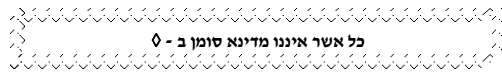

מהלכות ועניני ראש השנה

בקצרה ע"פ פסקי המושג"ב ופוסקי זמנינו

- אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים -
תגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון במייל, ניתן לשלוח בקשה ל:
HAL123@OKMAIL.co.il

חדש הרחמים

יו"ב קמן בערב ר"ח אלול

א. בערב ר"ח אלול נהגו רבים להתענות ולעשות סדר יו"כ קטן, אף במקום שאין נוהגים לעשות כסדר הזה בשאר חדשים, כדי שיכינו ליבם לתשובה, ואם ר"ח בשבת מקדימין לעשות ביום חמישי שלפניו (מטה אפרים תקפ"א ג' ואלף המגן שם ס"ק ד').

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◇ "באהבת הקב"ה את עמו ישראל, הרבה לחיטוב אותנו וצונו לשוב לפניו בכל עת שנחטא, ואף שהתשובה טובה בכל עת, מ"מ חדש אלול הוא מוכרח ומוכן יותר שמקובל תשובתו משאר ימות השנה, לפי שימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרנו לעם ... לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון, ולכן ירבה בכל החדש בתשובה ותפילה וצדקה" (חיי אדם קל"ח א').

◇ אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול", וסופי תיבות עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מר"ה אלול עד יוה"כ פ, כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה, ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה, ועוד סמך מקרא "ומל' ד' אלוקך את לבבך ואת לבב זרעך" ראשי תיבות "אלול" (משנ"ב בהקדמתו לס' תקפ"א).

◇ חייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בראש השנה שלשים יום קודם בתשובה ותפילה, ויתן כל לבו רק בעבודת ה' (חיי אדם קל"ח א').
◇ "חדש אלול מעודת לתשובה, וחירא את דבר ה' יש לו לפשפש במעשיו, וישב קודם סעודתו וקודם שינתו, ויחשוב עם נפשו למצוא עונו להתחרט ולהתוודות עליו ושב ורפא לו, ויוסף אימין בקיום המצוות" (מטה אפרים תקפ"א י').

◇ "משנכנס אלול עד מוצאי יוה"כ, יהא חרד וירא מאימת הדין" (רכינו יונה, ספר חיראה).
◇ הדבר הראשון להיות בעבודת האלול הוא, לבדור לעצמו ולשגן כל היום, שראש השנה הוא יום הדין, ואין שום ויתור והעלמה, ועל הכל מוכרח ליתן דין וחשבון, ויש עונש ונקם ושילם על העוון, והכל מתחזה בראש השנה, זאת היא עיקר העבודה בחדש אלול. - חייבים לחזור ולשגן פעמים רבות את הדברים הידועים לשכל, כי ראש השנה עומד בפתיחתו ואינו בטוחים כלל בחיינו!!! כי על הכל יבוא במשפט, והכל תלוי ביום הדין, ובכל שמתקרבים לראש השנה חייב לגבור חיראה והפחד מאימת הדין. - הדרך לחיזוק יסודות המשפט הוא בהתבוננות בענין עומק הדין עד היכן מגיע, ואפילו שיהיה קלה מנידיו לאדם בשעת הדין, צריכים אנו לידע כי המשפט הוא משפט ד', ומשפט ד' הם סוג משפט אחר לגמרי, דקדוק עד אין תכלית, עד חוט השערה ממש. לדוגמא בשעה שאדם ישב ודיבר לשה"ר, כשיבא למשפט יעשו עמו חשבון על כל מילה ומילה, ואף על ביטול תורה באותה שעה" ע"כ (ממורה השמש להגה"צ רבי יהואל ליינשטיין זצוק"ל, ובספרו אור יהואל ע' ע"ז רכ"ט ק"ב - הובא בקונטרס 'פתחי תשובה').

◇ יש אנשי מעשה נוהגים שבהמשך בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוהן תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדיק בשאר מצוות, והוא מנהג טוב" (מטה אפרים תקפ"א י' ויעי' הערה (א)).

◇ כתב הגר"י סלאנטר זיע"א (אור ישראל אגרת ד') "באלול, אם כי העת קצרה, וראה ללמוד הספר הקצר כמו שערי תשובה לרבינו יונה וכיוצא המדבר כמעט מכל שרשי מצות ועבירות. ובהגיעו לדרך השייך יותר לו, וראה ללמוד בהעמקה לפי כוחות תבונתו ולפי מצב עת הקצרה. וראה לחלק לבחינות שונות כנ"ל (היינו לבח"ש לקיים המצוות הקלות לפניו לקיימם, ולהשמר מהעבירה בבחינה הקלה אשר תצילנו מפרסם קשים ומרים ר"ל, יעו"ש) וזאת התקנה לבוא לאיזה בחינה בהעבירה הללו ביום הכיפורים, לבעל תשובה גמור לקבלת עזיבת החטא בבחינה הקלה, אשר אין ערוך לגדול מעלתה לטוב לו בזה ובכא". עכ"ל.

◇ "עוד וישנים משינתכם וחוסו על עצמכם, ונפיל תחינתינו לאלוקי ישראל כי בחגיע ימי רצון אלו ימינו פשוטה לקבל שבים, ולא נפנה ימין ושמאל להתעסק בעסקים, כי קרוב יום הפקודה ודין לפני מלך המשפט, מחוקק, ומכניס, וממנון, ואם לא נסיר הבגדים הצואים אנה נוליד את חרפתינו, ועתה חלו נא פני קל, שפכו לפניו לבבכם ... כי מי פתי אשר ישמע בזאת ולא ישום הדברים האלה על ליבו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלוקינו כי ירבה לסלוח" (אלף המגן תקפ"א ס"ק ט"ז).

◇ "ראיתי לקצת רבנים שתמיד היו עוסקים בנופי הלכות וחבירות, ובחדש אלול היו מניחים מקצת לימודם לעסק בתפילה ובתחנונים" (ברכי יוסף, מובא באלף המגן תקפ"א ס"ק ט"ז).

◇ בחיי אדם (ריש ה' ר"ה) הביא המנהג לצום מר"ה אלול (ב), וכתב שם: "אבל בדורות הללו שאנו חלוצי כח ... יותר טוב שיאכל מעט וילמוד כפלים". והיינו שבאמת העוונות מצריכים "צומות" מר"ה אלול כדי לכפר עליהם, אבל מה אפשר לעשות שהיום חלוצים בכדי לקיים את הכפרה הנצרכת, על כן התחליף לכפרה הוא "לימוד כפלים"!!!

(א) מבואר דאנשי מעשה יש להם לבדוק המזוזה והתפילין כל שנה בזמן זה, אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דמסתבר שכונת המטה אפרים דוקא בשיש איזה רעותא (שנפסלו), אבל אם אין שום רעותא, מספיק לבדוק המזוזה פעם בשלש וחצי שנים (מבואר ביד"ד רצ"א ס"א דצריך לבדוק המזוזה רק פעמיים בשמיטה) ותפילין כל זמן שמניחים אין צריך בדיקה כלל (כדיעו' שו"ע ל"ט - י') (ימי הרחמים" ע' ד', וצ"ח שם לערוך השולחן ויד"ד רצ"א א' דכתב ד'מקום המיועד לריקבון כגון שיש שם לחלוות כמו שהרבה מצוי במדינתנו יש לבדוק תדיר לבח"פ פעם בשנה וכן אני נוהג" עכ"ל).

לזכות

הרב ר' יהושע באואר הי"ו
וב"ב שיחי'
לבריות והצלחה בכל הענינים

לעילוי נשמת

מרת ציפה סרקא
בת ר' שמעון הנפלינג ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.
...

להצלחת ובריות

התורם שיחי'
ובני ביתו

לעילוי נשמת

מרת טובה אסנת
בת ר' חיים מרדכי ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת

רבי אפרים כ"ר טובים זצ"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

להצלחת

הרב ר' שמואל טורג'מן
ובני ביתו שיחי'

לבריות

התורם שיחי'
ולהצלחתו בכל הענינים

- ◇ **"העיקר הוא באלול ללמוד תורה הרבה, והתפילות צריכים להיות ככוונה, ובלי קריירות"** (החפץ חיים זיג"א – כל כתבי הח"ח, שיחות החפץ חיים ע' פ"ג אות ק"ב).
- ◇ **"סיפר ר' לייב באקשט, ראש ישיבת "בית יהודה" בדטרויט, שמרן ר' ירוחם הלוי זצלה"ה הי' מספר שבקלם הקפידו בחדש אלול ללמוד יותר ולהשתדל לחדש חידושי התורה" (במחיצתם' ח"ב עמ' 27).**
- ◇ כתב בעל המדר (סדר ר"ח אלול) **"צריך כל אדם לעורר את ליבו ל' יום קודם ראש השנה, והוא מר"ח אלול, לבקר את החמץ שיש בתוך קרבו בחורין ובסדרין ולא יניח ממנו לא מעט ולא הרבה שכבר חל עליו חובת ביעור, ובחיות כי הענין רב מכל ימות השנה ואין המלאכה לא ליום ולא ליומיים, צריך להתחיל ולבער ל' יום קודם, לקיים 'מעט מעט אגרשנו', וכולי האי ואולי ונוכל לטהר עצמנו באלול חל' יום, ומפני זה נהגו להרבות סליחות ותחנונים כנ"ל, ולא די בזה כי צריך כל אדם לטהר עצמו באשר הוא מכיר את מעשיו, מי בתעניות מי במלקות מי בעשות צדקה ומשפט, מי בעסק התורה וימים ולילות, כי היא משולה לאש, ומטתה באש, מי בתפילות ותחנונים ודמעותיו על לחייו, הכל לפי מה שהוא אדם, וכל זה בלי יום הקדומים" עכ"ל.**
- ◇ מיום א' סליחות עד אחר יוח"כ"פ התפלל החת"ס זיג"א בבית הכנסת הגדול והאריך שם הרבה אחר התפילה, ואמרו שסיים אז ששה סדרי משנה עם פי' עין החיים למחר"י חגיז ז"ל, וחזר על כולי תלמודא בבלי וירושלמי ספרא ספרי ותוספתא בדרך קצרה בעיון נמרץ (מנחגי החת"ס ע' ל).
- ◇ כתב ביסוד ושורש העבודה **"רבים ושלמים נהנים שמקבלים עליהם מר"ח אלול, שלא ידברו שום שיחת חולין ואשרי חלקם כי אין כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטילה, גם הוא תועלת גדולה מאוד מאוד לכוונת התפילה שאין מכלכלין אותו מחשבות זרות, צא ולמד גודל מעלת הכולם פיו משיחה בטילה ממש"כ הארז"ל וז"ל 'מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בוודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק" עכ"ל. ואף החפץ חיים זיג"א כתב בחובת השמירה (פרק י' אות י"ב) **"בימים הנוראים הקדושים בוודאי נכון מאוד להתנהג במידה הקדושה הזו ולהישע עצמו באילים, וכן שמעתי שנחגג הגאון הצדיק ר' יצחק אב בית דין פטרבורג מר"ח אלול עד אחר יוח"כ"פ היה משיע עצמו באילים כעצת חז"ל, והפחות לא יפחות עכ"פ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים".** ובפלא יועץ (ערך "פה") הביא דברי המדרש (שמות רבה י"ג א) **"אמר הקב"ה בריאת העולם אינה יגיעה לפני שנאמר לא ייעף ולא יגע, במה אני יגע, – במי שהוא מכעים לפני בדברים בטלים (לא מדובר על דברים אורים כ"א רק דברים בטלים)!"** כמו דאת אמר הונעתם ד' בדבריסם". ואף הגר"א זיג"א כתב כאגרתו **"וכל כח הקלע הכל בחבל פיו של דברים בטלים ועל כל דיבור לבד צריך להתקלע משום העולם ועד סופו וכל זה בדברים ותר"ם וכו' ועד יום מותו צריך האדם להתירסר ולא בתעניות וסיוגים רק ברסן פיו ובתאוותיו וזהו התשובה וזה כל פרי העולם הבא וזהו יותר מכל התעניות וסיוגים בעולם וכל רגע ורגע שהוא חוסם פיו וזהו כשיבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער ובה יכופר לו כל עון וניצול משאול תחתית ... והעיקר לזכות לעולם הבא, בשמירת פיו וזהו יותר מכל התורה והמעשים, כי חפה קודש קדשים" עכ"ל.****
- ◇ השאלה העומדת בפני האדם היא: כמה להתחיל? אדם החולה בכל נפשו צריך להתחיל ברפואה רוחנית אשר ביכולתה לרפא את כל נפשו מתחלואיו הרוחניים, ואין לנו רפואה בטוחה יותר לכל מחותני הרוחניים של האדם כמו שני דברים: א. **לאחוז בפלך השתיקה, לא רק מדברים אסורים אלא גם מדברים בטלים ומכל דיבורים שאינם ש"ת תורה ויראה ואינם נצרכים לו. ב. לאחוז בפלך שקיות התורה.** דברים אלו חיון מאשר שכרו עצום למאד, ואי הוזהרות בהם גורם לעונשים חמורים ח"ו ל"ע, בנוסף לכך דברים אלו משנים את כל מחותני הרוחנית של האדם מכל וכל ועד יום מותו קצרי ימים להגיע למדינת צדיק גמור, רפואות אלו הם כלליות לכל הגוף ומרפאות גם את כל האיברים כולם, ובנוסף לכך הנהגות אלו מייצבות את האדם ומעמדו בעולם הזה, משא"כ מי ששיו פתוח לכל דברי בטל, מה מאוד מגונה הנהגתו מלבד עונשו הרב. נחזיק איפוא מאוד שהקבלות הראשיות שמקבל האדם על עצמו בימים אלו יהיו בענינים אלו (ספר "אני לדודי" ע' י"ב להנהיג רבי שריה דבליצקי שליט"א).
- ◇ כתב בספר "מגיד מישרים" למרן הכית יוסף, ז"ל **"מי שמפסיק באמצע אכילה בעודו בנבחרות התורה לאכול וכובש תאוותו נחשב לו כאילו התענה יום שלם",** ודבר זה מותר אפי' בשבת ויו"ט וימים שאסור בהם התענית ^(א). (אף המגן תקפ"א סק"ג).
- ◇ בן אדם אם תתן גם לימים אלו להתכווץ ולברוח ממך, מה יהיה באחריתך? – אל תתן לימים אלו לברוח!!! אחוז בהם ועשה כל מה שבכוונתך ואף יותר מכך, שב פעם בפעם בימים אלו בהתבודדות ותעלה על ליבך ורעיונך כל אשר עשית מנעורך ועד יום זה, הלא תרע כי הכל חרוט על הספר ולא נאבד אפי' פרט אחד, ואם בעל נפש אתה, הלא פלוגי ירדו עיניך. – אכן ידוע תרע כי אתה עומד בנבחרות נפלאה שכל אלו החטאים והעוונות לא יזכרו ולא יפקדו עוד לעולם ואזרחתם יחפכו לזכויות, ומי יודע אם תזכה עוד פעם לימים נפלאים אלו!!! לפיכך, כל אשר בכחך עשה, החפך לאיש אחר וניצלת (ספר "אני לדודי" ע' י"ב להנהיג רבי שריה דבליצקי שליט"א).
- ◇ אחת מהנהגות עבודת האלול, לעשות ולחטוף מצוות ומעשים טובים ככל שביכולתו, ולא לזלזל אף בדברים הנראים קלים, כי אין כלל דברים קלים, כי הירא והחרד אינו מזלזל במאומה, ומנסה להציל עצמו במה שיוכל. גם אינו יודע ומכיר את משקל המעשים, ואינו יודע איזה מעשה יצדק לפני בוראו, לכן חייב לעשות הכל. גם יסוד ההכנה לר"ח היא קבלת מלכות, והזהירות וההקפדה במצוות קלות מיסודי מלכות (אור יוחזקא ע' ק"א, ע"ת ר"ב). אין דבר קטן, כל השתדלות, כל התחזקות בתורה ומצוות משנה את כל האדם, ובכוחה לקבוע לדורי דורות (מפקדיך אתבונן (קנטרס 'פתחי תשובה').
- ◇ יעוסק בתשובה בכל החדש הזה ותשובתו תהיה בשלשה אופנים בד בבד: א. יקבל על עצמו בהסכמה חזקה לפרוש מדבר אחד שהוא בגדר עבירה שעד היום לא היה נזהר בה, וכל אדם יודע מרת נפשו, ויהיה זה בין בעוונות שבין אדם לאלוהים ובין אדם לחברו, ועיקר תשובתו הרמה יהיה בפרט הזה, ובפרט שלא ישוב לחטוא ולהכשל בזה בשום אופן כלל וכלל, וישים אל לבו דברי הוזה"ק בלך דף קפ"ה ע"א כי צריך תובתא ובעותא ועובדין שבין דמעין גניאין. ב. יקבל על עצמו בלי נדר איזה תוספת עבודה או הנהגה בקום ועשה בדבר שלא נהג בזה עד הנה וישמור על קיום הדבר כיתד לא ימוט. ג. יחזור בתשובה כללית על הכל באופן כללי ובכדי להמשיך תשובה כללית זאת ישתדל בכל פעולה ופעולה ובכל עבודה ועבודה שעושה להעלות אותה למדרגות יותר גבוהות ולעשותה בתוספת כל שהוא מאשר בכל השנה ותהיה תוספת זו בין במחשבות קדושות ותוספת כוונה וטהרה ובין במעשים בפועל דהיינו להוסיף קדושים במעשה ממש בדבר שהוא עושה כעת ... וכן בכל דבר ודבר ישתדל למצוא איזה תוספת. ובחלק שלישי זה של תשובתו הרמה די אם יחזיק עד אחר יוח"כ"פ אם יקשה לו להחזיק בזה כל השנה, ונבטנאי שאחר יוח"כ"פ יחזור עכ"פ לקיום המצוה כבראשונה על הצד היותר נעלה ואף שיהיה זה כפי הבחינה הקדומה, וכפי המדרגות שבהם קיים קודם" (הגר"ש דבליצקי שליט"א – "אני לדודי" ע' קמ"ב – קמ"ג).
- ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
- ◇ בתפילות בחדש אלול יאמר בברכת השיבונו אבינו וכו' יהיה רצון שתתחזק חתירה וכו' להשיב בתשובה שלימה לכל פושעי עמך וכו' (וכמו שכתב החת"ס הימים בפרק ו' מר"ח). – וכשיאמר 'וצדקנו כמשפט' בברכת השיבה יכוין להתפלל במחשבתו שהקב"ה יצדיק כל עמו ישראל כל אחד ואחד ביום המשפט הנורא הבעל"ט ברה"ג וגם יכול לפעמים לפרש שיהיו בית פירוש ויהיו אה"כ התיבות 'וצדקנו כמשפט' כדי שיהיה מעין ההתייחס סמוך להתייחס. – וכמו"כ ישתדל לומר כל יום לפחות בתפילה אחת יה"ר מחודש בשומע תפילה שבו יתפלל על כללות השנה הבאה שתהיה טובה בכל המובנים לכל אחד ואחד מישראל (הגר"ש דבליצקי שליט"א – "אני לדודי" ע' קמ"ג).
- ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
- ◇ בכתבי הסבא מקלם (ע' ט) הובאה ההערה אשר הייתה תלויה על דלת בית התלמוד תורה דקלם כל חדש אלול: **"הנה מהידוע אמרו ז"ל (ר"ה ד, ב) "אמרו לפני וכו' מלכות כדי שתמליכוני עליכם" וכאשר נתבונן על תוקף קיום המלכה של בשר ודם הוא רק כשעבדיו כולם באיש אחד לעבודת המלך, זהו קיום המלכות, ואם ח"ו יפול פירוד בעבדי המלך ניתק קשר המלכות וח"ו העולם הרב, כאמרם ז"ל (אבות פ"ג מ"ב) "אלמלא מוראיה איש את רעהו חיים בלעו" וא"כ אהדות העבדים הוא קיום המלכות. – וכבר כתב ר"ת ז"ל בס' הישר כי מעבודת מלך בשר ודם ניקח דרך עבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה. וממלא נבין כי עיקר "שתמליכוני עליכם" היינו**

^(א) ומי שצם בימים אלו ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח, נענש על כך (ש"ע תקס"ו) ואם שואלים אותו אם התענה, מותר לומר האמת, כיון שאינו עושה להשתבח או להתפאר, ומ"מ נכון שבכל גווני יאמר שאינו מתענה, כדי לא להחזיק טיבותא לנפשיה, ורק אם מפצירים בו לאכול ואין לו האין להשתמש בלי שיאמר שמתענה, יאמר שמתענה (משנ"ב שם ס"ק י"ד).

^(ב) ובספר בית אהרן (בליקוטים) כתב בשם הרה"ק רבי שלמה מקארלין ז"ל אם מקרר אדם את את עצמו מתאוות האכילה נחשב כמו גלגול שלג (הובא באלף המגן שם). – וברבינו יונה ב"סדר התשובה" לאחר שהביא להתענות על העוונות, כתב **"ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבול ענויים קשים ותעניות, ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותיו, לא במאכל ולא במשתה, וכן אמר הראב"ד שהיה אחד מחסידיו עולם, הגדר הגדול המעולה המופלא – מניעת המאכלות. וכן פירש דבריו: אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ולשתות יין, כי ידיך מה שאסרה תורה, אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו, ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זו נמנעו מחטוא, ותוכרינו אהבת הבורא יותר מתענית אחת בשבוע, כי זה בכל יום תמיד מידי אוכל ומידי שתותו, יניח מתאוותיו לכבוד הבורא" עכ"ל. – וכמו"כ במגיד מישרים באזהרות בריש הספר (אות ט"ז) כתב **"ובעת מאכלך כשאתה תאב ביותר לאכול או לשתות, תסלק ידיך, ואם בה תעשה בכל סעודה, יהיה כאילו אתה מקריב קרבן בכל סעודה, ושושחנן יהיה מובח ממש לזבוח עליו יצה"ר". – וברבינו יונה בשערי תשובה (א' ל) מנה את "שבירת התאוה הגשמית" כעיקר התשיעי ב"עיקרי התשובה", וכתב שם **"שיש אל ליבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטוא ולמשוך העון בחבלי השוא",** וכמו"כ בחובת הלבבות (שער הפרישות פ"ו) כתב **"מה שצוותה אותנו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנחסמו את תאוותינו מכל התענוגים שהם החזקים שבסיבות העבירות" עכ"ל.******

אחדות עבדיו ית', וכענין שנאמר (דברים לז, ה): "ויחי בישורון מלך - אימתי - בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (ילקוט שם) ולפניו ית' הסתר כנגלוי. על כן חובה עלינו קודם יום הדין הבא עלינו לטובה לקבל על עצמינו לעסוק בכל השנה במצות עשה דואהבת "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) וזכות יהיה אחדות בין עבדי ה' ית', ויעלה יפה בדינו מלכות, שנכוון עיקר קיום תקפו של מלכויות, וזכה יבוא זכרונו לפניו לטובה, ואם ח"ו עין בדינו של שנאת חברות, אך לא נבוש ולא נכלם להיות דובר שקרים ח"ו נגדו ית' לבקש: "מלך על כל העולם כולו ככבודך" ואנחנו לעצמנו לא חכנו עיקר קיום של מלכות שמים עלינו בתקפו, הרהמן יציגנו, ונקבל על עצמנו עסק אהבת הבריות ואחדות. וזוה לאט לאט יוטב דרכו, וכבר שב בתשובה מעט לכה"פ, ומי יוכל לשער גודל הזכות לנו ולכל העולם כולו כשנזכר שיוחזק לנו ציבור עוסקים בזוה בכל השנה הבא עלינו לטובה. ואל יאמר האדם דבר קשה הוא מאוד, מלבד שגזרת המלך היא, אמנם נקח כי כשיעסקו בזוה ברעיונות מסוגלים לזה, יקל לאט לאט וישמח בזוה מאוד, ובפרט על דרך תומר דבורה כמבואר ב"קול קורא". - ההערה הנ"ל אל תזוז ממנה עינינו כל השנה כל"ז. ונזכר כולנו לבתיבה וחתומה טובה בחוד כל ישראל אכ"ר" (פנקס הקבלות - שער ראשון אות ד' ע' ט).

אמירת תהילים בימים אלו

ב. נוהגין בכל יום של ימי החול מר"ח אלול ואילך אחר התפילה לומר בציבור עשרה מזמורי תהילים, ומתכוונים לגמור כל התהילים שני פעמים קודם ראש השנה (והוא עולה כמנין כפ"ר). (וביהי רצון שלפני אמירת תהילים יש לדלג תיבות "בהם שבעים שנה"), וב"הי רצון" שאומרים אחר התהילים כיוון שאין אומרים ספר שלם, יש לומר "בזכות מזמורי תהילים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ותיבותיהם" וכו' (ואחרי ה"הי רצון" אומרים קדיש יתום ^(ה)). ובמי התשובה שבין ר"ה ליוהכ"פ אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום בכדי לגמור כל התהילים פעם שלישית קודם יוהכ"פ (מטה אפרים תקפ"א, והר"ד במשנ"ב שם סק"ג).

◊ "הרגיל בתהילים, דוחה כל מיני פורעניות ופגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומשפחתו וכל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות טובות והצלחות ורחמים וחסדים, ואין לך דבר להגין מפני המזיקין כאמירת קדיש על התהילים" (אלף המגן תקפ"א סקט"ז). תהילים נקראים זמירות ומסייעים להכרית המקטרגים ולכן טוב לאומרם קודם התפילה (ולכזו וחובא בקיצור במשנ"ב סי' י סק"ח). וצריך לומר התהילים במתוך, ולא להטות הפסוקים (אלף המגן שם).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ "כל המוסיף לבקש רחמים מר"ח אלול ואילך, זכות הוא לו" (שור ריש סי' תקפ"א).

תקיעת שופר

ג. מיום שני דר"ה אלול ואילך (וי"א מיום ראשון דר"ה) מתחילים לתקוע תשר"ת לאחר תפילת שחרית (רמ"א תקפ"א א' ^(ה)), ומט"א שם ז', ומשנ"ב ס"ג ג'). (ובסידור דרך החיים והובא במשנ"ב שם) כתב מתחילים לתקוע ביום שני דר"ה, וכ"ה בקיצור ש"ע קכ"ה ב', ובאג"רם או"ח ח"ד סי' כ"א אות ה' כתב שכן המנהג, אבל במקום שיש להם מנהג להתחיל ביום א', אל ישנו).

ד. אם אירע ששכחו לתקוע בשחרית יש להם לתקוע במנחה, אבל לא בערבית בלילה (אגרות משה או"ח ח"ד סי' כ"א אות ה', וכ"ה בערוך השולחן תקפ"א י"ב דבלילה לא יתקעו בכל חדר אלול אפי' להתלמד, דאין לעשות התעוררות בלילה, להתקיעות מעוררות המדות העליונות).

ה. המתפלל ביחידות אינו חייב לילך לשמוע תקיעת שופר בביהכנ"ס (דהוי מצוה על הציבור) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל ע' י"ח, וציץ אליעזר ח"ב סי' מ"ח ^(ו)).

◊ "עיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד ליבותם שיעוררו ליבם לתשובה, כי כן טבע קול השופר להחריד כמו שכתוב (עמוס ג' ו') 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'" (חיי אדם קל"ה א').

◊ כתב השל"ה הק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נג ד"ה וכל אדם יתעורר): "וכל אדם יתעורר מאוד בתקיעות של ראש חודש אלול, ... גם האדם יתעורר ויזכור בחטאיו ועוונותיו ופשעיו, ויעשה מוסכם חזק נאמן וקיים שלא יטעה עוד ולא ישוב לבסלה, ומורה ועוזב ירוחם. אחר כך בתקיעות בכל יום ויום, וקיים 'אם יתקע שופר בעיר, ויהיה חרד לעורר בתשובה ויתקן כל המעוות לעשות תשובה על כל ענין וענין, כי השופר מעורר על התשובה כענין שכתב הרמב"ם בשופר של ראש השנה (פרק ג') מהלכות תשובה ח"ד) ז"ל: אף על פי שתקיעות שופר בראש השנה נזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר, עורר ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם והפשו במעשיכם וחזרו בתשובה" עכ"ל.

◊ כתב השל"ה הק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נה ד"ה עוד יתעורר): "עוד יתעורר ברמז הקולות מה שמרמזים. ומתחלה, אקדים לך מה שכתבו הקדמונים (רמב"ם הל' דעות פ"ב הל' א'-ב'; שמונה פרקים פ' ג'-ד'; חובות הלבבות, שער השבוע הנפש פ"ה) כשם שיש להגוף בריאות, וחולי ומיתתו, כן יש בנפש. ובריאות הנפש הוא קיום התורה והמצוות והנהגת המדות הישירות. והחולאים הוא בחסר מאלו הדרכים או בחלולן. והרפואות להם הוא התשובה הנמורה. וכמו שאם יכבד החולי במאוד מאוד בגוף, אזי מת, כן אם הרשע הרבה אז הכרת תכרת הנפש בר מינו, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (ברכות יח ב') רשעים בחייהם קרוים מתים. לכך תוקעין תשר"ת. ופירשו רבותינו ז"ל (ראש השנה לב ב'), 'שברים הוא גנוחי גנה, בדרך החולים, ותרועה הוא ליל ובכיה, בדרך שבוכים על המתים. והנה עשה אלהים את האדם ישר, רק שהאדם מקלקל את עצמו, וחורא עקש ופתלתל, על זה מורה תקיעה הראשונה, שהוא קול פשוט וישר. ואחר כך שהוא גנוחי גנה, רומז על חולי הנפש. ואחר כך ליל, רומז על חטאים גדולים, שהם מיתת נפש. על זה צריך האדם להיות גנוחי גנה וילל בבכיה רבה, פלגי מים ירדו עיניו ויחזור, כי השם יתברך מקבל השבים וכשעושה תשובה שלמה, אז שב הוא לזרבו הראשונה כאשר עשה אותו השם יתברך ישר. וזהו תקיעה אחרונה, שהוא גם כן קול פשוט וישר, כי טוב וישר ה', על כן הוא יורה חטאים בדרך. ... אמנם השם יתברך ברוך הוא ברחמי וברוב חסדיו אומר, יעשה תשובה, ומביא זה הפסוק (תהלים כה, ד') 'שוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך'. (וזהו שאמר הכתוב (חושע יד, י') 'כי ישרים דרכי ה''. ישרים" - לשון רבים, כלומר, שתי פעמים ישר, דהיינו עושה אותו ישר, וכשחזר ושב, מחזירו להיות ישר). כל אלה המחשבות יחשוב בכל אלול בעת התקיעות, ויעמוד באימה ובריאה ורתת וזיע בשעת התקיעות, ויתורה וישוב אל ה' אלהינו" עכ"ל.

מזמור לדרוד ד' אורי וישעי

ו. נוהגים מר"ח אלול עד שמיני עצרת [ועד בכלל] לומר בכל יום בוקר וערב אחר גמר התפילה מזמור "לדרוד ד' אורי וישעי" (תהילים כ"ז) (מטה אפרים תקפ"א ו' ומשנ"ב ס"ק ב' ע"פ המדרש ש"אורי" זהו בראש השנה "וישעי" זהו ביוהכ"פ ו"כי יצפניו בסוכו" הוא רומז לסוכות), ואומרים אחריו קדיש [יתום] (משנ"ב שם). אכן מנהג ליטא בארץ ישראל שבשמיני עצרת עצמו אין אומרים מזמור זה (וכן נהג החזו"א זצוק"ל וכ"ה בשבט הלוי ח"י סי' פ"ז) ^(י), אכן קהילות החסידים בארץ ישראל נהגו לומר המזמור אף בשמיני עצרת (יעוי' לקוטי מהרי"ח בשם סידור ר' שבתי שאומרים אותו אף בשמחת תורה) (הלכות חג בחג ע' ו' בהערה ^(ח)).

ז. יש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומנחה (מטה אפרים תקפ"א ו' ומשנ"ב סק"ב, וכן מנהג התפילים בנוסח ספרד) ויש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומעריב (אלף המגן שם ס"ק י' ולוח ארץ ישראל, וכן מנהג המתפללים בנוסח אשכנז).

ח. המתפלל תפילת מנחה במנין נוסח ספרד ואמר עמהם מזמור זה, אינו צריך לחזור ולומר שוב בערבית, אפילו אם מתפלל כעת עם ציבור שאומרים (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל), וי"א דיאמר עמהם שנית (הגרש"ז איערבאן זצוק"ל - הליכות שלמה ר"ה ע' א' הערה 3).

^(ה) ואם אין עשרה בשעת אמירת תהילים וממתנים עד שיבוא אחר להשלים עשרה לומר קדיש, יש לשייר מזמור אחד ויאמרוהו אחר שישלימו עשרה, ויאמרו קדיש (משנ"ב שם).

^(ח) וברמ"א שם כתב דיש מקומות שתוקעין ג"כ בערבית, אכן במטה אפרים שם ז' כתב "לא שמעתי נוהגים כן במדינתנו", וב"ה בערוך השולחן (שם א') דאנו תוקעין רק בבוקר.

^(ט) אמנם דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א דנכון לילך לשמוע 'דולה ומשקד' עמ' ריד).

^(י) דרוקא בחו"ל דבשמיני עצרת יושבים בסוכה, דהובא באחרונים בשם המדרש דבמזמור זה יש רמז לסוכות, אבל בארץ ישראל שאין יושבים בסוכה אין לומר "לדרוד ד' אורי וישעי", עכ"ד.

^(יז) ולדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות נג) אין אומרים מזמור זה כלל.

✧ **"הא לך סוד גדול כל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפי' גזירה רעה כתובה על האדם מן השמים, יכול לבטלה, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות ויוצא בדימוס זכאי בדיו וצריך להזהר מאוד ומאוד שיאמר המזמור ערב ובוקר דבר יום ביומו מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אזי הוא מובטח שיוציא שנותיו וימיו בטוב, ויערב לו, ויכניע עיניו כל מיני מקטרגים... ובמזמור זה יש י"ג שמות וכו'**" (ספר שם טוב קטן ע' י"א י"ב).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

ט. יהיה זהיר ביותר בחדש אלול בקידוש הלבנה (מטה אפרים תקפ"א י').

י. נוהגים כשכותב אדם לחבירו אגרת שלומים מר"ח אלול עד יוהכ"פ, רומז לו בתחילתו או בסופו שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים (א"ר ריש סי' תקפ"א, מהרי"ל – באר היטב תקפ"א ס"ק י', מטה אפרים שם ט', וקיצשו"ע ק"ח ב').

✧ **"...חדש אלול אז מתגברות הטירדות והראגות הגשמיות יותר מכל הקיץ, ולמעשה יותר מכל השנה כולה, וזה מעשה בעל דבר המשתדל ומתנכל לאדם העובר, לבטל אותו עד כמה שביכולתו מתורה ועבודה בימים יקרים אלו, שהן המה הימים המובחרים מכל השנה כולה ותמצית כל השנה. ודבר זה רואים בחוש ממש איך שהתגברות באופן משונה דווקא בחודש זה, ועל פי רוב בעוה"ר בשנה שעברה ובשנה זאת קרו טירדות משונות כאלו, אשר אם מתבוננים בהם רואים שיש כאן יד מכוונת לבתחילה לבטל מתורה ועבודה בימים אלו, ולפי"ז צריך לחשוב ולתכנן מה העיצה ומה יש לעשות נגד זה לימים הבאים ולשנים הבאות, כי קרוב הדבר להיאמר שעיקר הצלחת האדם בתורה ועבודה בכל ימי חייו, וכן לעתיד לבוא, תלוי בימי רצון אלו, ימים שאפשר להתענין על הקב"ה, ימי דודי לי ואני לדודי, ואפון גדול הוא אם מפסידים אותם ע"י ריבוי הטרדות, וקרוב הדבר שצריך כל השנה לתכנן איך לא להפסיד אותם ומה יש לעשות, וצריך לתכנן עצות ומערכות איך להצליח בהם, ואען ואומר כי עבודת הסרת ומניעת הטרדות מתחלקת לכמה פריטים. החלק הראשון: טרדות צפויות. – כשיודעים מקודם שיש דברים אשר מוכרחים לעשות בתקופה זאת כגון סיוד בית, תיקוני גג, הוספת בנייה וכו', לעשות כל המאמצים להקדים לפני הימים הקדושים הללו, או לאחרם לאחר תקופת החגים. – כמו"כ מועדי תשלומים כגון פרעון חובות, התחייבות בתשלומים וכו' או הדפסת ספרים, קביעת זמנים ובירורי דין תורה וכו' לתכנן מראש שלא יהיו בימים אלו אפי' אם עי"ז יצטרך לשלם יותר, וכן כל מה שאפשר לתכנן להקדים או לאחר. – החלק השני: טרדות בלתי צפויות, כגון קלקולים פתאומיים הדורשים תיקון וטיפול מיידי וכיוצ"ב, לזה אין שום עיצה (ואפי' להתעלם מהם, דבר שלא ניתן תמיד לעשות) כ"א רק עיצה אחת: לאחוז בכל עוז בד' התנא הק' (אבות ג' – ו') שהבטחנו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", **ובמידה שיתגבר יותר לאחוז בעול תורה, באותה מידה יסורו ממנו כל הטרדות בס"ד**. (וכן כתב מהר"ח מוואלוין בכתר ראש אות ע"א שבמידה שאדם בקומו בבוקר יקבל ע"ע עול תורה חזק, באותה מידה יסורו ממנו עול דרך ארץ ושאר טרדות). – החלק השלישי: הטרדות דכבר עדו עליה לפני שעשה העיצה של קבלת עול תורה, ובהם מוכרח בעל כורחו למפל. – יבקש רחמים מאת בעל הרחמים שיוכל מהר לגומרם לטובה, וישתדל מאוד בכל עשייתם להעלותם למדרגות קדושה, היינו לכוון בהם כוונת "בכל דרכיך דעהו" ואז ישתבצו במערכת הימים הללו ג"כ בתור פריטים מקודשים שלא יפגמו כ"ז בכל המושך מערכת הקדושה, (ואין להשתמש בזה רק אם גבי טרדות דכבר עדו עליה, אבל לא להביא עליו טרדות בדיו ע"מ לשבצם במערכת הקדושה ע"י העלאתם לבחינת ככל דרכיך דעהו) ועכ"פ אם רבו הטרדות אך יפול ואל יתייאש, כי בדבר ידוע ומפורסם ככו"כ ספרים כי עיקר מלחמת הבעל דבר הוא בימים קדושים אלו, וגם זה חצי נחמה שבו בחר הבעל דבר ולא לאיש ההמוני שאצלו הכל הולך למישרים כמו תמיד, ויתחזק מאוד בד' אלוקיו לשמור על כל רגע פניו לנצלו לתורה ועבודה ותשובה (ראני לדודי' להנהיג רבי שריה דבליצקי שליט"א ע' ל"ט – מ"א).**

שתי שבתות אחרונות של השנה

✧ נמצאים אנו שבועיים לפני ראש השנה ומוזכרים אנו תמיד מאמר חז"ל (שבת קהה) **"אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאליں",** וא"כ שתי שבתות האחרונות של השנה לו נשמרים כראוי היינו זוכים לנאולה העתידה, **ומשום הכי מחובותינו להזהר במיוחד בשתי שבתות אלו בשמירת שבת. וזכרנו בשנה הראשונה בחייתו כקעלם הייתה הקבלה ראשית לקראת ראש השנה להזהר בשמירת שבת** (אור יחזקאל אלול – ע' ש"ב ש"ל).

שבוע ושבת האחרונה של השנה

✧ בספר **"לב אליהו"** (להנהיג רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ר) הביא **דבכל יום ויום מהשבע האחרון של השנה יש בהם מנוחה לתקן כל יום בימי השבע שבכל השנה, ולכן צריך להפריד מהימים האחרונים של השנה בהנהגה אחרת ממה שנהגנו עד עכשיו כדי לתקן כל ימי השנה, והיינו להתפלל בתשומת לב יתירה, לשמור את המחשבה, ולכוון בתפילה ובחזרת הש"ץ ועי"ז נתקן פנם כל הימים".**

ועל כן כתבו הספיק"ן מן הראוי להזהר בשבוע יקר ערך זה להתחזק בכל בוחו בכל חלקי עבודת ד' כשבארשם השקידה בתורה וזיחירות מופלגת מביטולה, ושמירת מבואות פיו ולשונו מדברים בטלים וק"ו דיבורים אסורים, שלא יחמיץ ההזדמנות הנפלאה לכפר על כל השנה בעבודתו של ימים ספורים.

עוד כתבו הם' להזהר וזיירות יתירה בשמירת השבת האחרונה של השנה כדי לכפר בזה על כל שבתות השנה, **"ותחילה עלינו לקבל על עצמינו, לקבל את השבת בזמן הראוי, ובוודאי מחובותינו להקדים בבניסת השבת לפחות חצי שעה קודם"** (אור יחזקאל, אלול ע' ש"ג) ^(ט) **ויהר לקבל השבת בנחת ובשמחה** (נדבולת פני השבת בשמחה הוא דינא דגמי שנפסק בשריע' סי' רס"ב ג') **"וישמח בביאת שבת, ביוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה"**.

✧ **"כמו"כ לקבל על עצמנו ללמוד הלכות שבת, כי כל שאינו לומד הלכות שבת ודאי נכשל בחטא, ולפחות באיסורי דרבנן"** (אור יחזקאל ע' ש"ג). כמו"כ ההפ"ן חיים (בהקדמתו למשנ"ב ח"ג) בשם היערות דבש **"כי אי אפשר כלל במציאות שינצל מאיסור שבת אם לא ילמד כל הימים על בוריים היטב היטב"** – והיינו שאדם שלא למד הלכות **שבת בראוי מחלל שבת בוודאות כל שבת ושבת ר"ל!!!!** אמנם מי שעדיין לא זכה ללמוד ולידע הל' שבת יקבל על עצמו בל"נ בהחלטה חזקה, ליתן שימות לב היטב לפני כל תנועה של ידיו שאין בה חילול שבת ח", להיות עירני שלא להזיז ידיו בשבת לשום מעשה טרם יחשוב במתינות ובנחת שאין במעשה זה משום חילול שבת (ובפרט צריך זהירות מופלגת מלהכשל באיסור בריה ומקצה דבהם קרוב וקל להכשל יותר כשאין עירנות מפקחת לתנועות הדיוט), וכמו"כ המרגניתא טבא לקדוש ד' רבי יחונתן משה דובער הלוי זיע"א (אות ל' – חובא בסוף ספר "אהבת חסד" להפ"ן חיים זיע"א) בזה"ל **"שלא לחזוי ידיו בשבת וביו"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקור מתחילה וישים אל ליבו אם אין בו חשש איסור שבת ויו"ט ומועד ח"ו"**. ע"כ. ויקבל על עצמו קבלת חזקה, מעתה ללמוד הלכות שבת כסדר בזמן קבוע ושמור. ובפלא יועץ (עוד "שבת") הביא מספר חסידים (סי' קנ"ד) ז"ל **"כשם שאמרו שואלין ודורשין בהלכות הפסח כך חייבא רמיא לדרוש ולתור לדעת הלכות שבת ולעבור עליהם לפחות פעם אחת בשנה"**. עכ"ל. – ומרגלא בפומיה דהגרשו"ו אוערבהך זצוק"ל הדאיק יתכן שלא יקדיש אדם מזמנו ללמוד הלכות שבת, הרי כל שבעה ימים יש יום שבת, וללא לימוד יסודי הרי איננו יכולים למצוא ידיו ורגליו על כל צעד ושעל ביום השבת (הלכות שלמה פסח ע' ל' בהקדמה) ^(י). ובחת"ס זיע"א (תורת משה בשלח דף כ"ח ע"א ד"ה הוא) הביא בשם הספרים ד"בשם שההכנה לשבת מביאה ברכה והשפעה, כך הלימוד בעניני שבת ובמסכת שבת מכיבא השפעה יתירה" (וכעיון כתב ג"כ בחת"ס פ' בשלח ע' ע"ז ד"ה וכוה ז"ל **"אז עשפ בתורה בדיוני שבת דרב קדושתו, וישעף מזה ליום אתר ג"כ"** ומובא בס' וזרון למשה ע' פ'). וכתב באגלי טל (בהקדמה) **"ובחרתי להדפיס תחילה בהלכות שבת וען שבש"ס מטה שכל מצוה ומצוה נכרתו עליה ארבעה ברירות ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ומבואר שללמוד וללמד הוא מחלקי המצוה, ומובן שכשם ששמירת שבת שקול ככל המצוות, כן ללמוד וללמד בהלכות שבת שקול כללמוד וללמד ככל המצוות"**.

✧ בשפת אמת (מגילה ד). כתב **"דודאי נראה דתקנת משה רבינו ע"ה לדרוש בעניינו של יום (שתתקן שיהיו שואלין ודורשין בעניניו של יום הל' פסח בפסח, הל' עשרת בעצרת הל' חג כגון כדאיאת במגילה ל"ב וכו') וכו' שרע חב"ט ומשנ"ב סק"א ב')** היה גם על שבת שהרי גם שבת כתוב בכלל המועדים, ואח"כ כתוב וידבר משה כו' וקאי גם על שבת ולמה לא היה חיוב בשבת... אי"כ פשיטא דבשבת נמי דורשין בעניינו של יום עכ"ל.

✧ מרגלא בפומיה דהגר"ש אלישיב זצוק"ל (מפי נכדו הגרא"צ ישראלון שליט"א) **דחבא לעשות תשובה, ראשון לכל דבר הוא ללמוד הלכות שבת מרישא ועד גמריא.**

^(ט) ובחפץ חיים (שם עולם ח"א פ"ד) כתב **"שמעתי בשם גדול אחד שאמר לפי מה שידוע מחז"ל דמי ששומר שבת בעוה"ז, אז גם שם (בעוה"ב) אפילו אם נתחייב ח"ו עונש ידהגום עבור עוונותיו אינו נענש ביום השבת, דנחשב לאיש ההוא זמן שבת מעת שהתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, ומגינה עליו זכות השבת, ועל כן מאוד צריך להשתדל בענין צרכי שבת, וייתכן לו בזה ובבבא".**

^(י) ובין קבלותיו של רבי יצחק בלאזר זצוק"ל היה **"ללמוד בל"נ בכל יום שו"ע אור"ח, וביותר הלכות שבת"** (חובא בכתבי הסבא מקלם, פנקס הקבלות ע' קע"ט).

- ◊ **"מוטל עלינו לתקן ביום שישי זה את כל ימי השישי שבכל השנה כולה, ויום זה – ערב שבת צריך במיוחד תיקון גדול ... הלימוד הוא חלש יותר בערב שבת מכל ימי השבוע ... יום הוא מציאות והוא בעצמו יתבע את האדם, א"כ יש לנו להתבונן ולפחד שכל ימי השישי יצטרפו ויזעקו עלינו בדיון למה הזנחתם אותנו יותר מכל ימי השבוע ... האם זה כבוד שבת ליכנס ליום השבת בבטלה ושעמום ח"ו? ולכן עלינו ליידע כי יום השישי בשבוע הוא בחינת "מת מצוה" וחייבים להציל יום זה מבזיון וכשנתחזק בלימוד התורה ביום שישי זה נתקן בעזרי כל ימי השישי שבכל השנה כולה** (הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל – לב אליהו סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ד).
- ◊ **"לענין השבת קדש האחרון של שנה זו ... עלינו ליידע ולהתבונן האיד ליכנס בקדושה וטהרה ליום השבת, ובפרט שבת זו האחרון של השנה – לתקן כל שבתות השנה ... אמרנו בשם ספר קדוש אחד ... שכל עבירה ח"ו הנעשית בשבת קדש, היא המורה יותר ממה שנעשית בחול, ביטול תורה של שבת המורה יותר מביטול תורה של ימות החול..., וכן בצד הטוב כל מצוה הנעשית בשבת שבה מרובה מאותה מצוה הנעשית בימות החול כי בשם שמצות שבת שקולה כנגד כל המצוות כך המצוות הנעשיות בשבת שבה מרובה ויותר – לכן ניקח את השבת הזה שיהיה לנו למליץ טוב, לשמור את המחשבה שלא להקפיד ח"ו על אף אחד, אפי' הקפדה בלב, כ"ש הקפדה במעשה ח"ו, לשמור את עצמנו שלא יפול בנו הרהור גאוה, כמו"כ שלא לחשוב משהו על חבירו, כלומר: יש אדם שאינו מדבר לשון הרע, אבל במחשבה אינו משים על ליבו וחושב כל מיני משבות רע על חבירו וכן דיברנו בענין אהבת הבריות"** (הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל – לב אליהו סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ו).
- ◊ **החזו"א זצוק"ל כתב באגרת לאחד שנכשל בחילול שבת בשוגג "ודקדוק בשמירת השבת בכל ל"ט מלאכות הוא הטוב שבתיקונים"** (קובץ אגרות ח"ג קמ"ש חובא במעשה איש עי קה"ד).
- ◊ **"ונצייר בעצמנו אילו היה ברור בבירור גמור שכל המחלל שבת בדאורייתא או דרבנן מצמיח לו מיד את המחלה הנוראה ר"ל בנופו, כמה היה חרד על חשש חילול שבת ולא היה סומך כלל וכלל על כל מאן דהו אשר מקלו יגיד לו לומר מותר לך, ואם בשביל סכנה של חיי העוה"ז החולץ היה חרד כ"כ על אחת כמה וכמה שיחרר האדם על המחלה הנוראה של חייבי בריתות וסקילה, על המחלה הנוראה של "דינו כעובד ע"ז", על המחלה הנוראה של הרהורי כפירה ר"ל, אשר כל זה קשור בחילול שבת קדש שהשבת היא האות המקשרת אותנו בקשר ידידות לאבינו שבשמים כמש"כ כי אות היא וכו'"** (תקולות יעקב זצוק"ל – חיי עולם סוף פרק ח' בהערות).
- ◊ **כתב המשגיב (סי' רס"ב סק"ט) "בוורה ובמקובלים החזירו מאד שלא יהיה שום מחלוקת בשבת ח"ו, ובפרט בין איש לאשתו".**

♦ ♦ ♦ ♦

- ◊ **ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, וילמד פירוש הדברים שיחיו שגורים בפיו בראש השנה** (מטה אפרים תקפ"א נ"ח).

סליחות

- יא. יש נוהגים לומר סליחות מר"ח אלול ואילך עד יוה"כ פ' (שו"ע תקפ"א א' וכן מנהג הספרדים), ומנהג בני אשכנז להתחיל באמירת הסליחות ביום ראשון של השבוע שחל בו ר"ה (רמ"א שם).** וכשחל ר"ה ביום שני או שלישי, מתחילים לומר סליחות ביום ראשון של השבוע שלפני השבוע שחל בו ר"ה (רמ"א שם).
- ◊ **אחד מהטעמים שנתקן לומר סליחות לכה"פ ארבע ימים קודם ר"ה הוא: שבכל הקרבנות בפרשת פנחס כתוב "והקרבנם עולה", ובראש השנה כתוב "ועשיתם עולה", ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, וכמו שמצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם ההקרבה על כן קבעו ג"כ ארבעה ימים לבקר כל מימי הטאות ולשוב עליהם** (משגיב תקפ"א סק"ו).
- יב. הפסוקים שלפני הפיוטים** (הכתובים לאחר י"ג מידות) **לקוחים מהתנ"ך ונאמרו ברוח הקודש ועליהם מיוסדים הפיוטים** (מחצית השקל סי' ס"ח ע"פ ספר חסידים ור"י) **ועל כן יש לומר קודם כל סליחה את הפסוקים הכתובים אחר י"ג מידות של הסליחה שקדמה לה** (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל ע' כ"ד). **ויזהר לאמרם במתנית** (מחצה"ש שם).
- ◊ **כתב בקב הישר (פרק פ"ו) "וגדולי הדור תיקנו הפיוטים ולכן טוב לבזון שם המחבר הפיוט או המחבר את הסליחה, ויכוון שיעמוד זכותו, שיעלה לרצון אמירת שבה המחבר, כי יש נחת רוח לאותו המחבר כשאומרים פיוטו או סליחה שלו בכוונה" עכ"ל.**
- יג. כתב החיי אדם (כלל קמ"ג) "בימים האלו וכ"ש מתחילת ימי הסליחות שהם נגד ביקור של קרבן, וכ"ש בעשרת ימי תשובה ימי הדין והמשפט מחויב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל ליבו ולמעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדרו במשכיות ליבו ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה ולשפוך שיחה לפני בוראו, ולהתודות על עוונותיו, ויוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר הימים וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון והתפילה נשמעת בו". עכ"ל.**
- ◊ **הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל היה מחזר (לומר סליחות) אחר בית הכנסת שאומרים שם הסליחות בהתעוררות ובמתניות הראויים, והיה רגיל לומר שבאמירתו במהירות, קשה ביותר לכוון באמירתו, ובפרט אם אין מסדרין אותו קודם לכן (הליכות שלמה ע' ב' הערה 6).**

זמן אמירת הסליחות

- יד. הזמן המוכחר לאמירת הסליחות הוא באשמורת הבוקר** (י"א) (סוף הלילה, מתחילת האשמורת השלישית עד עלות השחר) (דאז הקב"ה שט בעוה"ז והוא עת רצון) (שו"ע רמ"א תקפ"א א', מטה אפרים שם י"א, ומשגיב בהקדמתו לסימן, ואלף המגן סי"ק כ"ז).
- טו. יש הנוהגים לומר סליחות בחצות הלילה שהוא ג"כ עת רצון** (י"ב), **וכן נהגו עוד מדורות הקודמים שאמרו בחצות** (אגרות משה או"ח ח"ב סי' ק"ה, ועיו"ש דיש סוברים דמ"מ עדיף לומר סליחות בזמן אשמורת הבוקר שהוא **עת רצון ביותר**), - ומ"מ קודם חצות הלילה אין לומר שום סליחות ולא י"ג מידות בשום פנים לעולם חוץ מביובכ"פ (מג"א תקס"ה סק"י בשם שער הכוונות והו"ד במשגיב שם סק"ב). ודוקא אמירת י"ג מידות יש להקפיד שלא לאומרה קודם חצות, אבל "אשרי" וכו' ופסוקי "לך ה' הצדקה" ו"שומע תפילה" וכו' מותר לאומרם לכתחילה קודם חצות (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' ג' ב"דבר הלכה" אות ד').
- טז. מי שקשה לו לומר סליחות בזמנים הנ"ל, יכול לומר אף במשך היום** (עד השקיעה) לפי שהימים הללו הם ימי רצון (אלף המגן תקפ"א סקב"ד) וכן נהגו בישיבות משום ביטול תורה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ').
- יז. אף מי שאינו מקפיד לומר סליחות בלילה, מ"מ ביום הראשון של סליחות יש להשכים לומר סליחות בלילה מפני שאומרים בסליחות "בזעקתם בעוד ליל" ו"רצה עתירתם בעומדם בלילות" (שלא יהא מחזי כשיקרא) (מטה אפרים תקפ"א י"א) אכן אם התחילו אמירת הסליחות קודם עלות השחר, אפי' אם כשאומרים הפזמון הוא כבר יום, אין זה מחזי כשיקרא (כיון דעכ"פ זעקו והעתירו בעוד לילה, ורק בהתחילו לאחר שהאיר היום מחזי כשיקרא) (אלף למטה שם סי"ק י"ג). והמתחילים לומר סליחות במשך היום, ידלגו תיבות אלו (ערוך השלחן תקפ"א ד').**

^[א'] גבי הזמן שמעלות השחר עד הנץ החמה יעוי' ספר זמנים כהלכתם (ר' ב') דכתב שלדעת הגר"א זיע"א דמחשבים את היום מהנץ החמה עד השקיעה, ה"ה ג' משמורת של הלילה מחשבים מהשקיעה עד הנץ החמה, ולפי"ז זמן משמרת שלישית לכתחילה הוא עד הנץ החמה – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' רע"ג, ועיו"ש עוד בשערי תשובה סי' א' ס"ק ו' דהביא אגרת הרמ"ז (לרבינו משה זכותא זיע"א מגורי הארזיל) גבי אמירת תיקון חצות ש"בשעת הדחק אף שעלה עמוד השחר יש קצת מציאות לתיקון", ועיו"ש עוד במש"כ באלף למטה תקפ"א סי"ק י"ד.

^[ב'] יעוי' יבמות ע"ב. וברש"י שם ובברכות ג. ובמג"א סי' א' ס"ק ד' ע"פ הוזה"ק, ובמחצית השקל שם.

יח. אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, מ"מ בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ חיים (מט"א תקפ"א י"א).

ברכת התורה וברכת ענטי ודין נטי בעלות השחר למשכימים לסליחות

יט. לפני אמירת הסליחות צריך להקדים לומר ברכת התורה (משנ"ב מ"ו ס"ק כ"ז).

כ. ברכת "על נטילת ידיים" יש לברך בבית מיד לאחר שקם ונטל ידי (ואינו מברך שוב ברכה זו בביהכ"נ) או שבעת קומו לא יברך "על נטילת ידיים", ולאחר גמר הסליחות יבדוק עצמו לנקביו או יטול מים וישפשף ויברך על נטילת ידיים ואשר יצר ויתפלל (משנ"ב ס"ו ס"ק י"א).

כא. אם קם לפני עמוד השחר וזהו ליטול ידי שנית ג' פעמים לאחר שעלה השחר (די"א דבמוד השחר חזון הרוח רעה לשרות פעם שנית – אך יטול בלי ברכה) (שו"ע ורמ"א ס"ו ד' סעי' י"ד ומשנ"ב שם ס"ק ל"א). אך אין צריך להפסיק באמצע אמירת הסליחות עבור זה (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' כ"א, הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"ב, ויבדלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א) (א"י).

◊ יש לעשות הפסקה קטנה לאחר הסליחות לפני התפילה בכדי ליתן שהות להתכונן לתפילה.

סדר ההנהגה בסליחות

כב. טוב לעמוד בעת אמירת הסליחות. ומי שקשה לו יעמוד עכ"פ בשעת אמירת קל מלך יושב וי"ג מידות ובעת הדין (מטה אפרים תקפ"א י"ח).

כג. סליחות ותחנונים צריך לאומרם בנחת ובמתן ובכוונה, ואסור להזכיר י"ג מידות שלא בכוונה (ברכי יוסף תקפ"א בשם מהר"ש שער אריה והובא בשערי תשובה שם ס"ק א').

כד. טוב לומר מקצת מן הסליחות בכוונה, מאשר לומר את כל הסליחות עם הציבור בלא כוונה. (וכדברי הגמ' בברכות: "טוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון ליבו לשמים". - אכן זהו דוקא אם את המעט אומר בכוונה, דאם אף את המעט אומר לא בכוונה ודאי טוב יותר שיאמר הרבה). ועל כן האומר סליחות באיטיות יותר מן הציבור, בכל פעם שהציבור מגיע ל'קל מלך יושב על כסא רחמים' יפסיק במקום שאוחז, ויאמר עם הציבור מ'קל מלך' וכו'. עד אחרי י"ג מידות ויחזור למקום שאחז, וכך ימשיך עד כמה שיספיק (הגר"א"צ ישראלזון שליט"א בשם הגר"ש אלישיב זצוק"ל – שכן היה מנהגו, והשלים את כל שאר הסליחות לאחר התפילה. וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' ב', כ"ד).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה "מה טוב אם יכול להוריד דמעות בעת אמירת הסליחות, כי שערי דמעה לא ננעלו, וחביבין הן דמעות של אדם לפני הבורא ית"ש יותר מכל התפילות כנוכח בנפשו ובזוה"ק (שמות יב: ופקדיו רמ"ה) וראוי לאדם לרחוץ פניו בדמעותיו, וביחוד בפליחה שנזכר שפיכת דמם של צדיקים, כגון בפליחה דערי"ה המתחלת "אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה וכו'" וכו'צא, יעורר ליבו אל הבכי. ובכיה זו יהיה כפרה על עוונותיו כדאיתא בנפשו (שבת קה) כל המוריד דמעות על אדם בשם הקב"ה סופרין וגונן ומוחל לו על כל עוונותיו".

סדר הסליחות

כה. כשמתחילים סליחות אומרים "אלוקינו ואלוקי אבותינו" חוץ מסליחה המתחלת בשם משמותיו של הקב"ה (משנ"ב תקפ"א סק"ד).

כו. באמירת "ויקרא בשם ד'" יש להפסיק מעט בין "בשם" ובין "ד'" (משנ"ב תקפ"א סק"ד בשם אבודרהם). וכן יפסיק באמירת "ד' ד' קל" וכו', בין שם לשם (כף החיים קל"ה כ').

◊ לדעת הארז"ל, הי"ג מידות נחלקים כדלהלן: מידה א. א-ל מידה ב. רחום מידה ג. והנן מידה ד. ארך מידה ה. אפים מידה ו. ורב חסד מידה ז. ואמת מידה ח. נוצר חסד מידה ט. לאלפים מידה י. נושא עוון מידה יא. ופשע מידה יב. וחטאה מידה יג. ונקד (שער הכוונות חובא בכף החיים קל"א כ"א).

◊ בראשית חכמה (שער הענה פרק א' אות י"ד) "ושמעתי משם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על פסוק 'ויעבור ד' על פניו ויקרא' אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשי"ן והראהו למשה ואמר לו כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם", והדבר קשה, שהרי אנו רואים כמה פעמים אנו מזכירים י"ג מידות ואינם נענים, אלא אומרים הגאונים, כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה לבד על עטיפת מלית, אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקדוש ברוך הוא למשה, שהוא אל רחום וחנון, דהיינו מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו' וכן לכל הי"ג מידות". עכ"ל. ועל כן יש שנהגו בימים אלו ללמוד בספר תומר דבורה.

◊ כתב רבינו בחי' ז"ל (כל הקטן כפורים ב') "וי"ג מידות שאנו נעזרים בהם בעתות התפילות וזמני הצרות, והם מורשה לקהילת יעקב ואע"פ שלא ידענו לרצותו שאין הדורות יודעין כח המדות ואינן מרגישים האדך הן אדוקות במידת רחמים עליונות, מכל מקום מידות רחמיו ימליצו בעדנו כי כן הבטיח הקב"ה למשה בסנינו: כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני אמוחל להם (ר"ה יז) ודרשו רז"ל (שם) ברית כרותה ל"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר (שמות ל"ד י) הנה אנוכי כורת ברית. והנה הם מפתח גדול לבקש בהם שערי רחמים בכל דור ודור, הן ליחידים הן לרבים, ובזמן הזה בחיותינו בגלות ושיעבוד בין האומות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מוצא להקריב קרבן ולא בית המקדש להתפלל שם ולא נשאר לנו לפני ד' בלתי אם תפילותנו ושלש עשרה מידות אלו. עכ"ל. (ויעו' עוד במדרש שוחר טוב תהילים סוף מומור ק"ב).

כז. בשמע קולנו בפסוק "אל תעובנו ד' אלוקינו", יש להפסיק אחר תיבת ד' ואח"כ לומר ביחד "אלוקינו אל תרחק ממנו" (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הלכות מועדים ע' ד').

כח. לדעת הגר"א זיע"א אין אומרים וידי אשמונו כ"א רק אחד, ולא ג' פעמים (מעשה רב אות ר"ב).

◊ בשמירתה צ"ל הדין בנחת ובשלמה, ובלבד נשבר ונרבה, וישחה בין תיבה לתיבה לידע לפני מי הוא מתוודה, דאם יאמר אותו במרוצה ובלתי חפז הר"ז בא לתקן ונמצא מקלל כי הוא בא להתוודות ולבקש כפרה, מלפני מלך רם ונשא ואין אלו פניו ישא אם לא יאמר אותו כמו עני ודכא ובררה נמוכה (כף החיים ס' קל"א ס"ק י"ז).

◊ הפיוט "מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו וכו' מוזכר במשנה (תענית דף ט"ז) והפיוט "עננו" מוזכר ברש"י (שם י"ד ע"א ד"ה רב יהודה אמר) וז"ל "מתרעין עננו בקול רם, היו צועקים עננו אבינו עננו, עננו אלקי אברהם עננו אלוך יצחק עננו וכו' הכל לפי שאומרים בסוף הסליחות" עכ"ל. ויש להתחזק לאומרם במתניות וכוונה שלמה.

◊ בתנא דבי אליהו זוטא (פ"ב) איתא דהתקבצות יחד לומר סליחות גורמת ישועה מהצרות, וז"ל "בשעה שהצרות באות על ישראל בעוונותיהם, יעמרו לפני יהוה באגודה אחת ויתוודו על עוונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה, ואני אענה אותם וכו' שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו".

כט. כתב הספר חסידים (ס' ר"ג) דבפזמון של י"ג מידות כשאומרים "יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות" וכו', לא יאמרנה אא"כ ככה המתפלל, או שבוכים העם, כדי שלא יהא דובר שקרים. ויש שהורו לאומרו אף אם אינו בוכה, ויכוון לדמעות הציבור או לדמעות כלל ישראל (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – שלמי מועד ע' כ"ג).

ל. בסוף הסליחות של ער"ה אומרים תחנון אפילו אם כבר עלה עמוד השחר (משנ"ב תקפ"א סק"ג).

לא. אם באמירת סליחות יש חתן, אין לומר תחנון אף בסליחות (ט"ז), אכן כשסנדק או בעל ברית נמצאים, לא אומרים תחנון רק אם התחילו הסליחות ביום, אכן אם גומרים הסליחות בלילה או התחילום בלילה, אע"פ שגומרים ביום, אומרים תחנון (כיון דאז איכא שייכות ללילה, וסנדק ובעל ברית שמחתם

(א') ובמו"כ מותר ללכת אז יותר מד' אמות, ואף אין צריך לדקדק שלא לגעת בעיניים ובמלבושים וכו' (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ח"א תפילה פי"ז סעי' ד').

(ב') ביומא ל"ו: איתא דבעינן להזכיר חטא (שוגג) קודם עוון (מודי) ופשע (מרד) "אלא מהו שאמר משה נרשא עוון ופשע וחטאה (והזכיר מודי ומרד קודם שוגג) אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה ששראל חוטאין לפניך ועושין תשובה עשה להם וזיונות כשגגות" וברש"י שם (ובעין יעקב) "והכי קאמר נרשא עוון ופשע בחטאה של שוגג".

ביום, ודלא כחתן דשמחתו כל ז'. (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – 'חיכו ממתקים' ע' רצ"ה^(טז) וע' רצ"ו הערה ד'^(טז)). אמנם י"א דאומרים תחנון ונפילת אפיים בסליחות גם כאשר אומרים ביום ויש שם בעל ברית או חתן (כיון שהוא חלק מנוסח הסליחות) (הגר"ש וואזנר שליט"א – ספר מבית לוי ע' ע' משבט הלוי ח"ד אור"ח סי' נ"ה אות ה').

לב. ציבור שרוצים לומר סליחות, ואין להם ש"ץ רק מי שכבר אמר סליחות, מותר לו לעבור לפני התיבה עבורם (ספר "מבית לוי" ע' ה'^(יח)) (דאע"פ שיצא מוציא, ובפרט דבוח"ז אין מוציא הש"ץ כמעט בשום דבר, ומה שכוּפֵּל הסליחות אין בזה חשש, שהוא תוספת שבח להקב"ה).

לג. אם איחר לסליחות יאמר מהמקום שהציבור אוחז (כן נהג הקהילות יעקב זצוק"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קס"ז).

יחיד האומר סליחות

לד. יחיד יכול לומר סליחות (משנ"ב תקס"ה סק"ג^(ט)). אך אינו רשאי לומר י"ג מידות בדרך תפילה ובקשה (דהוי דבר שבקדושה שאין אומרים אותו בפחות מעשרה) אכן מותר לו לאמרם בניגון ובטעמים כקורא בתורה וכשמגיע לסליחה שנוכח בה י"ג מידות, יכול לאומרה, אך ידלג על תיבות אלו (משנ"ב תקפ"א סק"ד) [אכן שאר הסליחות גם כשמוזכר בהם מענין י"ג מידות וכגון 'וזכור לנו היום ברית שלש עשרה' וכיוצ"ב יכול היחיד לאמרם (יעו' משנ"ב תקס"ה סק"ג ושעה"צ שם אות י'^(כ)). וכמו"כ לא יאמר הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו' (שו"ע תקס"ה ה', מטה אפרים תקפ"א כ"א ומשנ"ב תקס"ה סק"י י"א, י"ב, ובסי' תקפ"א סק"ד).

יחיד המתפלל עם הציבור

לה. המתחיל לומר י"ג מידות עם הציבור, והם ממחרים לגמור והוא עדיין לא סיים יכול להמשיך לאומרם (וחשיב קוראם עם הציבור כיון שהתחיל בהם עם הציבור) (כפ' החיים קל"א כ"ד מהבן איש חי – פ' כי תשא או' ד').

לו. המתפלל סליחות בציבור, ולא הספיק לומר עמהם "מחי ומסי", יכול לאומרו ביחידות אפי' שאין הציבור אומר עמו (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"א, ויבדלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א – "אשי ישראל" ע' תקל"ג הערה נ"ח). וכמו"כ כשאומר סליחות עם הציבור מותר לו למהר לפנייהם ולומר "מחי ומסי" עוד קודם שהציבור הגיע לשם (ואי"ז כשמונה עשרה שחייבים לאמרו ממש ביחד) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "חכו ממתקים" ע' רצ"ו מרשימות הרב ארנטרי שליט"א). אמנם דעת הגרש"ז זצ"ל דכל זה דיכול לאמרו ביחידות הוא דוקא אם הציבור עדיין אוחז בסוף הסליחות, אך אם הציבור כבר גמרו, אע"פ שהתחיל עמהם, אינו יכול לומר. (שם).

העוסק בתורה או אומר פסוקי דמורה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות

לז. העוסק בתורה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות, מצד הדין אין צריך להפסיק ולומר עימם, אכן מנהג העולם הוא להפסיק ולענות עמם (דבכך מטיב עם ציבור המתפללים, דאף שיש להם עשר האומרים, מ"מ כשיש יותר אנשים שאומרים עימם הי"ג מידות, מתעוררים הרחמים מהשי"ת על הציבור המתפללים ביותר). וכשלומדים תורה ברכים מסתבר שאין להפסיק (אגר"מ אור"ח ח"ג סי' פ"ט).

לח. הנמצא באמצע פסוקי דמורה, לא יענה י"ג מידות עם הש"ץ (שבט הלוי ח"ט – סי' א' אות א').

תענית ביום א' דסליחות

לט. ביום ראשון של סליחות נהגו רוב הקהל להתענות (מטה אפרים תקפ"א ל"ו ומשנ"ב שם ס"ק ט"ו), ויחיד המתענה אומר 'ענגו' במנחה בשומע תפילה, אבל הש"ץ אינו אומר 'ענגו' בחזרת התפילה (משנ"ב שם).

מ. גבי דיני תענית זו, יעוי' להלן בדיני התענית בערב ראש השנה דינים מב, מג, מד, מז, מח, מט, נ, נב, וה"ה הכא. – אכן גבי משנ"כ בדין מב שם שיאמר בקבלת התענית "הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון וכו'", בקבלת תענית זו אין לומר "יהי רצון" כיון דשבת הוא (שערי תשובה תקס"ב סק"ח).

אמר הגה"צ ר' אלי' לאפואן זצוק"ל שאל יאמר האדם שמעשיו בשנה זו לא היו גרועים יותר משנה שעברה, וכשם ששנה שעברה עברה עליו בשלום מסתמא גם השנה ידונוהו לחיים טובים ויכול להיות רגוע, דיתכן שטעות חמורה בידו, דהנה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם (פ"ג מתשובה ח"ב) כתב שאמרו חז"ל שבר"ה רשעים נחתמים לאלתר למיתה, אין הכרח שיחתמו את דינם שימותו מיד בשנה זו, אלא יתכן שיחתמו את דינם לאלתר שימותו קודם הזמן שהיה קצוב להם לחיות כגון מי שהיה קצוב זמנו לשבעים שנה, אם ברח"ח ימצא שהיה רשע, חותמים לאלתר דינו שימות כשיגיע לגיל חמישים ר"ל!!! והדברים נוראים (ולעבדך באמת) – להנהיג רבי דב יפה שליט"א ע"כ. וכע"ז מפורש ברכינו יונה כשע"ת שער ג' אות קכ"ד. יעו"ש. יעו"ש. עוד משנ"ב תקצ"א סק"ד. ובזמנינו לרגל ריבוי האסונות ר"ל, לב מי לא יחרד על נפשו ועל נפש בני ביתו להתעורר לשוב בתשובה שלימה ולשפוף נפשו בתפילה וזעקה פני שוכן מרומים לזכות להיכתב ולהיחתם לחיים טובים ארוכים ולשלום, לו ולכל בני ביתו (גלוין יד ביד, אלו).

כתב המבי"ט (בית אלוים שער התשובה פ"ב) "ואחר שנתבאר ענין התשובה כי היא החרטה ועזיבת החטא, נאמר כי אינם כשאמר המצוות שהעושה חלק המצוה אין לו חלק שכר המצוה, כמו שתאמר מצות ציצית הוא בדי' הכנפות והעושה ציצית בנ' כנפות לבד, אינו מקיים ג' חלקי המצוה שהרי ד' ציציות מעכבין זה את זה והרי הוא כאילו לא עשה שום דבר, ואולם התשובה גם כי אינה שלימה עד שתהיה בחרטה לשעבר ויעזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת, וכן עזיבת החטא בלי חרטה (כא) ... ואפילו בהשבתו אל לבו לשוב בלי קיום שום חלק מב' חלקי התשובה החברתיים מיקל האדם מעונשו, וכמו שלמדו חר"ן ז"ל דבר זה בסוף דרש ועתה ישראל". דו"ל חר"ן (בדרשותיו סף דרוש י') "ומי שמשלים חק תשובתו, הרי זה משובה, ומי שאינו משלים בה אלא שהתחיל בה ולא גמרה, הרי חקל מחטאתו, שאפילו מי שמשלים אל לבו דעת לשוב בתשובה, מיקל ענישו".

^(ט) דאפי' שבערב ר"ה אע"פ שבתפילה לא אומרים תחנון מ"מ בסליחות אומרים, היינו טעמא משום דבערב ר"ה מצד 'היום' אין לומר תחנון, ורק הסליחות שביסודם שייכות הן ללילה שפיר נופלים אפיהם בהם אף כשאומרים אותם ביום משא"כ כשחתן נמצא, יש "שמחה" גם בלפי הלילה. – ביאור הגרש"ז זצוק"ל שם.

^(טז) מרשימות הרה"ג ר"י בן שמעון שליט"א.

^(יז) מנכדו רא"ל ברודיאנסקי שליט"א.

^(יח) מ"שבט הלוי" ח"ה סי' ס"ו א'.

^(יט) ש"כ"ה הסכמת האחרונים שיחיד יכול לומר סליחות בלא י"ג מידות משום שהוא תחנונים בעלמא, ודלא כדעת הרמ"א דאין ליחיד לומר סליחות (כלל).

^(כ) ומש"כ המשנ"ב תקפ"א סק"ד "ובסליחה שנוכח י"ג מידות ידלג אותן תיבות" אין כוונתו לסליחות שמוזכר בהם ענין וזכות של י"ג מידות כ"א רק לאותה הסליחה המסויימת שמוזכר בה י"ג המידות עצמם, דע"ז קאמר המשנ"ב ידלג התיבות של הי"ג המידות עצמן ויוכל לומר הסליחה עצמה (ונראה דבתיבת "ובסליחה" שכתב המשנ"ב שם יש לנקוד בפתח תחת ה' ולא בחיריק).

^(כא) וכמו שמצינו באחאב שנכנע מפני ה' במה שקרע בגדיו וצם ושכב בשק, שנראה כמתחרט על מה שעשה, ולא עזב כל חטאיו, ועם כל זה הועיל לו, כדכתיב (מלכים א' כ"א) יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימי וגו', וכן מצינו באנשי גינוהו ששבו לעתיד שעזבו החטא, ולא נתחרטו על העבר, כי אפילו באזהרת המלך לעם אמר (יונה ג') וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם, אשר כפי הנראה כי החמס אשר עודנו בכפם לא בלעוהו הוא שהיו מחזירים ולא הגול הנאכל שקשה להשיבו, ויותר מזה א"ר יוחנן (בירושלמי תענית פ"ב) מה שהיה בכף ידיהם החזירו, בשידה תיבה ומגדל לא החזירו. – ולזה אמר הכתוב וירא אלהים וגו' כי שבו מדרכם הרעה שהוא עזיבת החטא לעתיד לבד, ועם כל זה הועיל להם שנחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות ולא. עשה ומפני כי תשובתם זו לא הייתה שלימה כנוכח, אמר הכתוב על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה. כלומר על מה שדבר עוד מ' יום ויגיוהו נחפזת הוא שנחם ולא עשה בסוף הארבעים, אלא האריך להם עד שתהיה תשובתם שלימה.

כתב בספר זכרון לבני ישראל לרבי יעקב חנוך זצ"ל אות ה' "לעשות כמו שיש עושים חשבון ימים בכל יום ויש בכל שעה לומר, למה החיינו מוראי שעה זו, ומה תועלת היה לו היום ממני, ואין כאן ספק שאם החיינו אינו אלא כדי לעשות רצונו, ומוי שיהשוב בזה ודאי לא יאבד אפרי רגע לבטלה מימיו" ולכה"פ בימים קדושים אלו בודאי ראוי לנהוג כן (ראו לדודי"ח להגר"ש בדבליצקי שליט"א י"ט ס"ו).

ידע האדם ויתן אל ליבו כי כל המקודש מחבירו חרוב יותר מחבירו (ולשון הרמב"ן באגרת לבני על תעובתו בארץ הקדש) ויבאר הגר"י סלנטר זיע"א דהוה קאי אף גבי ימים קדושים, לפיכך ככל שמתקרר ר"ה וישית"ש שיש תקווה גדולה לזכות בימים אלו, היצה"ר מגדיל את כוחו ומכשלותיו. אשר על כן רואים דככל שמתקרר ר"ה ועשית"א כן מתרבה הרעיון בתורה ובתפילה ובשאר עבודת ד', ובפרט ר"ה עצמו משתדל היצה"ר להכניס בלב מחשבות שונות ומשונות המטורדות ומבלבלות את האדם מעבודתו הרוחנית (ויעיי' אור יחזקאל עמ' ספ"ד), לפיכך החליט יאמר חזק אני לקדש מלחמה שיערה בחרב ובחנית להזהר ולהשמר בנבחרת נפש בשמירת ימים קדושים ויקרים אלו בריבוי תורה בשקדנות רבה. כמונת התפילה ושמירה חזקה על קדושת הדיבור ושאר עניני עבודת ד' ובכך יצליח בעזרה"ת להשלים הכנתו ליום הדין כראוי ולזכות בבתיבה וחתימה טובה. וכל הא לישתר מסייעים בידו (גליין יד ב"ר, אלוה).

בכתבי הסבא מקלם (פנקס הקבלות י"ז ז') "בן ראש השנה, שהחוב יותר גדול לחזין לבבו ליום השנה, מטמטם אז היצר יותר ליבו ודעתו כדי שיהיה להיצר רוחו יותר, על כן חובה מוטל על האדם קודם ראש השנה לייגע את עצמו, לעמול על פחד יום הדין, כדי שיוכח לשנה טובה ומתוקה כזו וכבא. – והנה פחד יום הדין והרהבה אחתית אז אפשר בלי מוסר ... בלי עמל הירהבה, לחזין לבבו לירא ממחד יום הדין הזה והבא".

במאירי בחיבור התשובה (מאמר ב' פרק א') כתב ז"ל "ראוי להשתדל קודם ראש השנה בהפצרת תפילות ובתשובות כדי שיכנס ברה"ב כטהרת הלב".

עצמו התענית (רמ"א תקס"ב א' משנ"ב ס"ק ו' וביאה"ל ד"ה עד). ואם קיבל סתם ולא פירש כן, צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים (משנ"ב תקס"ב ס"ק ו' וביאה"ל שם סעי' ב' ד"ה כיון) ואם לא משלים אין מתפלל עננו (משנ"ב שם ס"ק ו' ושעה"צ אות ה').

מה. המתענים נוהגים לשתות קפה או תה קודם עלות השחר לפני הליכה לביהכ"נ (שלא יהא כחוקות העכו"ם שהיו נוהגים להתענות בערב חגיגה) (אכן לאחר שעלה השחר מיד אסור באכילה ושתיה) ואי"צ לזה תנאי לפני השינה (רמ"א תקפ"א - ב' ומשנ"ב סקכ"א).

מו. השותה או אוכל קודם שהתפלל מנחה, אינו יכול לומר תפילת 'עננו' בתפילתו (רמ"א תקס"ב ב' ומשנ"ב שם ס"ק י"ב וסק"ו), אכן אפשר שיכול לומר תפילת עננו וידלג התיבות [ביום] צום תעניתנו" (פמ"ג הובא בשעה"צ שם אות ו').

מז. המתענה ושכח לומר עננו וכבר חתם ברכת שומע תפילה, אינו חוזר (אע"פ שעדיין לא פתח בברכה שלאחריה) ויאמרו ב"אלוהי נצור" קודם "יהיו לרצון" (בלא חתימה). ובדיעבד יכול לומר אף לאחר מכן כל זמן שלא עקר רגליו. ואם גם לא אמר אינו חוזר (שו"ע ורמ"א תקס"ה ב' ומשנ"ב ס"ק ו' ושעה"צ אות ו').

מח. כל השרוי בתענית (בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו, בין שהיה מתענה עם הציבור על צרתם) **הרי זה לא ינהג עידונים בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן** כענין שנאמר "מה יתאוונ אדם וחי" (שו"ע תקס"ח י"ב). **וישמור עצמו מן הכעס** (משנ"ב שם ס"ק ג').

מט. מי שאין לו מנין לתפילת מנחה גדולה, או שאין לו כח להתפלל בזמן מנחה גדולה בציבור, עדיף שיאכל בחצות ויתפלל מנחה בציבור מאוחר יותר ולא יאמר 'עננו', מאשר שיתפלל מנחה גדולה ביחידות ויאמר 'עננו' (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"ו, וכע"ז באלף המגן תקפ"א ס"ק ע"ג).

נ. במקום שיש מקצת חולי אי"צ להתענות, ואפי' אם כבר התענה בערב ראש השנה כמה פעמים, אי"צ התרה (דהתענה רק מצד מנהג הציבור, וא"כ קיבל עליו מתחילה רק על דרך המנהג) (מטה אפרים תקפ"א ל"ח, ומשנ"ב שם ס"ק י"ט בשם המג"א^(כז)) וי"א דהרוצה שלא להתענות מחמת שאינו בריא, צריך התרה (ש"ך יו"ד רי"ד הובא במשנ"ב שם).

נא. אם הוא במקום שהעולם מתענים והוא אינו יכול להתענות מפני שהוא חלש, לא יאכל בפרהסיא בפני המון עם אלא בצנעה (משנ"ב תקס"ה סק"ד).

נב. הרוצה להתענות בערב ראש השנה, וה"ה בעשרת ימי תשובה אם רוצה להתענות איזה תענית, טוב שכשיתחיל להתענות יאמר או יגמור בליבו שיהא 'בלי נדר' לשנים הבאות, ושם בשנה אחרת לא ירצה להתענות, הרשות בידו (דאם התענה והיה בדעתו לנהוג כן תמיד, ובשנה השניה אינו רוצה להתענות, צריך התרה אפי' התענה רק פעם אחת. ואם התענה סתם, אם התענה ג' פעמים צריך התרה) (ערוך השלחן תקפ"א י').

נפילת אפים

נג. אין נופלים על פניהם בער"ה בתפילה (אע"פ שנופלים על פניהם באמירת סליחות גם כשעלה השחר) (שו"ע תקפ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"ג).

◇ **כל היום יעסק בתורה ובמצוות ובתשובה ובתיקון כל עניניו שבין אדם להבירו בין מעניני ממון או דברים, ולא ימתין עד ערב יחב"פ** (קיצושי"ע סי' קכ"ה, יד, חיי אדם כלל קל"ה ה'). **ויש להרבות בזכויות בערב ר"ח** (ערוך השולחן תקפ"א י"ג).

התרת נדרים

נד. נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, כדי להנצל מעונש נדרים (חיי אדם קל"ח ח'), והנוסח כמובא בסידורים.

נה. צריך כל אדם שיהיה נזהר שביין הנוסח של התרת נדרים, ולא כמו שחושבים עמי ארצות שהוא איזה תחינה. ומי שאינו מבין בלשון הק', יאמר ה'התרת נדרים' ומסירת המודעה בלשון שמבין (חיי אדם קל"ח ח' וקיצושי"ע קכ"ח ט"ז).

נו. אפשר לעשות התרת נדרים אפי' בלילה (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ג'), ולענין אי צריך להתיר במעומד או מיושב יעוי' הערה^(כז).

בפני מי מתירים

נז. צריך להתיר בפני שלשה אנשים שנתמלאו זקניהם (דאז ודאי הם גדולים) (פתחי תשובה יו"ד סי' רכ"ח ס"ק ב' – יעוי' שבט הלוי ח"ד סי' נ"ד אות ד'). ואם מלאו להם י"ח שנה, יכולים להתיר אף אם לא נתמלא זקנם (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

נח. שלושת המתירים יכולים להיות קרובים בינם לבין עצמם וגם קרובים לשואל ההתרה (שו"ע יו"ד סימן רכ"ח ס"ג) מלבד בעל כלפי אשתו שאינו יכול להצטרף עם שנים אחרים להתיר נדרי אשתו (שו"ע יו"ד סי' רל"ד סעי' נ"ז).

נט. מתירין בפני שלשה אפי' הדיוטות ובלבד שהם מבינים מה שלומדים עמהם, וגם יודעים לפתוח לו פתח (שו"ע יו"ד רכ"ח א' וש"ך שם ס"ק ב') (והגר"ח קניבסקי שליט"א סיפר, שאביו היה מחפש בהתרת נדרים שלשה לומדים שהם קצת ת"ח שאז מסתמא יודעים דיני פתח וחרטה – "ימי הרחמים" ע' ל"ז בהערה), וי"א שהולך אצל שלשה אנשים בני תורה ואחד מהם יהיה בקי בהל' נדרים (שידע איזה נדר יכולים להתיר ואיזה אינם יכולים להתיר, ואיך מתירים) (קיצושי"ע סי' ס"ז - ח', וכע"ז בערוך השלחן יו"ד שם סעי' ד' דכתב דסגי שאחד מהם יודע היטב ענין הפתח וצריך לידע גם מה הוא חרטה דמעיקרא, וכ"ד הגר"ש ואונר שליט"א דסגי שאחד מהם יודע לפתוח פתח והוא ילמדם הדין – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' ח' הערה ו'). וי"א דמהני שלשה בחורי ישיבה שלמדו מסכת נדרים, ואע"פ שאינם יודעים (או אינם זוכרים) כל דיני פתח וחרטה וכו' (דמ"מ מסתמא יודעים אימתי יש להסתפק ויודעים לשאול ולברר) (הגר"נ קרליץ שליט"א – "ימי הרחמים" ע' ל"ז בהערה).

מתי מועיל התרת נדרים

ס. י"א דהתרת נדרים של ערב ראש השנה אינו מועיל אלא לנדרים ששכח, אבל נדרים שזוכר אותם וצריך להתירם, צריך לפרט הנדר. ואם לאו אין מתירין לו (ודי לפרט הנדר בפני אחד מהמתירים) (דרך החיים סי' קל"ח בשם שבלי הלקט סי' שיי"ז), וי"א דאין צריך לפרט הנדר ואפי' הנדרים שזוכר מותרים (אחרי שנתברר לו שמותר להתירם) (נדרי ודיון [להגר"ש קלוגר זיע"א] ח"ג סי' רכח אות י"ד [בנדפס מחדש], וכן מטו משמיה דהגר"ח מבריסק זיע"א – ס' עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב ע' נ"ו בשם הגר"מ סאלאוויצקי שליט"א, וכ"ד הקהילות יעקב בקריינא דאיגרתא מהדורא חדשה ח"ב ע' קמ"ב – דין הנ"ל ומקורותיו מספר "ימי הרחמים" ע' ל"ח).

^(כז) ויעוי' ש' דין מי שמתענה יותר ממה שנהגו הציבור.

^(כז) אפשר לעשות ההתרה אפי' במעומד (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ג'), והיינו דוקא כשמתירין בחרטה בלא פתח, אבל כשמתירין ע"י פתח, שצריך הרבה יישוב הדעת, צריך דוקא בישיבה כמבואר שם סעי' ד' וכתב הש"ך (ס"ק ט') דעכשיו נוהגים שהמתירים יושבים (אפילו כשמתירים בחרטה), והמוריד עומד, ומ"מ מדינא יכול המוריד גם לישב, אלא שנהגו לעמוד ע"י. ובהנהגות הגרע"א שם הביא בשם רב"ז דהמוריד צריך לעמוד, ורק בדיעבד מהני אפילו ביושב (י"ב שפתים) על מחזור לראש השנה בריש סדר התרת נדרים).

התרת נדרים לכמה אנשים

סא. אפשר לעשות התרת נדרים לכמה אנשים יחדיו (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' מ"ו). והשוואלים אומרים את נוסח בקשת ההתרה יחדיו בפני שלשה, והשלשה משיבים להם "הכל מותרים לכם וכו'" (וכן נהגו בבביתא דשל הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"ז בהערה).

התרה ע"י שליח

סב. הנודר צריך לבוא בעצמו לפני המתירין, ואינו יכול לעשות שליח לשאול על נדרו (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ט"ז), מלבד אשה שיכולה לעשות את בעלה שליח להישאל על נדריה (דאשתו כגופו) (שו"ע יו"ד סי' רל"ד נ"ו וש"ך שם ס"ק ע') ויעזר להלן בסמוך פרטי דין נוספים בזה.

נדרים נשים

סג. לא נהגו לעשות בער"ה התרת נדרים לנשים (וסומכות על אמירת כל נדרי של יוהכ"פ) (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – הליכות שלמה ע' ז' ויבלחט"א הגר"ש ואנדר שליט"א^(בח) - ספר מבית לוי ע' ט' הערה י"א). וי"א דראוי שגם נשים יעשו התרת נדרים (ולכתחילה לא יסמכו על שמיעת כל נדרי בליל יוהכ"פ) (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"ח, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"א סי' של"ח).

סד. יכולה אשה להתיר בפני שלשה מקרוביה (שו"ע יו"ד רכ"ח ג', ורל"ד ז'). אבל בעל אינו יכול להצטרף עם עוד שנים להתיר נדרי אשתו (דאשתו כגופו) (שו"ע יו"ד סי' רל"ד סעי' נ"ו וש"ך ס"ק ע').

סה. יכולה אשה לעשות את בעלה שליח להתיר נדריה (אכן שאר בנות אינן יכולות לעשות שליח, ואם רוצות להתיר צריכות לבוא בעצמן לפני המתירים) (כמבואר בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ט"ז). אבל אין לבעל לקבץ ג' אנשים בשביל התרת נדריה, אלא אם מצא ג' אנשים שנתקבצו כבר, יתיר בפניהם נדרי אשתו (שו"ע יו"ד סי' רל"ד נ"ו). ועל כן יש נוהגים שלפני שהבעל הולך להתיר נדרי עצמו בער"ה, אשתו ממנה אותו לשליח להתיר גם את נדריה, וכמו כל הנוסח הכתוב בסידורים, ואח"כ לאחר שמתיר נדרי עצמו בפני שלשה, בעוד שלשת המתירים יושבים, אומר להם שמבקש להתיר גם בעבור אשתו שמינתה אותו לשליח ומבקשת התרה כמו שכתוב בנוסח שבסידורים, ויאמרו המתירים 'מותר לה' ג"פ (הגר"ש דבליצקי שליט"א, ולהבחל"ח הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' כ"ח). וכמו"כ אפשר שלאחר אמירת הנוסח הרגיל יוסיף מיד שהריני מבקש להתיר גם עבור אשתי שמינתה אותי שליח ומבקשת היתר כמוני, והמתירים יאמרו "הכל מותרים לכם" ג"פ^(כט) (וכלפי מסירת המודעה די שהאשה תאמר לבעלה שאין רצונה בנדרים דהוי כגילוי דעת אלהבא, ואי"צ בפני שלשה) (תשובות והנהגות ח"א סי' של"ח)^(ל).

נדרים קטן בן י"ב וקטנה בת י"א

סו. קטן בן י"ב שנה (וי"א שנה) וקטנה בת י"א שנה (וי"א שנה) (מופלא הסמוך לאיש), נדריהם נדר ושבועתם שבועה (אם יודעים לשם מי נדרו ונשבעו), וגוערים בהם ומכים אותם שלא ילמדו לשונם בנדרים ושבועות (שו"ע ורמ"א יו"ד רל"ג א').

סז. דנו הפוסקים אם קטן בן י"ב וקטנה בת י"א יכולים להישאל על נדרם (יעזר' ספר ימי הרחמים ע' ל"ח שיטות הפוסקים בזה), ועכ"פ יכולים למסור מודעה לבטל הנדרים מכאן ולהבא עד הבר מצוה (תשובות והנהגות ח"ג סי' ק"ס ד"ה ויש – הובא ב"ימי הרחמים' שם).

◊ בבית הגר"ש אויערבאך זצוק"ל לא נהגו לעשות התרת נדרים ל"מופלא הסמוך לאיש", אך עם מלאות להם י"ב שנה ולבנות י"א שנה, החזירים הגר"ש זצוק"ל להתירם באמירת "בלי נדר" ובתקופה הסמוכה לה, לימורם עיקרי חל' נדרים (וכן חל' תר"ם)^(כ) שלא יכשלו ח"ו בהם. ואמר פעם לנדר במלאות לו י"ב שנים, מעתה ועד חגיגת למצוות יש חובה אחת המוטלת עליך, והיא: שמירת לשונך מנדרים, ועי"ז תלמד לייקר את כח הדיבור כל ימי חייך (הליכות שלמה ע' ז' הערה 38).

מסירת מודעה

סח. נהגו דלאחר התרת הנדרים, המתיר מוסר מודעה לבטל הנדרים שידור בשנה הבאה.

סט. מסירת המודעה אי"צ למוסרה בפני שלשה אלא אפי' אומר לעצמו הרי זה מועיל (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל והגר"ש אלישיב זצוק"ל – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' רמ"ד, וכע"ז בתשובות והנהגות ח"א סי' של"ח).

ע. "מסירת המודעה" (וה"ה אמירת 'כל נדרי' בליל יוה"כ) מועילה רק כלפי נדרים שבשעה שנדרם לא זכר את מסירת המודעה, אכן אם בשעה שנדר זוכר הוא את מסירת המודעה, הנדר קיים (שהרי בשעה שנודר מבטל הוא את המודעה) (וצריך התרה בפני שלשה בפירוט הנדר וחרטה) (שו"ע יו"ד רי"א ב')^(לא).

עא. למעשה אין לסמוך על מסירת המודעה (או אמירת כל נדרי בליל יוהכ"פ) לגבי ביטול נדרים (מלבד צורך גדול), ואם נדר (אפי' שלא זכר המודעה בשעת נדרו) ילך להתיר בפני שלשה או בפני חכם בפירוט הנדר וחרטה (רמ"א יו"ד סי' רי"א סעי' א').

עב. י"א דאף מי שנהג מנהגי מצוה או שקיבל על עצמו לעשות דבר מצוה ולא אמר 'בלי נדר' יש לו לעשות "התרת נדרים" בפני שלשה בפירוט וחרטה (הל' חג כהן ע' ל"ה)^(לב). אמנם י"א דלענין מנהגי מצוה (שנהג ג' פעמים כסתמא ולא הייתה דעתו בשעה שנהג לנהוג כן לעולם) או שקיבל על עצמו דבר מצוה ולא אמר בלשון נדר (והחייבות) (ולא אמר 'בלי נדר') יכול לסמוך על מסירת המודעה שאמר בערב ר"ה^(לג) (מהרש"ם – דעת תורה יו"ד רי"א סי"ב, שלמת חיים ח"ב יו"ד תשובה ל"ח, הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "הלכות חג כהן" ע' ל"ו ו"באר ישראל" ע' כ"ח, הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – מנחת שלמה סי' צ"א אות כ' ובספר הליכות שלמה ע' ו'^(לד)).

^(בח) דאמר על המנהג להכליל נשים בהתרת נדרים, שלא שמענו אצלינו מי שנהג כן.

^(בט) כדיעור' שו"ע יו"ד רכ"ח מ"ו דאפשר להתיר לכמה ביחד.

^(ב) והגר"ש דבליצקי שליט"א הוסיף שיאמר ג"כ: "אם עשיתי אי פעם היקם נדר או שבועה לאשתי אני מתחרט על זה ומבקש להתיר לי, ואם הייתי יודע שאתחרט לא הייתי מקים", והם ישיבו לו ג' פעמים מותר לך וכו', ואז ימשיך ויאמר "כל הנדרים והשבועות שאני יכול כעת להפיר מופרים לה.

^(כא) ויעזר' עוד בשו"ע שם ובש"ך ס"ק ד' דהביא י"א שמסירת המודעה מועילה לבטל נדר רק אם יזכור את מסירת המודעה לאחר הנדר תוך כדי דיבור לנדר ויאמר בליבו שהוא סומך על המודעה, וכ' שם השו"ע דיש לחוש לדבריהם, והיינו דבכל גווני שלא זכר את המודעה לאחר הנדר בתוך כדי דיבור לנדר, ילך להתירנו ע"י שלשה בפירוט הנדר וחרטה.

^(כב) וכדחזי' דהמש"ב ועוד פוסקים בכמה מקומות הצריכו התרת נדרים על מנהג מצוה, ולא הזכירו שסומכים על המסירת מודעה' שבער"ה, אע"פ שנהגו כן כבר מזמן השל"ה, חיי אדם והרה"ח, וכפי הנראה היינו משום האי דינא דהרמ"א הנ"ל דאין סומכים על מסירת המודעה כ"א במקום צורך גדול. עכ"ד.

^(כג) דבמנהגי מצוה ובמקבל על עצמו דבר מצוה, כל זמן שלא אמר לשון נדר בפירוש, מפרשים שכוונתו לנהוג או לעשות אותו מעשה על דעת מסירת המודעה שעשה קודם, והוי כאילו אומר בפירוש דמה שעושה כעת הוא בלי נדר.

^(כד) אמנם בהליכות שלמה ע' ז' הע' 37 הביא דבתשרי בבת"י בענין זה סיים הגר"ש אויערבאך זצוק"ל "אך אעפ"כ למעשה נוהגים גם בזה שלא להתיר אלא ע"י שאלה" – וכך היה מורה בע"פ דעדיף טפי להחמיר, וכמה פעמים יעץ לשואלים בעניני ההנהגה במעות מעשר כספים וכדו' שיאמרו בפירוש בעת מסירת המודעה בערב ר"ה, שכל הנהגותיהם בזה היו בלא נדר, אבל מעיקר הדין הייתה דעתו להקל דאפשר לסמוך על המודעה גם בלא פירוש, ואמר שכבר הרצה דבר זה לפני הגר"א קוטלר זצוק"ל ועוד גדולי ישראל וקילסוהו. עכ"ד.

עירוב תבשילין

עג. השנה שחל יו"ט דראש השנה בימי חמישי ושישי, מצוה על כל אדם להניח עירוב תבשילין בערב ראש השנה (יום רביעי) מבעוד יום, כדי שיהא מותר לו לבשל ולאפות (ולהדליק הנר) ^(לח) **מיום ב' דראש השנה** לצורך שבת (שור"ע תקכ"ז א', ד').

עד. המנהג שהשמש מכריז בקול רם בערב יו"ט בביהכנ"ס שאל ישכח איש מלהניח עירובי תבשילין (מקור חיים לבעל החו"י ריש סי' תקכ"ז), ומה טוב ונכון להדביק פיתקאות בבתי כנסיות שכתוב עליהם 'עירובי תבשילין', ועי"ז כל העובר יזכור ולא ישכח (קצה המטה תרכ"ה ס"ק מ"ט, וכ"כ בערוך השלחן תקכ"ז י"ד שכן הם נוהגים).

◊ עיקר הטעם שהצריכו **הכמים 'עירוב תבשילין'** [אינו לכבוד שבת אלא לכבוד יום ה] הוא כדי שיוכזר שאם מיו"ט לשבת אסור לבשל (ואי"כ התחיל מבע"י שאינו אלא כגומר וחולך – רש"י ביצה טו:). מכל שכן מיו"ט לחול (ולגמרי לא – רש"י שם) (משנ"ב סי"ק כ"ה ושעה"צ אות ל"ה). – וענין העירוב הוא, שיכשל ויאפה מיו"ט לשבת עם מה שבישל ואפה כבר מערב יו"ט לשם שבת, ונמצא שלא התחיל מלאכה ביו"ט, אלא (רק) גמר אותה (רמ"א תקכ"ז א') ^(לז) והטעם שנקרא 'עירוב' כתב הרמב"ם (יו"ט ו' ב') שהוא שכשם שהעירוב שעושים בהצירות ומבואות מערב שבת משום היכר כדי שלא יעלה על דעתם שמוותר להוציא מרשות לרשות בשבת, כך זה התבשיל משום היכר וזכרון כדי שלא ידמו ויחשבו שמוותר לאפות ביו"ט מה שאינו נאכל בו כיום, עכ"ל. והראב"ד (שם) כתב מפני שהוא מערב צרכי שבת עם צרכי יו"ט לעשותן יחד, עכ"ל.

עה. גם המניח עירוב תבשילין בערב ר"ה, מ"מ אינו יכול לבשל מיום הראשון של ראש השנה לצורך שבת כ"א רק מהיום שני (והיינו מליל שישי ואילך) (דלא תיקנו עירוב אלא מיום הסמוך לשבת ולא מיום שלפניו) (שור"ע תקכ"ז י"ג ומשנ"ב ס"ק מ"א ^(לז)).

עו. עושים את העירוב בפת ותבשיל (הפת בכדי שיוכל לאפות לצורך שבת, והתבשיל בכדי שיוכל לבשל לצורך שבת) (שור"ע תקכ"ז ב' ומשנ"ב שם סק"ה).

עז. בדיעבד גם אם עשה את העירוב מתבשיל לבד, מותר לאפות ולבשל מיום שני דר"ה לצורך שבת (שור"ע תקכ"ז ב') ^(לח) (לט). ואם צריך רק לבשל מיום ב' דר"ה לצורך שבת ולא לאפות, יכול לכתחילה לערב רק בתבשיל לבד (משנ"ב תקכ"ז סק"ו).

עת. התבשיל צריך להיות דבר שראוי ללפת בו את הפת כגון בשר, דג או ביצה מבושלים או צלויים ^(מ), או שאר מיני ליפתן מבושלים או צלויים ^(מ) שדרכן ללפת בהן את הפת ומשום כך אין לעשות העירוב בדייסא ^(מא), ולא בתפוחי אדמה מבושלים ולא בקטניות מבושלים שאין מלפתים בהם את הפת (כארבעה או פולין וכיוצא ב) (שור"ע תקכ"ז ד', ה'). ומשנ"ב שם ס"ק י"א, י"ב ושעה"צ שם אות כ"ב). **ומשום הידור מצוה יקח חתיכת בשר או דגים** (משנ"ב שם ס"ק ח') ^(מב) **יעיר הערה**.

עט. עירוב בפשטית אטריות (קוגעל) יעיר הערה ^(מג).

פ. התבשיל צריך להיות בשיעור 'כזית' (שור"ע תקכ"ז ג'), ומשם הידור מצוה יקח חתיכה חשובה (משנ"ב שם סק"ח ^(מד)).

פא. לכתחילה נוהגים שגודל הפת יהא 'כביצה' (רמ"א תקכ"ז ג') אבל בדיעבד אם כבר עשה את העירוב בפת בשיעור 'כזית' אי"צ לחזור ולעשות (משנ"ב שם ס"ק י' מחמד משה), ומשום הידור מצוה יקח לחם שלם (משנ"ב שם ס"ק ח') (ועי' כך יוכל ג"כ ללוקח לחם משנה בסעודות שבת כמנהג המהר"ל הו"ד במשנ"ב שם ס"ק י"א).

פב. העושה את העירוב בביצה, לא יקלף הביצה בערב ראש השנה לצורך שבת (ראיתא בנדה יז. דהאוכל ביצה קלופה שעבר עליה הלילה, דמו בראשו).

פג. אפשר לעשות את העירוב מתבשיל ופת קפואים (מכיון שיכולים להפשיר מהר ויהיו ראויים לאכילה) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – 'באר ישראל' הל' יו"ט ע' צ"ה, וכ"ד הגר"ש וואזנר שליט"א – ספר 'מבית לוי' ע' תנ"ד, והביא דשוב כ"כ בשבט הלוי ח"ט סי' קכ"ט א', אלא דשם סיים **"ואם אפשר מהיות טוב לחשוש לחומרת בעל באר משה, לחכות עד שיפשי אבל לא מעיקר הדין"**).

פד. לכתחילה יערב עירוב התבשילין דווקא בערב יו"ט, ולא קודם לכן (שור"ע תקכ"ז י"ד ומשנ"ב סקמ"ד) (ואפילו לא בליל ערב יו"ט [והיינו ליל רביעי] אלא רק מהבוקר של ערב יו"ט [נבוקר של יום רביעי]) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל הל' יו"ט ע' צ"ה). וי"א דבשעת הדחק שירא שישכח ביום וכדומ', יכול לערב מבערב (שבט הלוי ח"ט סי' קכ"ט ד'). ואם הניח העירוב קודם ערב יו"ט ונזכר בזה קודם כניסת היום, צריך לערב שנית ולומר בהדין עירובא וכו' אבל לא יברך שנית – ובדיעבד אם לא נזכר לערב שנית בערב יו"ט, יכול לסמוך על עירוב זה (שור"ע שם ומשנ"ב ס"ק מ"ה).

פה. מותר לערב עירוב זה אפי' בזמן 'ספק חשיכה' (כל זמן שלא נראים ג' כוכבים בינונים) (רמ"א תקכ"ז א' ומשנ"ב ס"ק ד'), ואף אם יחיד קיבל על עצמו יו"ט (שלא בתפילה) אז אפשר דיכול עדיין לערב עד שחשיכה (משנ"ב שם).

פו. אם קיבל על עצמו יו"ט ע"י אמירת 'ברכו' (שהוא קבלת ציבור), שוב אינו יכול לערב. ואף אם הוא עדיין לא אמר 'ברכו' אך הציבור כבר אמר, נגזר אחר הציבור ואינו יכול לערב ^(מה) (משנ"ב תקכ"ז ס"ק ד').

(לה). יעיר להלן דין @קרב.

(לו). וכע"ז בפסקי הרי"ד (פ"ב דביצה) ז"ל (בטעם דקרינן לזה 'עירוב') "שמערב גמר התבשיל שעושה ביו"ט עם תחילת התבשיל שעושה מערב יו"ט, וכאילו נעשה הכל מעיר"ט דמיו", עכ"ל.

(לז). ובדיעבד אם עבר ובישל, או שגג ובישל מיום הראשון של ראש השנה לצורך שבת, דעת הט"ז להתיר, וכל שכן אם לא בישל מאכלים אחרים לשבת (משנ"ב תקכ"ז ס"ק מ"ב).

(לח). וטעם הדבר דמעיקר הדין לרוב הפוסקים סגי לעשות עירוב תבשילין מתבשיל בלבד, ומהני בין לאפות ובין לבשל מיו"ט לשבת, אלא שנהגו לכתחילה כדעת הפוסקים המחמירים להצריך גם פת (כשצריך גם לאפות מיו"ט לשבת) ועל כן בדיעבד מותר. – ומ"מ אם נזכר קודם חשיכה שעשה את העירוב רק מתבשיל (וצריך גם לאפות מיו"ט לצורך שבת) צריך להוסיף ולהניח גם פת ויאמר "בהדין עירובא וכו'" (יעיר הנוסח להלן) אבל לא יברך שנית (משנ"ב תקכ"ז ס"ק ו', ז).

(לט). ואם עשה את העירוב מפת לבד, ודאי יהא אסור לו לבשל מיו"ט לשבת [ונחלקו הפוסקים אם יהא מותר לו לאפות מיו"ט לשבת, אכן] והסכימו האחרונים דאפי' לאפות מיו"ט לשבת יהא אסור לו, משום דעיקר העירוב נתקן מתבשיל (משנ"ב תקכ"ז סק"ז).

(מ). או שלוקים או כבושים או מעושנים.

(מא). דאין דרכן של בני אדם ללפת בה את הפת אלא אוכלים אותה בפנ"ע כדי לשבוע כמו פת (משנ"ב שם ס"ק י"ב).

(מב). הנה בערוך השולחן (תקכ"ז יג) כתב: "כשחל יו"ט ביום ה' ויום ו', שמניחים העירוב תבשילין ביום ד', ע"פ רוב מתקלקל [והתבשיל] עד שבת ובטל העירוב [והתבשיל העירוב (ולכה"פ כוית ממנו) צריך להיות קיים עד לאחר שגמר להכין צרכי שבת ביום ו' כמבואר בשור"ע תקכ"ז ט"ו ט"ז] **ולכן יש על כל אדם ליתור בזה**, ולכן אנוהגים להניח (עירוב תבשילין) על ביצה מבושלת, דהביצה אינה מתקלקלת" עכ"ל (וכע"ז בבן איש חי, שנה א', סוף פרשת צו – הלכות עירובי תבשילין דין א') – וכנראה האי טעמא הוא מקורם של הנוהגים גם בזמנינו להניח עירוב תבשילין על ביצה דווקא, שהם כך ראו אצל אבותיהם, ואבותיהם אצל אבות אבותיהם וכו' גדולי עולם ויראי חטא. – אמנם יש לומר דדווקא דווקא בדורם שלא היו מקררים ושפיר חששו לשמא יתקלקל, **אכן בזמנינו שאפשר לשמור את המאכלים היטב במקרר, ראוי לקחת לעירוב תבשילין חתיכת בשר או דג כדי לקיים "הידור מצוה" בר' השל"ה הקדוש הנ"ל** (ספר מבית לוי ע' תני"ד הערה ד').

(מג). בספר הלכות חג בחג (יו"ט, ח"ב, ע' שמיא) הביא דעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שקולגל היות ולאחר הבישול אופין אותו או מטגנין במעט שמן שלא ישרף – שם פת עליו, ואם קובע עליו סעודה מברך המוציא. ולפי"ז אף לענין עירוב תבשילין חשיב כפת וכמש"כ בשלחן גבוה סק"ג, וכן מטו בה בשם החו"א זצוק"ל. – וי"א דקולגל שם תבשיל עליו, ולא פת אע"פ שאפהו בתנור בלא שמן, ואף בקביעות סעודה אין מברכין המוציא משום דאין בו תוריתא דנהמא, וזו דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, והגאון רבי ישראל יעקב פישר זצוק"ל – אכן ישראל ח"ז סי' מ"ב, וברבבות אפרים ח"ז סי' כ"ה ולכן מספק יש להחמיר ולא לסמוך עליו לא משום תבשיל ולא משום פת לעירוב תבשילין. עכ"ד.

(מד). והיינו דה"הידור מצוה" צריך להיות גם בסוג התבשיל (שהוא תבשיל חשוב כבשר או דג), וגם בגודל התבשיל (שהוא חתיכה חשובה).

- פז.** לכתחילה יש לזהר לעשות העירוב קודם שתדליק האשה את הנרות לכבוד יו"ט. דאם כבר הדליקה (אף שעדיין יום) צ"ע אם אפשר לעשות עירוב בעבורה (דהוי כקבלה של ציבור) (ביאה"ל תקכ"ז א' ד"ה ספק).
- פח.** י"א דמצוה מן המובחר לקחת לעירוב תבשילין תבשיל שנעשה עם כוונה להשתמש בו לצורך כך (ביאה"ל תקכ"ז ו' ד"ה ערשים בשם ב"ח ושכן הביא ממשמעות המרדכי, וכן הביא בשע"צ אות מד מרש"י).
- פט.** י"א דטוב לכתחילה לעשות התבשיל (ולאפות את הפת) ^(מז) בערב יו"ט ולא קודם לכן (ואם קונה פת יקנה פת שנאפתה באותו יום ^(מז)). אכן אם אין לו, כשר אף לכתחילה אם רק הניחו לשם ערוב בערב יו"ט (ביאה"ל תקכ"ז י"ד ד"ה לכתחילה).
- צ.** מחזיק העירוב בידו ^(מח), ולא יניח התבשיל על הפת [משום מיאוס] (משנ"ב ס"ק י"א שכן היה נוהג המהרי"ל) ומברך "אקב"ו על מצות עירוב" ואומר "בדין יאה שרא לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני נולאפוקי" ^(מט) ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיו"ט לשבת". ומי שאינו מבין בלשון זה, צריך לומר בלשון שמבין: "בזה העירוב יהא מותר לנו לאפות ולבשל ולהטמין נולאפוקי מרשות לרשות" ^(מט) ולהדליק הנר ^(ז) ולעשות כל צרכנו מיו"ט לשבת". וישמור את העירוב קיים עד גמר הכנת צרכי שבת, ולאחמ"כ יכול לאכלו (שו"ע ורמ"א תקכ"ז סעי' י"ב, ט"ז, ומשנ"ב ס"ק ל"ז, מ') וכמו"כ יש לזהר שיהא העירוב ראוי לאכילה ולא יתקלקל עד שיגמור לבשל לשבת (ולהדליק הנרות וכדו') (ערוך השלחן תקכ"ז ג').
- צא.** לכתחילה נכון שישמור הפת ללחם משנה בסעודות שבת, ראשונה ושניה, ובסעודה ג' יבצענה (דכיון שנעשה בו מצוה אחת תעשה בו מצוה אחרת) (משנ"ב תקכ"ז ס"ק מ"ח) וכמו"כ ראוי לשמור התבשיל לסעודות שבת ^(כא) ומוטב שיקדימו לכבד את התבשיל ולאכלו בליל שבת [נשאז הוא גם יותר טרי ויש בזה הידור מצוה] ^(כב). ואם עירב בביצה קשה, עדיף שיאכלנה בסעודת שחרית במאכל של ביצים ובצלים שנהוג לאכול בסעודה זו (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שלחן שלמה יו"ט ח"ב ע' ק"א הע' ט"ו) ויש שנוהגים להניח את הביצים ולאכלם בסעודה שלישית (אור לציון ח"ג פכ"ב א' ^(כג)). **נבציצים שיש עליהם חומת, יש להיזהר בשבת ויו"ט שלא לקלפם במקום האותיות** ^(כד) (יעו"ר מג"א תקי"ט סק"ד והט"ו שם סוס"ק ה' בשם המהרי"ל והו"ד במשנ"ב שם ס"ק י"א ורמ"א ס' ש"מ ג' ובה"ח ש"מ דין ל"ג בשם תשובת לב חיים [להגר"ח פלאגין ח"ב ס' קע"ח]). והנהוג לבצוע בכל סעודה את שני הלחמים, מוטב שיקדים לכבד את הלחם לצרפו ללחם משנה ולאכלו בליל שבת, או לחלק בין הלחם והתבשיל לאכול אחד בלילה ואחד ביום (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שש"כ שם).
- צב.** אם נאכל התבשיל או שאבד (וכן אם נתקלקל ^(כה)) קודם שבישל לשבת, אינו יכול לבשל אא"כ נשתייר ממנו כזית. ואם נאכל הפת או שאבד, אינו מעכב ויכול לבשל (שו"ע תקכ"ז ט"ו ומשנ"ב ס"ק מ"ו).
- צג.** אם עירב ונתרחק מעירובו יותר ממרחק תחום שבת (אפליים אמה) ואין עירוב תחומין, נתבטל עירובו משום דהוי כנאבד, (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שלחן שלמה, יו"ט, ח"ב ע' צ"ט, והגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל, יו"ט, ע' ק) ומ"מ אם שוב חזר ונתקרב הו"ל כנמצא העירוב (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שם).
- צד.** אם אינו חושב כלל לעשות מלאכה (דהיינו בישול וכדו') וחושב להדליק נרות שבת, יניח עירוב תבשילין ולא יברך ^(כו) (ומי שאף אינו חושב להדליק נרות, יעו"ר הערה ^(כז)), וי"א דאם יש צד שמא יצטרך לבשל ואפי' צד רחוק (וכגון שמא ימצא את תבשילו מקולקל או שיבואו עליו אורחים וכיוצא), מצוה עליו עירוב ולברך עליו (הגר"נ קרלין שליט"א - חוט שני, יו"ט ע' ק"ג ^(כח)), וכעני"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א, מועדים וזמנים ח"ז ס' קכ"ב).
- צה.** המחמם תבשילים מבושלים ביו"ט לצורך שבת אע"פ שאינו מבשל ג"כ טעון עירוב תבשילין בכרכה (משום דיש בזה עכ"פ איסור שהייה חדשה לצורך שבת) (הגר"ש וואזנר שליט"א, ספר 'מבית לוי' ע' תנ"ג וכדו', וכ"ד הגר"ש אלישיב זצוק"ל **בכל מלאכות דרבנן** [באר ישראל, יו"ט ע' צ"ו]) וי"א דאם אינו מבשל כלל ורק מחמם את התבשילים ביו"ט לצורך השבת, אם הוא דבר יבש אי"צ לעשות עירוב תבשילין עבור החימום (כיון דאין בזה איסור בישול) ורק אם הוא דבר לח שנצטנן לגמרי (דיש בזה פלוגתא גבי שבת אם יש בזה משום בישול) כדאי לעשות עירוב תבשילין בשביל חימומו אך בלי ברכה (הגר"נ קרלין שליט"א - חוט שני, יו"ט ע' ק"ג). וי"א דבמקרה שרק מחמם, יניח עירוב תבשילין אך בלי ברכה (הגר"ב אבא שאול זצוק"ל - 'אור לציון' ח"ג פכ"ב אות ו').
- צו.** המניח עירוב תבשילין בכרכה, יש להזהר לבשל דבר מה ביו"ט לכבוד שבת, דאל"כ יש לחשוש לברכה לבטלה על עירוב התבשילין (הגר"ש דבליצקי שליט"א - קיצור הלכות מועדים ע' י"ג), וי"א דאף אם לבסוף לא הוצרך להכין כלל מיו"ט לשבת, אין בזה חשש ברכה לבטלה ואינו צריך לטרוח ולעשות מלאכה לצורך שבת [כיון שבעת עשיית העירוב היה בדעתו להכין מיו"ט לשבת] (הגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל שם, ויעו"ר עוד לעיל דין צד דעת הגר"נ קרלין שליט"א דדעתו דאפי' לכתחילה אי"צ שיחשוב ודאי לעשות מלאכה).
- צז.** אשתו ובני ביתו של המערב הסמוכין על שלחנו נטפלין לו ומותרין לבשל אע"פ שלא עירבו לעצמן וגם הוא לא זיכה להם ע"י אחר (משנ"ב תקכ"ז ס"ק נ"ו ^(כט)).

(מז). ובשעת הדחק יכול לערב אף אחר אמירת 'ברכר', כל זמן שלא התפללו הציבור מעריב (אם עדיין לא חשכה) (משנ"ב תקכ"ז סק"ד).

^(מח) דכדין התבשיל כן הוא דין הפת, (כ"ד הגר"ב אבא שאול זצוק"ל - אור לציון ח"ג פרק כב, א. בהערה). אכן דעת הגר"ש דבליצקי שליט"א (קיצור הל' מועדים ע' י"ג, הערה יא) דדי אם נחמיר בתבשיל ולא באפיית הפת שכל עצמו אינו מעכב.

^(מח) אור לציון ח"ג פכ"ב, א בהערה.

^(מח) יעו"ר שו"ע תקכ"ז י"ב, ולהדיא בבית יוסף ד"ה כיצד וכ"ה בב"ח. ויעו"ר עוד שו"ת 'חיים שאל' אור"ח ס' כ"ט.

^(מט) דבמשנ"ב ס"ק ל"ז הביא דיש שכתב להזכיר גם לאפוקי.

^(ז) בדיעבד אם לא הזכיר 'להוציא' ו'להדליק הנר' אינו מעכב, דנכלל ב'למעבד כל צרכנא' (משנ"ב תקכ"ז ס"ק ל"ז).

^(כא) הגר"מ שטרנבוך שליט"א - הגדה ש"פ עם ביאור מועדים וזמנים ע' מ, ולהבדל"ח הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שמירת שבת כהלכתה (הנדפס"ח התש"ע) ח"א פ"ב הע' נ"ה ביאור הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בזה.

^(כב) הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - שש"כ שם.

^(כג) ושם באול"צ בהערה כתב [וכן אפשר להוסיף עוד ביצים לעירוב, וחלקן יאכל בבוקר וחלקן בסעודה ג'].

^(כד) ולענין 'בין האותיות' יעו"ר משנ"ב ס' ש"מ ססק"ב (לאחר אות ח' 'אסור לחבר אותיות וכו') דמשמע לאסור, אכן יעו"ר דעת הגר"ש אויערבאך זצוק"ל בספר שש"כ ח"א פ"ט הע' מ"ח (ע' צ"א) ובהוצאה הישנה וכמו"כ מש"כ בספר הלכות שבת בשבת ח"ג ע' קצ"ה הע' 33. וסיים שם דמ"מ כיון דאי אפשר להיזהר בזה לקרוע רק בין האותיות ולא באותיות עצמן, על כן יש להיזהר שלא לקרוע כלל בכל מקום האותיות.

^(כה) ערוך השלחן תקכ"ז י"ג.

^(כז) כה"ח תקכ"ז ס"ק ק"ג ממאמר מרדכי אות י"ח, וכ"ה באגר"מ אור"ח ח"ה ס' ל"ז אות ט, וכ"ד הגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל, יו"ט ע' צ"ו, ויבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א - קיצור הל' מועדים ע' י"ג. ויעו"ר בשש"כ בשמירת שבת כהלכתה (הנדפס"ח התש"ע) ח"א פ"ב הע' נ"ה ביאור הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בזה.

^(כז) מי שאין בדעתו לבשל וכמו"כ אינו חושב להדליק נרות, אי"צ להניח ערוב כלל (הגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל שם), וכ"ד הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל (אגר"מ ח"ה ס' כ' אות כ"ו) דכה"ג ליכא מצוה לעשות עירוב. אמנם אם חושש שמא יצטרך להכין מיו"ט לשבת, יכול להניח עירוב תבשילין אך לא יברך (באר ישראל שם).

^(כז) וביאר שם, דהמצוה היא על ההיתר שע"ז יהא מותר לו לבשל ולאפות ביו"ט לשבת והוי דומיא דעירוב חצירות דעושה ומברך עליו ולא איירי התם דווקא בגוונא שבעתו להוציא בשבת, אלא דהברכה היא על עצם ההיתר שיהי באפשרותו להוציא בהיתר בשבת, וכן הוא הכא דהמצוה היא על האפשרות שיהא אפשר לו לבשל שמא יצטרך לבשל.

^(כט) אא"כ מעלה לאשתו מזונות והיא מבשלת בפני עצמה דאז אינה נטפלת לו וצריכה עירוב בפני עצמה (משנ"ב שם ס"ק ל"ד). - ומשנתנו של המערב (אשר אוכלים ממאכליו וכו') צ"ע אם נטפלים לו או לא (ביאה"ל סעי' כ' ד"ה מי) ועל כן זיכה להם העירוב (שעה"צ אות י"ב).

צח. הגר"ח מבריסק זללה"ה הי' מהדרר שבני ביתו יעמדו אצלו כשהוא מערב (הובא ב'תשובות והנהגות' להגר"מ שטרנבוך שליט"א, ח"ב סי' י' שכ"ד^(ס)) וכן הביא בערוך השלחן תקכ"ז - כ"ב, ז"ל ונשים שלנו רגילות לומר שצריכין לשמוע ברכת העירוב והנחתו כיון שהם עוסקות בצרכי שבת, והדור מצוה היא, אלא דסיים שם ואי"ז מעבכ מדינא, ולא נזכר זה בשום מקום ואין בזה טעם כלל^(סא) [ובדין אם צריך להודיע לבני ביתו קודם שיכשלו שעשה עירוב, או שיכולים לסמוך שבודאי עירב יעור הערה (סב)].

צט. אחד מבני בית המערב (הטפלים לו ויוצאים בעירובו) המניח עירוב לעצמו לאחר שבעה"ב כבר עירב, ברכתו ברכה לבטלה. ואף אם יכוין מתחילה שאינו רוצה לצאת בעירובו של בעה"ב, הרי"ז שלא כדין ואפשר דהוי ברכתו ברכה שאינה צריכה (דדינא הוא שכל הסמוכים על שולחן בעה"ב נפטרים בעירובו) (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל - הליכות שלמה, מועדים ע' רצ"ז פט"ז בדבר הלכה ד', וכע"ז דעת הגר"נ קרליץ שליט"א דאין יכול לכוון הנ"ל - חוט שני, יו"ט ע' קנ"ד).

ק. אורח או בן נשוי המתארח ליו"ט ולשבת אצל הוריו או חמיו, אינו יוצא בעירוב של בעה"ב (ויכול להשתתף בעירוב של בעה"ב ע"י שיגבי' את העירוב קודם ע"מ לזכות ממנו, ובעה"ב יעשה את העירוב בברכה גם בשליחותו ויהא לו מצות עירוב תבשילין בברכה) (הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני, יו"ט ע' קנ"ד) וי"א דמי שמתארח אצל אחרים לכל החג, הרי הוא נחשב כאחד מבני ביתו ואינו צריך לעשות בעצמו עירוב, ומותר לו לעשות את כל ההכנות מיו"ט לשבת על סמך העירוב שעשה בעה"ב. אכן אם מגיע לשם רק כדי לאכול סעודתו, אינו נחשב כאחד מבני הבית ועליו לעשות בעצמו עירוב תבשילין או שיזכה בעירובו של בעה"ב לפני עשייתו (הגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל, יו"ט ע' צ"ז).

קא. אם בא לבית ההורים על מנת להיות אצלם כל החג, וסמך על עירובם (כדעת הגר"ש אלישיב זצוק"ל, לעיל דין קודם), ובתוך החג חזר בו ושב לביתו, יכול לבשל בביתו על סמך העירוב שעשה בעה"ב (לדעת הגר"ש בדין קודם) (כיון שהי' מבני ביתו בעת עשיית העירוב) (הגר"ש אלישיב זצוק"ל - באר ישראל, יו"ט ע' צ"ז).

קב. חתן השווה אצל חותנו במשך תקופה אחר לידת אשתו וכיוצא"ב, ופגע בו הרגל ושבט אחריו, יוצא בעירוב תבשילין של חותנו (גם להדעה הראשונה לעיל דין ק) (דמיקרי סמוך על שולחנו כיון שהוא אצל חותנו לגמרי) (הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני, שם).

קג. יכול אדם לכתחילה למנות שליח לעשות עירוב בשבילו (משנ"ב תקכ"ז ס"ק כ"ה, ורק צריך שיהא פת ותבשיל של המשלח או שהשליח יזכה למשלח) (ויעור' שעה"צ שם אות מ') (ולענין ברכה יעור' ביאה"ל סי"ב ד"ה ומברך).

קד. מצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו (כדי שישמכו עליו אלו המזכירים להלן דין קי) וכמו"כ יכול כל אדם להקנות עירובו ולערב עבור כל בני העיר או עבור כל אלו שלא עירבו (ויוכלו לסמוך עליו אלו המזכירים בדין קי - שו"ע תקכ"ז ד' ושעה"צ שם אות ל"א) (ויעור' עוד להלן דין קיא). ואלו שהוא מערב בעבורם, אי"צ שידעו מזה שמערב בעבורם בשעת הנחת העירוב, אלא רק ביו"ט יודיעם כדי שידעו שיכולים לבשל לשבת (שו"ע ס"ט ומשנ"ב ס"ק ל"א).

קה. המערב עבור אחרים צריך לזכות להם העירוב ע"י אחר, וכך יעשה: יתן העירוב לאחר (הזוכה)^(סג) ויאמר לו "קבל פת ותבשיל זה וזכה בהם לפלוני ופלוני (ואם מערב עבור כל בני עירו וכדו') יאמר וזכה בהם לכל בני עירי או שיאמר וזכה בהם לכל מי שלא עירב) ויגבי' הזוכה את העירוב (סד) טפח (סה), ובהגבהה זו יכוין לזכות העירוב לפלוני ופלוני אלו אשר ביקש הימנו לזכות עבורם (סו) ואח"כ יחזור המערב ויקח מידי הזוכה את העירוב ויברך וכו' (סז). ובנוסף העירוב יאמר "בדין יהא שרא וכו' מיו"ט לשבת לנא ולפלוני ולפלוני (ואם מערב עבור כל בני עירו וכדו') יאמר "ולכל בני עירי" או שיאמר "ולכל מי שלא עירב" (יעור' משנ"ב ס"ק כ"ז^(סח)).

קו. יעור' היטב שו"ע ורמ"א שס"ו י' ובמשנ"ב תקכ"ז ס"ק ל"ד ע"י מי אפשר לזכות, וע"י מי אי אפשר לזכות (דכל מי שמזכין על ידו בעירובי שבת מזכין על ידו בעירובי תבשילין וכל מי שאין מזכין על ידו באותו עירוב אין מזכין על ידו גם כזה - שו"ע תקכ"ז י').

קז. מי שעירב כבר עבור עצמו (או שהוא אינו צריך לעירוב כלל) ועתה רוצה לערב עבור אחרים, אם ידוע לו על אחר שיצטרך לעירוב זה, יכול לערב בברכה (ביאה"ל תקכ"ז ד' ד"ה ומצוה), אכן אם אין ידוע לו בבירור על אחר שיצטרך לזה, מסתפק הביאה"ל (שם) אם יכול לברך על עירובו.

קח. אם כבר עירב לעצמו ועתה רוצה לערב עבור אחרים מסתפק הביאה"ל (תקכ"ז ד' ד"ה ומצוה) אם צריך [פת ו]תבשיל אחרים] או שיכול לזכות להם [בהפת ו]תבשיל שכבר עירב בהם (כיון שעירוב אחד סגי למאה). ודעת הגר"ש אלישיב זצוק"ל דיכול לזכות לחבירו את העירוב שלו גם אחר שכבר עשה את העירוב לעצמו (באר ישראל, יו"ט ע' צ"ט).

קט. מי שמזכה את עירובו לכל הדירים באותה העיר, אסור לו לאכול את עירובו ביו"ט משום איסור גזל, ודהרשות לכל אדם לאכול היא רק בשבת קדש ולא ביו"ט - והיינו דצריך להשאירו קיים עד אחרי שכולם גמרו להכין צרכי שבת (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל - שמירת שבת כהלכתה, [הנדפמ"ח ח'תש"ע] פרק ב' הע' ל"ו).

קי. מי ששכח פעם ראשונה לערב או נאנס או שהניח עירובו ואבד [או שעשה עירוב אך נתברר לו שלא עירב כדין^(סט)] כגון שנתברר לו שאין בעירובו כוונת וכיוצא"ב] או עם הארץ שאינו יודע לערב או שחשב שיכולין לסמוך על העירוב של גדול העיר לכתחילה, בכל אלו המקרים, אם יודע בבירור שגדול העיר או איזה אדם אחר עירב עבור כל בני העיר או עבור כל אלו שלא עירבו, יכול לסמוך על עירובו [ואין לסמוך ע"ז שבנוסף שבסידורים מוזכר ג"כ כל בני העיר^(טז)] (משנ"ב ס"ק ל"ב), - ואם דרך הגדול בעיר להניח עירוב (ולהקנותו) עבור כל בני העיר, יכול לסמוך שבודאי עירב. - אך אם אי"ז הפעם הראשונה

^(ס) כנראה מרשימות הגר"מ שורקין שליט"א.

^(סא) יתכן דטעם מנהג הגר"ח זללה"ה והערוך השלחן הנ"ל, הוא משום מש"כ המשנ"ב ס"ק כ"ה ד"תקנת חכמים הי' שכל אחד ואחד יעשה עירוב תבשילין בעצמו וכדי שיהי' זכור שאם מיו"ט לשבת אסור לבשל, מכ"ש מיו"ט לחול" ובכדי שיקיימו הנשים ובני הבית את התקנה כהלכתה הידרו לעמוד שם (ובפרט דעיקר התקנה היא למבשלים, ואלו הנשים הן עיקר המבשלות ומכיוצא צרכי השבת - הל' חג בחג, יו"ט ח"ב ו)כמש"כ בערוה"ש "כיון שהם עוסקות בצרכי הבית" ו). ויתכן דאף אם אינם עומדות אצלו בשעת העירוב עכ"פ טוב להודיעם קודם שמערב שחולף לערב, מהאי טעמא.

^(סב) הגר"ז מבריסק זצוק"ל נהג להודיע לבני ביתו קודם בישולם שעירב (הובא בתשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"ב סי' שכ"ד). - אמנם לפמש"כ הרמ"א (תקכ"ז - ט) דאם דרך הגדול להניח סומכין עליו מסתמא (והיינו דאין הגדול צריך להודיעם קודם לכן שעירב אלא סומכין עליו אף בלי הודעה). לכאורה ה"ה בגוונא שדרך בעה"ב לערב ובני ביתו יודעים שזה דרכו, אי"צ להודיעם שעירב קודם שמבשלים ויכולים לסמוך שעירב ולבשל. אכן אם אין דרכו בהכי לכאורה צריך להודיעם שעירב ויתכן דבלא שידועם אסור להם לבשל.

^(סג) אם מוכח ע"י עם הארץ שאינו יודע כ"כ ענין הזיכוי בעירוב נראה דמדינא צריך שיאמר לו (הגר"מ קארפ שליט"א - הל' חג בחג, יו"ט ח"ב ע' שסי"ט בהערה).

^(סד) ואם הי' העירוב כולו מונח בתוך ידו ואינו בולט מתוכה לבחוץ, אינו צריך להגבי' (דידו קונה כמבואר בתוס' כתובות ל"א ד"ה דאי') (ביאה"ל שס"ו סי"ט ד"ה צריך).

^(סה) ואפי' לדעת האומרים (בחי"מ סי' קצ"ח ס"ד בהג"ה) דהגבהה אינה קונה בפחות מג' טפחים, הכא בעירוב שהוא מדרבנן הקלו וסגי בהגבהה טפח (משנ"ב סי' שס"ו ס"ק נ"א).

^(סז) ואחר שמגבי' אומר הוזהב "זכיתי להם" (בה"ח ס"ק ע"ה מהר"ן פ"ב דביצה וכו' ברש"י עירובין ע"ט ע"ב ד"ה צריך מהתוספתא פ"ה ה"א).

^(סח) שו"ע תקכ"ז י' י"א, י"ב, ומשנ"ב ס"ק ל"ה וביאה"ל סעי' ז' ד"ה ומצוה, ומשנ"ב סי' שס"ו ס"ק נ', נ"א, וכה"ח תקכ"ז ס"ק ע"ה מהר"ן פ"ב דביצה וכו' בטור הכא.

^(סז) ובמקרה שאומר הנוסח הנ"ל בנוכחותם, יתכן דאי"צ לפרט שעושה העירוב אף עליהם, דכיון שאומר "שרא לך" בלשון רבים קאי אף עליהם. ויל"ע.

^(סט) הגר"נ קרליץ שליט"א - חוט שני, ע' קנ"ג, וכן הביא בהל' חג בחג - יו"ט ח"ב ע' שמ"ג בהערה בשם הגר"ש אלישיב זצוק"ל ויבדלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א.

^(טז) שאין הנוסח מועיל כלום כל זמן שלא זכו להם ע"י אחר, ורוב בני אדם אין יודעים זאת ואינם מקנים כלל - משנ"ב שם.

ששוכח לערב (דכה"ג הוי כפושע שאינו חרד על המצוה) ^(עא) וכן אם שכח מחמת עצלות (ולא מחמת טרדה) (ואפי' אם זהו פעם ראשונה ששוכח) - וכן מי שאפשר לו לערב ולא עירב וסומך על עירובו של גדול העיר, נקרא פושע (מפני שתקנת חכמים הייתה שכל אחד ואחד יעשה עירוב תבשילין בעצמו וכדי שיהי' זכור שאם מיי"ט לשבת אסור לבשל מכ"ש מיי"ט לחול) ואינו יוצא בעירוב (שאינן החכמים מקנים עירובם למי שהוא יכול לעשות בעצמו ומתעצל), אמנם זהו רק בכה"ג שסומך על הגדול (וכדו') מבלי שנמלך בו הגדול קודם הנחת העירוב, אלא רק ביו"ט מודיע להם שעשה עירוב ויכולים לסמוך עליו, אך אם הוא עצמו ממנה שליח לערב או אם הגדול וכדו' יאמר לו קודם שעושה העירוב שהוא רוצה לעשות ויסימון עליו, ונתרצה לזה, שפיר דמי ויכולין לעשות כך לכתחילה (דשפיר נתיקיימה תקנת חכמים הנ"ל). - וי"א דרך מי שכל פעם עושה עירוב בעצמו ואינו רוצה לסמוך על עירובו של הגדול, ואח"כ קרה ששכח כמה פעמים ולא עשה, אינו יכול לסמוך על עירוב הגדול (שאינן הגדול מוציא שיהי' לא ה' דרכו לסמוך עליו), אכן אדם אחר יכול לסמוך לכתחילה על העירוב של גדול העיר (ואף הגדולים מכוונים בעירובם להקנות לכל אדם בכל אופן), והכרעת המשנ"ב: **דאפשר שבדיעבד יש לסמוך על הפוסקים האלו ולהקל משום שמחת יו"ט** (שו"ע ורמ"א תקכ"ז ד, ח', ומשנ"ב ס"ק כ"ב, כ"ד, כ"ה, כ"ו, ושע"ז אות ל"א, ל"ב, ל"ו).

קיא. כשמערב על אחרים, יכולים האחרים לסמוך עליו רק אם העירוב נמצא בתוך תחום אלפיים אמה ממקום המצאם. אכן אם העירוב נמצא חוץ לתחום ממקום המצאם, אפי' אם עשה עירוב תחומין אינו יכול לסמוך עליו (דמן הסתם אין דעתו של אדם להקנות אלא למי שהוא בעירו או בתחום אלפיים) אא"כ המערב הזכיר בפירוש שמערב גם עליו דאז יכול לסמוך עליו אם עירב עירוב תחומין, ^(עב) (שו"ע ורמ"א ס"ח, ומשנ"ב ס"ק כ"ח, כ"ט).

◊ "כשצריך לערב עירובי תבשילין ואמר: **הריני מוכן ומזומן לערב עירובי תבשילין כמו שתיקנו חז"ל**, ואסמכתא אקרא שנאמר (שמות ט"ז) והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו וגו', **לקיים מצות עשה ומצות לא תעשה** (לשמעון מכל בית דין הגדול שיעמדו להם לישראל, וישלח להמרות פי בית דין) ונאמר את אשר תאפו אפו, ואת אשר תבשלו בשלו" (סדרור אור השנים ע' קכ"ב).

◊ כתב הש"ח הק' (מסכת סוכה פרק נר מצוה ד"ה עירוב), ו"ל **"ראיתי הרבה המונים רבים לוקחים פת, ולוקחין בשר עצם אחד שפל ומשופל. בודאי לענין דינא יוצאים, אבל חביבה מצות בשעתה, ואל תהי מצות זו קלה בעיניך, ולא להינם אמרו רבותינו ז"ל** (ויטא כה) **שקיים אברהם אבינו מצות עירוב תבשילין. ובס' יוחסין כתב מר בדברי. על כן כל איש השמח במצוות, יקח פת המוכן למעורת שחרית של שבת או של סעודה שלישית, וגם יקח תבשיל חשוב המוכן לו לסעודה של שבת, כגון חתיכת דג חשוב, או בשר או תרנגול, ומה שחננו ד' המוכן לו למעורת שבת שחרית, או של סעודה שלישית. אבל אותן האנשים הלוקחים עצם קטן, ועל כל פנים מבינים סעודת שבת, א"כ בחינם עושים המצוה בכיווי, ואפשר שאח"כ משליכין אותו. על כן מנהג טוב לנהוג כמו שכתבתי"**, עכ"ל.

קיב. מי שלא עירב, י"א דמותר לו להדליק נרות של שבת (דס"ל דלהלכת הנר אי"צ עירוב), וי"א דאסור לו להדליק אלא רק נר אחד (וכיון דהרבה ראשונים מחמירים בזה, על כן טוב להחמיר, ולפיכך) [לכתחילה נכון שיקנה לאחרים נרותיו והם ידליקו לו או יסתפק בנר אחד (שו"ע תקכ"ז י"ט ומשנ"ב שם ס"ק ג"ה ושע"ז שם אות פ"א) וכשיש חשמל שמאיר אסור (לדעה השניה) להדליק אפי' נר אחד (הגר"מ פיינשטיין דצוק"ל - אגר"מ אור"ח ח"ה סי' ל"ז אות ט').

קיד. יעוי' עוד דינים נוספים בענין זה להלן יום ב' דר"ה הלכות רנב - רנו.

◊ הגרי"ש אלישיב דצוק"ל, בנוסף לסדרי לימודיו הקבועים, הבנויים על לימוד מסכתא מתחילתה עד סופה בתכלית העיון, כל אימת שנודמנה לפניו מצווה לקיימה הקשורה בזמן מסוים, קיים בעצמו ציווי הכתוב במשלי: "ודבר בעתו מה טוב", ועסק בשינון ובלמוד ההלכות הקשורות לאותה מצוה. - **בערב יו"ט, כשהיה צריך לקיים מצוות עירוב תבשילין, הוציא הגרי"ש את השו"ע אורח חיים, דפדף לסימן תקכ"ז ובחלל התפשטה נעימות מופלאה ששררה בתוכה את דיני עירוב תבשילין ומושגיו. - את מצוות עירוב תבשילין קיים הגרי"ש רק לאחר שסיים לשנן את כל הלכותיה, כללותיה ופרטותיה. - בערב פסח, בזמן שעסקים בנקיון הבית מן החמץ, היה קול לימודו הנעים של רבינו מרדכי בחלל, כשלפניו פתוחים מסכת פסחים ושלחן ערוך ומשנה ברורה הלכות פסח. כך גם לפני ראש השנה הדהד קולו של הגרי"ש העיוסן בהלכות שופר. - מתיקות מיוחדת הייתה מתפשטת בחלל בהג הסוכות כשישנן הגרי"ש את הלכות סוכה ואת הלכות ארבעת המינים. - וזהו גישה שונה לגמרי בקיום המצוות כפי שנצטוונו מפי הגבורה. המצווה אינה כוללת רק את קיומה כמעשה גרידא בתכלית הדקדוק וההידור, אם השי"ת ציווה לקיים מצוות לולב, התעמק הגרי"ש ברצון ה' במצוות לולב באמצעות החידרה להלכות לולב עד עומק השיטין. כך בכל מצוה ומצוה. - באותו יום שזכה הגרי"ש לקיים מצוות שילוח הקן לאחר השיעור ב"תפארת בתורים", העידו אנשי בית הגרי"ש שמאו שנודע לו על האפשרות, ישב הגרי"ש והורו על כל הלכות שילוח הקן עד תכליתו. - בימי דחנוכה מרס קיימו מצוות הדלקת הנר בחנוכה, עסק הגרי"ש בהלכות חנוכה שינון והתעמק בהן. - עשרת ימי תשובה, זמן חיוק מיוחד אצל הגרי"ש, באחד מימי עשרת ימי תשובה נהג הגרי"ש לערוך את מנהג הכפרות. תרגול הכפרות היה עומד מוכן מספר ימים בביתו ומחכה לשעה שיהליט הגרי"ש לערוך את המנהג. - מהיכן ידעו בני הבית באיזה יום יהליט הגרי"ש לקיים את הכפרות. - היה להם סימן מובהק? - בדקו באיזו סוגיא הוא עוסק. אם לאחר תפילת שחרית התיישב עם המסכתא שבה אוהו עתה, סימן שעדיין לא הגיע זמן קיום מנהג הכפרות, אך ביום שחזר מתפילת שחרית, נגיש אל הארון והוציא שלחן ערוך יורה דעה והתחיל ללמוד את הלכות "כיסוי הדם בעפר", אז ידעו שהיום הזה מיועד הוא לקיום מנהג הכפרות. - מה הקשר? - מה בין הלכות כיסוי הדם בעפר לקיום מנהג הכפרות? - ובכן, הבה נלמד מכאן פרק בהלכות סדרי עדיפויות. - כפרות הוא מנהג, ברור שצריך לקיימו, אבל מקומו בסדר העדיפויות הוא בתור מנהג. מצוות כיסוי הדם בעפר הוא מצווה מדאורייתא, ואליה צריך להתכונן כמו שמתכוננים לכל מצווה מדאורייתא, ה"הכנה" למצווה נעשית מתוך בירור גמור עד תכלית מה הקב"ה רוצה ממני במצוה זו, ובאיזה אופן וצורה צריך לקיימה. - לימוד הלכות כיסוי הדם בעפר הוא בעצם ה"הכנה" למנהג הכפרות (מכיוון שעל ידי מנהג הכפרות מניקים לקיום מצוות כיסוי הדם בעפר, שהוא מדאורייתא). - באיזו שעה ידעו שצריך להגיש לו את הכפרה? היה נכנס אחד מבני הבית ואמר להגרי"ש: ה"כפרה" עומדת מוכנה! אם הגרי"ש עדיין לא סיים ללמוד את הלכות כיסוי הדם בעפר, היה מסמן לו הגרי"ש בידו להמתין. רק לאחר שסיים לשנן את כל ההלכות, הביאו לפניו את ה'כפרה', ואת השוחט ששוחט את הכפרה, לאחר קיים הגרי"ש את מצוות כיסוי הדם בעפר (גדולה שמושה ע' שפ"ב).**

מנחה

◊ **יש להזהר להתפלל מנחה דער"ה בביהמ"ב בעוד היום גדול כדי שיוכל להתפלל תפילה זו בכוונה הרבה, ולהאריך בה קצת, מאחר שהיא התפילה האחרונה של השנה, והקדמת תפילה לפני בא היום הגדול, ואליהו הנביא לא נענה אלא בתפילת המנחה, כל שכן במנחה זו שבעי הכנה ביתר שאת ויתר עז כמבואר במקובלים (מסא"ת תפא"ר נ"ז ואלף הפנין שם קל"ד).**

הכנה מעיו"ט

קיד. מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה (להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו) (שו"ע תפא"ר ד' ומשנ"ב שם סקכ"ה).

◊ "רוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש: א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו', ר' חנינא ור' יהושע אומרינן: איזו אומה באומה זו שיודעת אופיה של אלוהיה, פ' מנחנו ודיננו, שמנחנו של עולם אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, ואין הותר צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ומגלחים זקנם, ומתחבין ציפורניהם ואוכלין ושותין ושמהים בראש השנה לפי שיוודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכתב **בערב ראש השנה**" (מור סוף סי' תפא"א).

קטו. יש לזכור לקנות ולהכין פרי חדש שלא אכל עדיין בקיץ הזה, לצורך ברכת שהחיינו של קידוש בליל שני דראש השנה (מטה אפרים תפא"א נ"ב).

קטז. צריך כל אדם להשתדל להכין בעצמו שום דבר לצורך יו"ט. ומצוה לכתחילה לעשות הכנה בבוקר וגם הכנה לפנות ערב (שו"ע ר"ג - א' ומשנ"ב ס"ק ב' ותקכ"ט ס"ג).

קיד. יכין מערב יו"ט מאכלים שמנים חשובים ופירות טובים ומתוקים (מט"א תפא"א נ"ב).

◊ **מי שנועל דלתי חצירו ביו"ט ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת בריש ושמחה בזו קלון הוא להם** (רמב"ם) וגם בזה"ק מפליג מאוד בעונש מי שאינו נותן לעני מסעודתו ביו"ט ר"ל, ונתפרסם גודל החיוב בכל ישראל (משני"ב תפא"א סק"ז) **ולפיכך יש לעזור לעניים**

^(קט) ואם שכח פעם אחת להניח עירוב ופעם שני הניח עירוב אבל קרה שוגג אחר, כגון שנאכל בטעות או נפסד באמצע יו"ט, לא נחשב כפושע ויכול לסמוך שנית על עירובו של רב העיר (הגר"א דינר שליט"א בשם הגר"ש וואנר שליט"א ב"מים חיים" (תשע"ב) ע' קי"ז).

^(קט) וצ"ע אם זהו הדין גם אם הנמצאים מחוץ לתחום הם מאלו אשר נטפלים לו.

במצרפי החג או בנתינת ממוון קודם החג. וכתב הפר"ח "אני נוהג לשלוח מנות לעניים בערב ראש השנה כדכתיב ושלחו מנות לאין נכון לו", ונוהגין בהרבה תפוצות ישראל שבכל ערב יו"ט שולחין לעניים המכובדים לביתם כל הצטרבות יו"ט (אלף המגן סי' תקפ"א ק"ב).

קית. טוב להכין מעיו"ט את הנרות (והכנסת הפחילה לשעם) הנצרכים להדלקת ליל שני ולהדלקת ליל שבת (יעוי' שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קכ"ח). וכמו"כ אלו המדביקים את הנרות לפמוטות, יש להם להדביק כבר מערב יו"ט בפמוטות נוספים בעבור הדלקת ליל ב' דר"ה ובעבור הדלקת ליל שבת, - דביו"ט אסור לחמם נר שעוה ולהדביקו בפמוט (גזירה שמא ימרח) (משנ"ב תקי"ד סק"ח).

קית. בתקון הנרות והכנתם להדלקה לפנות ערב שהוא מצוות הבעל, מקיימים את ההכנה של בין הערביים^ו. **קכ.** מי שיש לו אפשרות לכוון שעון שבת על הארת החשמל במקום הדלקת הנרות יעוי' להלן דין רנו.

טבילה

קכא. נוהגין לטבול בערב ר"ה משום קרי [ומשום טהרה ופרישות (מטה אפרים תקפ"א – נ"ג)], ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום (רמ"א תקפ"א ד' ומשנ"ב סק"ו) נדאו מתחיל להתנצוץ קדושת היום (אלף המגן תקפ"א ס"ק קכ"א). וי"א דבשעת הצורך יכול להקדים הטבילה קודם לכן אף לכתחילה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' ל' וכ"ה באלף המגן תרכ"ה סק"י). ויטבול ג' פעמים (מטה משה סי' תשפ"ח שכן נהג המהרי"ל ושכן איתא ברוקח (נמשום שכתוב ג' פעמים "מקוה ישראל"), ושכ"ה בספר חסידים (והטעם דכתיב ג' פעמים טהרה, "זורקתי עליכם מים טהורים", "וטהרתם מכל טומאתכם", "אטהר אתכם") וכ"כ במטה אפרים תקפ"א נ"ג).

קכב. חציצה שאינה ברוב הגוף אינה פוסלת בטבילה זו (ביה"ל סי' פ"ח ובשע"ת שם סק"א) ורק בטבילת ערב יו"כ מחמירים בזה (מטה אפרים סי' תר"ו סעי' ח'). **קכג.** אם אינו יכול לטבול משום צינה, יראה לשפוך על גופו ט' קבין מים (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ו).

◊ בטבילה זו "יתקדש בקדושה יתירה, ותהיה מוגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום, ולהשליך מעליו כל זיהמתו ומחשבותיו אשר לא טובים, כי טהרת הגוף במקוה כשרה, הוא מנולה נפלאה לטהרת הנפש כמבואר בספח"ק" (אלף המגן תקפ"א ס"ק קכ"א).

בגדי ראש השנה

קכד. לא ילבש בראש השנה בגדים כבשאר יו"ט (דיהא מורא הדין עליו) אלא ילבש בגדים לבנים נאים (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ה מט"ז בשם מהרש"ל), ובמקום שאין נוהגים ללבוש לבנים, עכ"פ לא ילבש חשוכים כ"כ (משנ"ב שם מהמג"א). וי"א דבזמננו המנהג דמי שיש לו בגדים מיוחדים ליו"ט, לובש אותם^ו (וכ"ה בשערי תשובה שם סקט"ו).

קכה. צריך להוסיף מחול על הקדש בראש השנה כמו בשאר ימים טובים (מג"א תקפ"א סק"י). **קכו.** צריך למשמש בכדויו בערב ראש השנה קודם חשיכה שמא מונח בהם דבר מוקצה (אלף המגן ר"ס תקפ"ב).

"דרשו ח' בהמצאו קראוהו בחיותו קרוב" (ישעיה נח – ו)
אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים (ר"ה ית).

ראש השנה

קכז. יזהר להכנס ליום הדין בכובד ראש ובתשובה גמורה ויזכור דברי הרמב"ם שכתב שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה. וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין ועל ידי כך יזכר לזכות (משנ"ב תקפ"ד א').

- ◊ "בשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבני העולם עם זכויותיו ביו"ט של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, וחבינוני תולין לו עד יום הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה" (רמב"ם פ"ג מתשובה ח"ג).
- ◊ טוב לקבל על עצמו איזה חיזור נוסף או זמירות נוספת בדבר שלא נזכר בו בדבועי, לפני כל ראש השנה (הגר"ש דבליצקי שליט"א – אני לדודי).
- ◊ ואלו הן הדברים שכתבו הספרים חק' להזהר בהם בכל המעט לעת של ימי ר"ה הקדושים:
 1. שכל רגע בר"ה יעבור עליו בעסק התורה, אמירת תהילים או לימוד המוסר.
 2. להשמר מאוד מכל דיבור שאינו לצורך (יעוי' בפי' על ארחות חיים להרא"ש מוהר"ם שטרנבוך שליט"א ע' ל"ט אות ס"א שכתב דיש בידו 'קבלה' שאמו של הגר"א זיע"א נראתה אליו בחלום וגילתה לו שעומק הדין נראה מאוד על כל דיבור ומחשבה ח"ו, והגר"א זיע"א נתע מרוב פחד. עכ"ד. ובודאי ביום הדין עצמו יש להזהר בזה ביותר).
 3. משנה וזמירות לפקח היטב שלא יעבור שום איסור ח"ו בר"ה ואפילו בשל 'אי שימת לב' כי הלב ניתן ע"י הקב"ה על מנת להשתמש בו לפקח על כל מעשיו שיהיו ע"פ התורה ואין אנהנו בני חורין להפטר מזה. והבא להטפח מסייעין בידו.
 4. וזמירות לא להתרפה בעבודת ד' ביום השני דר"ה (שהוא דינא רפיא ויתכן דזקא ביום זה לזכות דא"צ כ"כ הרבה זכויות כביום הראשון).
 5. עוד בשם האריז"ל יזהר האדם שלא יקפיד בביתו על שום דבר שאינו נוגע ליראת שמים בין קטן בין גדול. וכמו"כ חלילה לא ליתן לעצמו להקפיד על אף אחד מישראל, ומיד כשעולה לו איזה אבק מחשבת תערומת על מישוה, ימהל לו בפיו ובלב שלם, וידונו מיד לכף זכות.
- ◊ במאירי בספר התשובה (ע' 264) כתב דבר"ה צריך להיות מחשבת קבלת עול מלכות שמים כל היום ללא הפסק (לנפש תדרשנו).

הדלקת נרות ליל א' דר"ה

קכח. יש להנהיג לנשים שידליקו נרות לפני כניסת יו"ט כמו בכל ערב שבת (ויקבלו היו"ט על עצמן בהדלקתן) דמצוה שיהא דלוק לכבוד יו"ט קודם בין השמשות (יעוי' הקדמת בן הדישה לטור יו"ד ח"א^(עג)), וכ"ה במטה אפרים תרכ"ה ל"ג ואלף למטה ס"ק נ"א, ומטה אפרים תקצ"ט י' ופמ"ג סי' ר"ס משב"ז סק"ג^(עד). **אמנם יש לזכור ולהזכיר לבני ביתו דזהו דוקא בכניסת ליל א' דראש השנה, אכן בליל ב' דראש השנה אסור להדליק מבעוד יום, אלא רק לאחר צאת הכוכבים** (יעוי' מטה אפרים תקצ"ט י').

קכט. אם לא הדליקה נרות קודם כניסת יו"ט, תדליק בליל יו"ט קודם הסעודה ותברך (יעוי' שש"כ פמ"ד ב'), ואם שכחה ולא הדליקה קודם הסעודה י"א דנראה דיכולה להדליק ולברך אף לאחר הסעודה אם עדיין עושה איזה תשמיש לאורם (יעוי' משנ"ב רס"ג סקמ"א – שש"כ פמ"ג הערה כ"ח).

^(צד) שם כתב הטעם "שיהא הכל מוכן מיד בבואו מבית הכנסת לביתו, השלחן ערוך, והגר דלוק ומיטה מוצעת וכמש"כ בטור אור"ח סי' רס"ב גבי שבת", וכתב שם טעם נוסף ד"כל מלאכה שמותר לעשות ביו"ט, אם יכול לעשות אותו מלאכה מעיו"ט אסור לעשותו לכתחילה ביו"ט, וכמש"כ בטור אור"ח סי' תצ"ה".

^(עד) וכן נהגו בבית החזו"א זצוק"ל ובבית הקהלות יעקב זצוק"ל להדליק נרות בערב יו"ט מבעוד יום כדי לקבל את היו"ט (ארחות רבינו ח"ב ע' ק') (אמנם בערב יו"ט הקה"י זצוק"ל לא היה מקפיד כ"כ להקדים כמו בערב שבת (שבערב שבת הדליקו בביתו 30 עד 35 רגעים לפני השקיעה (שם)). וכן נהגו בבית הגרשו"א אויערבאך זצוק"ל להדליק גם נרות של יו"ט בעוד יום (הליכות שלמה ח"ב ע' קצ"ב הע' 37).

קל. אע"פ שבכל שבת מדליקים ואח"כ מברכים (כמבואר ברמ"א רס"ג ה'), מ"מ ביו"ט טוב שתברך ואח"כ תדליק (כ"ד הרבה אחרונים במשנ"ב שם ס"ק כ"ז) ואם עושה כן, טוב שתיקה להדלקה נר ארוך שיספיק להחזיק את האש כדי שיעור הדלקת כל הנרות, ותדליקו קודם הברכה, ולאחר הברכה תדליק בו את הנרות ^(ע"ה) – ומ"מ אף הנהגות גם ביו"ט להדליק ואח"כ לברך, יש להם על מי לסמוך ^(ש"ש פמ"ד ס"ק כ"ו).

קלא. אם לאחר הברכה נכבה הנר שבו מדליקה את הנרות ועדיין לא הדליקה כל הנרות, לא תבעיר אש חדשה (ד"א דבר קיבלה יו"ט בברכה, כדעיו' רמ"א רס"ג ה', ומשנ"ב ס"ק כ"ז), אלא אחד מבני הבית שעדיין לא קיבל על עצמו יו"ט ידליק לה את האש (דשאר בני הבית אין מקבלים על עצמם יו"ט בהדלקת האשה, כדעיו' רמ"א רס"ג י'), אבל לא תדליקו מחדש באחת הנרות שכבר דלוקים, אכן מותר להדליק את הנרות הנותרים ישירות באחד הנרות שדלוקים כבר (משנ"ב רס"ג ס"ק ד' וביאור הלכה שם ד"ה שתי').

קלב. אין האשה צריכה לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אלא תשמע שהחיינו בשעת הקידוש מבעלה (כדעיו' בשע"ת רס"ג סס"י בשם השאלת יעב"ץ סי' ק"ז דמה שנוהגים לברך שהחיינו בשעת הדלקת נר יו"ט אין לזה יסוד), ומיהו אין למחות בידי הנהגות לברך בשעת הדלקת הנרות (הובא במשנ"ב שם סק"ג ועיו' עוד כן במטה אפרים תקפ"א נ"ד, ובכ"ה חיים סו"ס תקי"ד). ומ"מ אשה הנוהגת לברך שהחיינו בזמן הדלקת הנר, אם היא נוהגת לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, דתזוהר לברך את ברכת השהחיינו רק לאחר ההדלקה, משום דברכת השהחיינו קאי על 'היום' ולא על 'הנרות', וכמו"כ תכוון בברכת השהחיינו על היום ולא על הנרות (הלכות חג בחג ימים נוראים ע' רל"ב הערה 16).

- ◇ "כליל ראש השנה יכנס לביהכ"נ ביראה ורעד, כי כבר הגיע העת להכין כסאות למשפט בשמים ממעל" ^(והי אדם קל"ט א').
- ◇ באור יהוהאל ^(אלול ע' ל"א) "הענינה הראשונה לזה הוא דאיתא בחז"ל כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה וכו' לירע שאין לו כל תקוה במעשיו לזכות ליום הדין, ואף לחיים ובריאות צריך הוא רק רחמי שמים, ורק רחמים ומקנה הוא מאת השו"ת. והוסף ^(ע' קי"ה) באשר האדם בא לר"ה מתוך שבריו לב, בהכרח שאין בו מאומה ואין לו כל סיכוי לזכות בדין אזי אלוקים לא יבזה וכו' וזוהי התקווה הגדולה שיש לאדם לזכות ביום הדין. עכ"ל.
- ◇ במשנ"ב ^(פ"ד סק"א) הביא ד"אע"ג שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין מ"מ צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין וע"י כך נזכר לזכות" ^(מבואר בדבריו דמחז' צריך להיות בטוח שיצא זכאי ומאידך לפחד מהדין וא"י פתירה זה לזה). וכע"ז כתב חז"ל דע"י שאנו מתייראין מיום הדין אנו זוכים שנצא בדימוס ^(הובא בנודע ביהודה דרשה י"ב ליום א' וסליחות אות ט). ובאמת בקצת התבוננות במאורעות השנה החולפת אפשר להכניס פחד גדול בליבו מיום הדין, דיכית האדם כמה חולי, יסורים, סבל, צער ועגמת נפש, ראה או שמע שיש אצל אנשים שהוא בעצמו מכיר, קרובים, שכנים ידידים או סתם מכרים או הוא בעצמו ר"ל, והכל נגזר בראש השנה אשתקד ^(גמין יד ביד, אלול).
- ◇ "ומה יחרד לב האדם האוחז את עצמו ואת בני ביתו התלויים עליו לחיטוב דרכו, ולבד"פ לשבור רוחו בשברון לבב, אשר הוא יסוד הראשי לחיות מנוח על הסכנה הגדולה המרחפת כמאמר חז"ל 'כל שנה שרשה בתחילתה' – הוא שברון הלבב". ^(הגר"י סלנטר ויע"א 'אור ישראל' מכתב ז')
- ◇ "בתחילה ישבור לבבו מאימת דין הגופני כי נורא הוא, וחיייו וחיי ביתו וצרכיו תלויים בו, ומה יבוא לתקן דרכיו ויהיה לחועיל ליום הכיפורים". ^(הגר"י סלנטר ויע"א 'אור ישראל' מכתב ז')
- ◇ יסוד גדול בעבודתנו בראש השנה היא המלכת השו"ת עלינו ועל כל הבריות, המלכת ד' עלינו באה לידי ביטוי בדרכים שונות, הפחד מהדין הוא ביטוי עיקרי לכך, כי לפי מידת ההכרה בגדלות ד' ומלכותו כן יגדל הפחד מדינו, וכדרגת הפחד כך היא דרגת המלכתו ית' עלינו בפועל ^(שפתי חיים ע' ס"ז).
- ◇ במקום שעושים הפסקה לפני מעריב יזהרו מאוד שלא להתעסק בדברים בטלים ובפרט בזמן כניסת השנה הבאה וכניסת יום הדין, אלא כל אחד יעסוק בדבריו תורה וקרישה בדבר הריצוי לר"ה.

קלג. נוהגים לבכות ולהוריד דמעות בתפילות ראש השנה אף כשחל בשבת (כן נהג האריז"ל – מטה אפרים תקפ"ב כ"ח ובאר היטב תקפ"ד סק"ג) ומי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלה הוא הוראה שאין נשמתו הגונה ושליומה ^(האריז"ל ה'ק' – הובא במטה אפרים ובאר היטב שם). אכן דעת הגר"א זיע"א דאין לבכות בראש השנה ^(מעשה רב אות ר"ז), ויש שביארו בדעת הגר"א דזהו דוקא מי שמביא עצמו לידי בכיה, אבל מי שבוכה מעצמו מרוב דבקותו בד' ודאי שזו מידה טובה ^(ביאור 'אור חדש', ובשם הגר"י מסאלאנט הובא ב'מעשה רב' השלם).

- ◇ אמרו ראשונים ז"ל דאף מי שנכתב ונחתם ביום ראש השנה בין הרשעים ח"ו, מ"מ אם יבכה ויעשה תשובה באותו יום, יקרע גזר דינו ויכתב בספר חיים טובים בין הצדיקים, ואשרי הנבר השב אל ד' בכל ליבו ועושה חסד עם נפשו וגופו שלא יכרת ח"ו במיטב ימיו, כי בהכרת הגוף בקצרות הימים ר"ל יצטרך להתגלגל בכמה גלגולים לתקן את אשר פגם בעוה"ז, וידוע כי הגלגול הוא רע ומר מאוד לנשמה הקדושה, ולכן ככה יגבר בימים האחרים האלה בתפילות לבכות ולהתחנן בתפלתו שלא יכרת במיטב ימיו למען יתקן את כל אשר פגם. ובזוה"ק איתא והנה הנער בוכה מיד ותחמול עליו כי הורדת דמעות היא סגולה גדולה שיתקבל תפילתו ויכתב בספר חיים טובים. ובהגהות אלפסי ^(סביב המדרש פ"ד דברכות) כתב: דכל מי שבוכה בתפילתו, כוכבים ומזלות בוכים עימו ותפילתו נשמעת ^(אלף המגן תקפ"ב ס"ק מ"ד מ"ח). – וטוב להעביר צרעת עונותיו הנרשמים במצחו ע"י הדמעות, לכן ירחיק בדמעות עיניו את מצחו ובוה יעביר הצרעת, וכן טוב שירחץ ידיו בדמעות שנאמר וביד כל אדם יחתם ^(סידור האריז"ל וראשית חכמה פ"ט שער היראה הובא באלף המגן שם מ"ז). וב'שער העבודה' לרבינו יונה ^(אות י"א) כתב שדמעות הם כמו נסוך המים שעל גבי המזבח, שמצטרפים לקבלת התפילה שהיא כקרבן. – ומ"מ אף מי שאינו בוכה, טוב לעשות קול בכו כאילו הוא בוכה דכתיב כי שמע ד' קול בכי – 'קול' דייקא, אע"פ שלא בכה ממש, ורחמנא ליבא בעי – לב נשבר, והכל לפי מה שהוא אדם, וכל לבבות דורש ד', וכלכד שיכוון ליבו לשמים ^(ווי העמודים והחיד"א בשו"ר ברכת יור"ד שצ"ב אות ג' הובא באלף המגן שם מ"ח). וכשיש לאדם איזה מניעה שאינו יכול לבכות יוכל לסמוך על דעת הגר"א הנ"ל דאין לבכות בראש השנה ^(אלף המגן שם בהערה).
- ◇ כתב בשערי הקדש ^(פ"ט ס"ב ע"ב עבודת הקודש להחיד"א) "הנה מה מאוד נכון לעורר את עצמו להתפלל בבכיה בר"ה שע"י מקרע גזר דין של אדם כמבואר בזוה"ק ^(כפ' ויחי דף רכ"ג) ז"ל "כל בר נש דאושד דמעין קמי קרב"ה ואע"ג דיתגור עליה עונשא ותקיעה ולא יוכל ההוא עונשא לשלמא ביה" עכ"ל.
- ◇ יש בני אדם שנידונין בר"ה ביום הראשון שהוא דין קשה, ויש שהקב"ה מרחם עליהם ונידונים ביום שני. והאדם שנופל עליו בכיה רבה באלו הימים בתפילתו הוא הוראה שנידון באותה שעה למעלה אם זהו ביום הראשון אם זהו ביום שני ^{(וסמך ומת' לשוב בתשובה שלמה) (מפ"א תקפ"ב כ"ח ובאר היטב שם ס"ק ג')}.

תפילת ראש השנה

- ◇ כתב החיד"א ^(מורה באצבע ס"ט פ' אות ר"ג), יתפלל ערבית של ראש השנה בבכיה ובכוונה גדולה מאוד, דואג ובנושא. וכתב היסושה"ע "בודאי מי שיעיין בכתבי האריז"ל בכוונת תפילת ראש השנה תיסמר שעירות ראשו מנגדל התקנים בעולמות העליונים הקדושים בתפילות ההם, לכן צריך האדם לכוון היטב בפירוש המילות בהתעוררות ליבו הטהור".

קלד. אע"פ שבכל ימות השנה מתפללין בלחש מ"מ בראש השנה נוהגים לומר בקול רם שע"י יוכלו להתפלל יותר בכוונה ומ"מ לא יגביה קולו יותר מידי ^(שו"ע תקפ"ב ט' ומשנ"ב סק"ד). אמנם בחיי אדם ^(כלל קל"ט ב') כתב: "אע"ג שכתבו הפוסקים דבר"ה ויוהכ"פ מותר להתפלל בקול מעט, מ"מ כל ירא לדבר ד' יתפלל בלחש כמו בכל השנה, כי איתא בזוהר שאם מגביה קולו כ"כ עד שחבירו יכול לשמוע תפילתו אזי אין תפילתו נשמעת למעלה, ולכן כל אחד יזהר בזה. עכ"ל. ^(כ"ה ב'מעשה רב' ר"ג דאין להרים קול יותר מתפילות כל השנה, וכע"ז אף במט"א תקפ"ב כ"ז ושם כתב דמי שאי אפשר לו לכוון כשיאמר בלחש כ"כ, עכ"פ יתפלל בלחש שלא ישמיע לחבירו).

קלה. יותר טוב להתפלל באיברים זקופים ובלב כפוף ובדמעות ^(קיצו"ש ע"ס קכ"ט סע"ב ב').

קלו. באמירת מי כמון וכו' וכתוב וכו' בספר וכו' ובברכת השכיבנו ^(בימים אלו שהם ימי דין), יאמר 'לחיים' בשב"א תחת הלמ"ד ולא בפתח דלא ישתמע ח"ו לא חיים. ובימים האלו שהם ימי דין צריך לרקדק ולפרט היטב תפילתו ^(ע"ה) ^(משנ"ב תקפ"ב סק"ט ז').

^(ע"ה) כיון דיש טוברים שבברכתה מקבלת יו"ט, ומאותו זמן אסורה להעביר אש חדשה, כ"א רק להבעיר אש ממקום למקום כדעיו' רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק כ"ז.

^(ע"ה) דכן דעת המג"א הובא במשנ"ב שם, וכמו"כ פשוט דברי הרמ"א להדליק ואח"כ לברך קאי הן על שבת והן על יו"ט דבשניהם איירי שם השו"ע.

^(ע"ה) אכן בשאר ימות השנה אין חוששין לזה, לפי שאחר כוונת הלב הן הדברים ^(משנ"ב שם ס"ק ט"ז).

קלז. המאריכים בתפילת לחש בראש השנה יש לזכור שעליהם להפסיק ולשמוע הקדיש היינו אמן יהא שמיה רבא וכו' עד יתברך (משנ"ב סי' ק"ד סק"ז), וי"א דראוי לשמוע עד דאמירן בעלמא (מחצית השקל שם אות ד').

- ◊ כתב בסדר היום **"יהיו לרצין אמרי פי והגיון ליבי לפניך וכו'** (שאומרים בסוף כל תפילת שמו"ע) **הוא מוסוגל לכמה ענינים**, תחילתו יו"ד וסופו יו"ד, תיבותיו יו"ד, ועשרה יודין, ויש בו מ"ב אותיות, וסודו סוד גדול, **לכן צריך לאומרו בנחת ולכוון, ומועיל הרבה לקבל תפילתו ולא ישוב ריקם"** (משנ"ב סי' קכ"ב ס"ק ח).
- ◊ בכתבי האר"י: **"לאחר תפילת שמו"ע של מעריב בשני לילות ר"ה, יאמר מזמור כ"ד "לדוד מזמור, לך הארץ ומלואה" וכו' כדי שלא יחסרו לו מזונותיו כל השנה, ויאמר מזמור זה בכונה עצומה מאוד ובמתן גדול ובנעימות (וישנה"ק).**

קלח. יאמר עלינו לשבח' בכונה, באימה וביראה, כי כל צבא השמים שומעים, והקדוש ברוך הוא עומד עם פמליא של מעלה, וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו, אשרי העם וכו' (רמ"א סי' קל"ב ומשנ"ב שם ס"ק ח').

קלט. אחר תפילת ערבית נוהגים שכל אחד אומר לחבירו **"לשנה טובה תכתב (רמ"א תקפ"ב – ט') ותחתם (מג"א שם סק"ח ומטה אפרים תקפ"ג – א').** וי"א דאין לומר **"ותחתם" (ע"ה)** (משנ"ב תקפ"ד סק"ה) ויש נוהגים להוסיף **"לאלתר לחיים טובים ולשלום"** (אלף המגן תקפ"ב סק"מ) וחבירו עונה לו **"גם אתה"** (מקור חיים לחוות יאיר סוף סימן תקפ"ב) וכיצ"ב.

קמ. גם לאחר תפילת שחרית דיום א' יכולים לברך לשנה טובה תכתב וכהנ"ל, עד חצות היום (מג"א שם, ומשנ"ב שם) וי"א דיכולים לברך כן גם בליל שני (ט"ז סק"ד, ובאליהו רבה חולק ע"ז – משנ"ב שם).

- ◊ **בצאתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בד' ית"ש בלב שלם ובנפש הפיצה וירחיץ ממנו יגון ואנחה. יוחר מאד בדרך ובביתו ובכל זמן מזהו"ט הקדוש שלא לבוא לידי דברים בטלים וכל שכן לשח"ר ורכילות ח"ץ.**

קמא. אע"פ שאין אומרים וידוי בראש השנה (כדי לא ליתן פתחון פה למקטרג) מ"מ מותר לומר פסוקים שיש בהם הזכרת חטא כיון שאינו דרך וידוי (משנ"ב תקפ"ד ג').

♦ ♦ ♦ ♦

- ◊ כתב המאירי (ראש השנה מז.) **"אע"פ שכלל יום ויום ראוי לאדם לפשפש במעשיו לשוב מדרך הרעה מ"מ בזמן הזה ר"ל ראש השנה ראוי לו להתעורר ביותר, ויתעורר לפשפש במעשיו ולחזור ממה שהוא בידו מן העבירות והמתרשל בזמן הזה (היינו ימי ר"ה) מן התשובה אין לו חלק בד' אלוקי ישראל** שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך, ואף מידת הדין מתיאשת ממנו וממתנת לו עד זמן זה". עכ"ל.

קמב. יש למעט בשיחה כל מה דאפשר, רק יהיו כל דבריו בדברי תורה ויראה וקדושה (מטה אפרים תקצ"ז סעי' ד').

קידוש ליל ראש השנה וברכת שהחיינו

- ◊ **בשנה זו טוב ויפה לכיון בברכת שהחיינו שבקידוש גם על כך שזוכה להכנס לשנה חדשה שזוכה לקיים בה מצוות רבות, שבת הארץ וקדושת והפקר הפירות וכו' (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – הליכות שלמה ע' י"א דבר הלכה כ"ב).**

- ◊ כתב הגר"ש אויערבאך זצוק"ל בתשו' בכת"י **"מפתח מאד שכל אדם צריך להרגיש ולהודות לד' בשזוכה להכנס לשנה חדשה של שבת הארץ ולשנה שפירותיה הם קדש והפקר וכו', וזה חרי בא רק בזמן לזמן של ד' שנים, אבל לא עלה כלל על דעתי לחייב משום כך בברכה, כי אם שבברכת שהחיינו שעל היום טוב שיכון גם לזה, ולדבר זה העיר ת"ח אחד (ע"ה)** ואני נהנתי מזה, וגם הגר"ש אלישיב שליט"א נהנה מזה" עכ"ל (הליכות שלמה ע' י"א הערה 65).

- ◊ פעמים רבות היה הגר"ש אויערבאך זצוק"ל משנן, שאם כי מטבע ברכת שהחיינו נתקנה על עניינים מיוחדים ומסוימים בלבד מ"מ דעת לנכון נקל **שבחזמנות זו שמורה לד' על שהחיינו והגיעהו לאותו זמן, ראוי ונכון שיעלה על לבו כל הטובות והחסדים שנמלחו ד', ויכלול בהודאה זו, הודאה גם עליהם** (וכפרס על דברים שיש עליהם ספק ברכת שהחיינו) **ופעם בליל א' וראש השנה בנשת אליו אחד ממיועויעו שבמהלך השנה שהלפה הבריא ממחלה מסוכנת, אחזו הגר"ש זצוק"ל בידי ויאמר ברגש רב, עומד אתה לקדש עתה על הכוס, בך איפוא בכונה ובהתעוררות ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", שיש לה לנבךר היום משמעות יתירה** (הליכות שלמה ע' י"א בהערה).

קמג. אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבזמן הקידוש משום דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתיתיה (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' ל"ד, "שבט הלוי" ח"ג סי' ס"ט, והגר"ש דבליצקי שליט"א). ובדיעבד, אם ענתה אמן, יכולה לשתות מכוס הקידוש (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – שם, ויבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א).

קמד. המכוון בברכת שהחיינו שבקידוש גם על פרי חדש המונח לפניו, אם צריך לטעום מהפרי מיד לאחר הקידוש יעו' להלן בדיני קידוש בליל ב'.

סעודת יו"ט

קמה. חייבים לאכול בכל יום מימי ר"ה שתי סעודות של פת אחת כלילה ואחת ביום (יעו' משנ"ב תקכ"ט סק"ג).

קמו. נוהגים בראש השנה ^(ב) לטבול פרוסת המוציא בדבש (מטה אפרים תקפ"ג א' ויעו הערה ^(אב)), וי"א דמ"מ אין לטבול המנהג מהאר"ז"ל והמקובלים לנהוג בכל השנה לטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ [למתק הגבורות ע"י החסדים, ומכ"ש בימים אלו] (קצה המטה שם סק"ד, וכן מנהג הגר"ש דבליצקי שליט"א לטבול פרוסת המוציא במקום אחד ג"פ במלח ובמקום נוסף בדבש. אכן הגר"ש וואנזר שליט"א כחדש תשרי בשבתות וימים טובים ובהשו"ר לטבול בדבש ולא במלח – ספר מבית לוי ע' ט"ו).

- ◊ **"יוחר להיות יושב על שולחנו בכל פעודתו באימה וביראה ביושב לפני המלך, ואמרו חז"ל בזמן שביחמ"ק קיים מזבח מכפר עליו, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו, ולכן כבה יגבר שיהיה סעודתו על השולחן כדת למען יהיה לו מזבח כפרה כי אותה אנהנו מבקשים"** (אלף המגן תקפ"ג סק"ב).

- ◊ **"זה שנאמר כל השומע יצחק לך", לפי שמידתו של יצחק מתנהג ביום ראש השנה כו', כי מידתו של יצחק אינו מידת נקמה חלילה, רק הוא מידת הפחד שמפחיד על ידה את החוטאים עד שייכנעו וישובו, והשומע מוסר כבר נתן פחד ויגון בלבבו ודואג תמיד על עוונותיו, על כן נעשה לו יום הדין ליום צחוק ושמחה לבב, ועל זה אנו בוטחים לעשות אותו יום טוב ושלא להתענות בו וכו', אכן הרבה בני אדם עושים אותו ימי משתה ושמחה ואומרים שהם בטוחים בהקב"ה עפ"י המדרש שמוכא בטור א"ח סימן תקפ"א, וקרא אני עליהם "וכסיל מלתעבר ובוטח" חלילה, כי אין פחד אלוהים נגד עניניהם, ואז מידת הפחד הנוהגת ביום זה פוגעת בהם ח"ו, ולפעמים נספה ח"ו על שאינו נותן על לבו כי הוא יום משפט, שאם היה נותן על זה לבו היה חסד א-ל יסובבנהו"** (ספר החיים לרבי חיים אהרן של המהר"ל מפראג זצ"ל ח"ד פ"ג – הובא בקונטרס עצות לזכות בדין בימים הנוראים להגרי"ח קרלנשטיין זצ"ל ע"פ ל"א).

- ◊ **"ראוי לאדם שתהיה יראת אלוהים על פניו לשבר תאותו הבהמית ויצרו ביום הדין הנורא הזה ולא יאכל כל שבע, והיא עבודה עצומה להבורא ית"ש כדאיאתא כגמ' (סנהדרין מז.)** אמר רבי יהושע בן לוי: **כל הזוכה את יצרו, מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו לחקב"ה בשני עולמות, בעוה"ז ובעוה"ב וביחוד אם עדין לא התפלל תפילת המנחה, שזה ברור כי במילוי כריסא באכילה ושתיה, בלתי אפשרי לבוא אל המלך מלכי המלכים הקב"ה להתחנן לו בהכנעה וענוה, גם מילוי הכרס מביא את האדם**

^(ע"ה) כ"ד הגר"א בביתאורו, דכתב שם דגבי חיי עוה"ז כולם שווים, וגם צדיקים נחתמים ביהוב"כ, ומש"כ בגמ' ר"ה ט"ו: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה... צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, היינו כלפי חיי עולם הבא, וכדעת תוס' יעו"ש וכמו"כ הטור והרמ"א לא הזכירו שאומר "ותחתם".

^(ע"ה) הוא הרה"ג ר' שמאי גינזבורג זצ"ל בספרו אמרי שמאי על המועדים.

^(פ) וערב יחז"פ וסוכות עד שמיני עצרת ועד בכלל (קצה המטה תר"ד ס"ק ל"ח).

^(אב) ושם כתב דלאחר שאוכל מן הפרוסה יאמר יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (אכן לא יפסיק בעודו לועס עד שילבע (אלף המגן שם סק"ח), אמנם באלף המגן (שם) הביא דמנהגיני שלא לומר כלל היה"ר אחר המוציא אף שהוא מטובל בדבש כ"א רק לאחר התפוח המטובל בדבש.

לרוב כלכלי מחשבה בתפילה, ואוי לאותה ברשה, שבימים נוראים אלו יתפלל במחשבות שונות וזרות לפני המלך המשפט ית"ש, היושב עתה על כסא דין לרון את כל בוראיו על כל מעשיהם ועלילות מצעדי גבר ומחשבותיו ותחבולותיו" (יפשה"ע).

✧ כתב החזן אדם (חובא במשנ"ב תקפ"ג סק"ה) "וזהנה כל אלו הענינים (הסימנים) הכל לסימן טוב, ולכן פשיטא שיהיה מאד שלא לבעוס בימים האלו, מלבד גדול האיסור, כדי שיהיה לסימן טוב, רק יהיה שמח ליבו ובטוח בד' עם התשובה ומעש"ט".

✧ טוב ללמוד בסוף הסעודה משניות מסכת ראש השנה, (שהן ארבעה פרקים נגד אותיות השם – מטה אפרים תקפ"ג ד', חיי אדם קל"ט ו', קיצע"ע, וזכור ושורש העבודה בשם הארז"ל). ואף בליל ב' יעשה כן (סידור הארז"ל). ועכ"פ ילמד פרק אחד לכל סעודה מוד' סעודות דימי ראש השנה. וללמוד מסכת ראש השנה בראש השנה היא סגולה גדולה שיוכה ליום הדין. (אלף המגן שם סק"ב, ויעיי' מלאכת שלמה על המשניות בריש ר"ה משי"כ בזה בס' מדר"ה ויטאל ויעיי' ביאור הענין ע"פ הסוד). וראוי להרבות בלימוד על השולחן כל מה שיוכל (ויפשה"ע).

✧ בסעודות ראש השנה היה הגר"ש אויערבאך זצוק"ל לומר עם המסובים משניות מסכת ראש השנה, פרק בכל סעודה, וביארם בשפה ברורה להבנת כל המסובים, ולא זימרו בשעת הסעודה כבשאר שבת ויו"ט ("הליכות שלמה" ע' כ"א הערה 108).

קמז. אוכלים ושותים ושמחים, [נדאף שהוא יום הדין, מ"מ שייך גם בו מצוה של 'ושמחת בחגיך'] (שו"ע תקצ"ז א' ומשנ"ב סק"א). אמנם לא יאכלו כל שבעים למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ד' על פניהם (שו"ע שם וכמשי"כ הרמב"ם תנוכה ג' – ו' ז"ל "ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא שמחת 'תורה' והיינו דימי שמחה הם – לא שמחת יתירה).

✧ כתב ביסושה"ע "יעמט אדם מתענוג אכילה ושתיה בימי ר"ה ויהיה אכילתו וביראח ממש בלפני המלך, ובדאי יהיה נקרא שולחנו 'זה השולחן אשר לפני ד'".

אכילת הסימנים

קמח. אוכלים את הסימנים בסעודת ליל ר"ה אחרי אכילת פרוסת המוציא, ואין לאוכלם לפני ברכת המוציא דהוי הפסק לקידוש במקום סעודה (יעוי' מטה אפרים תקפ"ג סעי' א. וכ"ז הגר"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל ע' ל"ה. אמנם יעוי' 'קצה המטה' על 'מטה אפרים' ב'תיקונים השמטות והוספות' שבסוף הספר ע' נ"ח שהביא המנהג לאכול תפוח בדבש [ומסתמא ה"ה שאר הסימנים] אחרי הקידוש קודם נטילת ידיים לסעודה יעוי' ש).

קמט. באכילת הסימנים, כשיש לו פירות חדשים שצריך לברך עליהם שהחיינו, יברך שהחיינו על הפירות בנפרד (ולא יציאם בברכת שהחיינו של הקידוש) ויזהר שיביאו הפירות רק לאחר הקידוש, או עכ"פ יכסום בשעת הקידוש בכדי שיוכל לברך עליהם שהחיינו בנפרד. (דמאחר דהם ב' סוגי שהחיינו, האחד על היום, והשני על הפרי, אין לחברם יחד - באר ישראל ע' ל"ה בשם הגר"ש אלישיב זצוק"ל, וכן נהג הגר"ש אויערבאך זצוק"ל וכן מנהג העולם) ויעוי' הערה (פב).

קנ. אם יש לפניו תמרים יברך עליהם ויכוון לפטור כל הפירות, ואם אין לו תמרים יברך על הרימון וכשאין לו גם רימון יברך על התפוח (יעוי' שו"ע ר"א א, ד) ויכוון לפטור אף את הליפתן שיאכל בסוף הסעודה, ויזהר לזכור שלא לברך בטעות שוב על הליפתן בסוף הסעודה (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הל' המועדים).

קנא. נחלקו הפוסקים על אותם מיני ירקות של הסימנים אם מברכים עליהם בתוך הסעודה (לדעת כה"ח תקפ"ג סק"ב בשם מטה יהודה אינו מברך עליהם, מאידך ה"אלף המגן" תקפ"ג סק"ג הביא דצריך לברך עליהם בורא פרי האדמה שאינם באים מחמת הסעודה, וכן יעוי' בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רנ"ב). וכדי לאפוקי נפשיה מפלוגתא ראוי לקחת מין אחר שבוודאי אינו בא בתוך הסעודה כגון בננה או אבטיח וכדומ' ולברך עליהם בורא פרי הדמה ולכוון לפטור בברכתו אף את שאר הירקות (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל ע' ל"ו ויבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א). או שיאכל אותם ירקות עם מעט פת דבכה"ג לכו"ע אין מברכים עליהם (כדיעוי' שעה"צ קע"ז אות י"ג) (הגר"ש דבליצקי שליט"א) (פב).

קנב. לוקח הפרי או הירק (וטוב לומר את שמו, יעוי' בסמוך) ואומר יהי רצון וכו' ואח"כ אוכל ממנו (אך לא יאמר יהי רצון לאחר שגמר אכילתו מאותו סימן) ואם הוא פרי או ירק שמברך עליו, לא יאמר יהי רצון קודם הברכה (פד), אלא יברך על הסימן ברכתו הראויה ויאכל ממנו מעט ויאמר את יהי רצון (משנ"ב תקפ"ג סק"ד ואלף המגן תקפ"ג סק"ג וסק"ח) (ויזהר שלא לומר את יהי רצון קודם שבלע מעט מהפרי או הירק).

✧ בר"ן בסוף מסכת ר"ה הביא דמנהגו של רב האי גאון היה שכשלווקח את הירק או הפרי בידיו מקדים לומר את שמו של הירק כגון 'קרא' וכיוצ"ב ואז ימשיך לומר יהי רצון.

קנג. כתב אליהו רבא בשם השל"ה שבשעה שאומר יהי רצון באכילת הסימנים יתעורר האדם בתשובה ויתפלל על זה בלב שלם (משנ"ב תקפ"ג סק"ב).
✧ כשאומר יהי רצון שיברכו שונאינו הכוונה לעזונות שנבראים מהם מקטרגים הבאים להתייבב לפני ה' ולקטרג עליו, והמה באמת שונאי נפשו ומבקשי רעתו ולכן מתפלל עתה שלא יוכלו לעשות לו שום רעה ושלא יוכלו לקטרג עליו. (פמ"ג תקפ"ג משיב' סק"א ואלף המגן שם ס"ז, ויעוי' עוד במאורי בחיבור התשובה ע' 265 הוצאת קדם).

קנד. אכילת הסימנים הנ"ל אינה חובה גמורה כ"א רק הנהגה נאותה (וכלשון התלמוד והשו"ע "יהא אדם רגיל וכו'") (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הל' המועדים ע' כ"ז).

דברי מאכל שנמנעים מלאכול בראש השנה

קנה. אין לאכול בראש השנה דברים חמוצים או מרים (ועל כן אין לבשל דגים בחומץ) (מטה אפרים תקפ"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ה וס" ת"ר סק"ד), וכמו"כ יש להזהר שלא לאכול פירות חמוצים (כף החיים תקפ"ג י"ח). [ומסתמית לשון המשנ"ב משמע דאין אוכלים דברים חמוצים אף ביום ב' דר"ה. אכן בערוך השולחן (תקפ"ג ג') הזכיר לענין זה רק את הלילה הראשון].

קנו. לתבל המאכל במעט תבלינים חמוצים או חריפים כמו פלפל שחור וכדו' כדי להטעימו ולהשביחו אין כל קפידה (כיון שהמאכל אינו חמוץ או חריף) (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל ע' ל"ח וצייין שם דכ"ה בערוך השולחן תקפ"ג ג').

קנז. אין לאכול פירות וירקות שלא נגמר בישולם (בוסר) (דהם חמוצים ואין לאכול דברים חמוצים ברה"ח, כמו"כ אי"ז סימן טוב (משנ"ב ת"ר סק"ד).

קנח. יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בראש השנה שאגוז בגימטריה חטא (רמ"א תקפ"ג ב'). ובמעשה רב (אות ר"י) כתב דאין לאכול ענבים בר"ה (ע"פ הסוד, משנ"ב ת"ר סק"ד).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

קנט. בראש השנה ע"י הברכות בערבית (12) ובשחרית (35 כולל שופר ושהחיינו) ובמוסף (9) ובמנחה (7) ובשני הסעודות (לילה ויום 16, לא כולל הברכות על הסימנים) מגיעים ס"ה ל-79 ברכות, וחסר 21 ברכות שמחוייב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע (סי' מ"ו). ויזהר לזכור להשלימם ב'אשר יצר' ובאכילת פירות ומגדנים (נוטרי ברכה).

⁽²⁸⁾ אכן דעת הגר"ש דבליצקי שליט"א דטוב יותר לפטור הפירות החדשים בברכת שהחיינו של הקידוש ולא לברך עליהם שהחיינו בפנ"ע וטעמו דיעוי' משנ"ב תרל"ט סק"ל דאין נכון להרבות בברכות כשיכול לפטור בברכה אחת. עכ"ר. אכן י"ע דשאני התם דמצות סוכה חשיבא כיחידה אחת עם היו"ט, דחיונן דלדעה א' כשבירך על עשית הסוכה אינו מברך על היו"ט, משא"כ הבא דחובת שהחיינו על הקידוש וחובת שהחיינו על הפרי ודאי שני חיובים נפרדים הם. והנהוג כדעת הגר"ש דבליצקי שליט"א יעוי' בדיני ליל ב' דר"ה אם צריך לברך על הפרי ולאכול ממנו מעט קודם נטילת ידיים ולבאר ה"ה כאן.

⁽²⁹⁾ אמנם יעוי' שבט הלוי ח"ו סי' כ"א בדומיניו גם כשלווקחים מעט פת לאכול עם הפירות מ"מ דעתו על הפירות ולא על הפת.

⁽³⁰⁾ יעוי' באלף המגן תקפ"ג סק"ג שכתב הטעם דאין לומר הבקשה קודם הברכה, דאין מן הראוי להקדים צרכי עצמו לברכת המקום ברוך הוא.

קס. אחר סעודתו יקבע עצמו ללימוד. ויש נוהגים לגמור כל התהילים (משנ"ב תקפ"ג ט). **וכן נכון לכל אחד לנצל יום זה לתפילה ותחנונים וכלשון רש"י שישיראל עושין עצמן כרשין בתפילות ותחנונים, וכל רגע מיום זה כולל בתוכו הרבה משנה הבעל"ט** (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

- בכל רגע פנוי יקרא תהילים כעבד אשר אין לו זמן אף לרגע לשבות ממלאכת אדונו, וכן ראיתי להגה"צ ר' דוד כהר"ץ זצוק"ל שבר"ה בין גברא לגברא בקריאת התורה היה התהילים פתוח לפניו וקורא בו, ובתבתי דיוקא תהילים, עפ"י מה דאיתא בר"ה טז: כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה ופרש"י שם שישיראל עושין עצמם כרשין בתפילות ובתחנונים ע"כ. וחזו"ן דמעיקר עבודת היום להרבות בתפילות ובתחנונים, ואין לך יפה לזה כמו קריאת התהילים. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל, לא להרפות מקריאת התהילים בר"ה ולהשתדל לגומרו כולו (כמובא במשנ"ב סוף סי' תקפ"ג) (א"נ לדודי" ע' ק"ה להגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א).
- פעם במוצאי ר"ה נזכחתי בבית מרן הגר"ז זצוק"ל, והיה שם הרב מחרקוב זצ"ל, שהיה ידוע בהתמדתו המופלגת עד שבכל לילה בשעה שלוש לפנות בוקר כבר היה נשמע קולו בלימודו בכיחכנ"ם זכרון משה. ושאל, במה בדאי להתעסק בר"ה בזמן הפנוי בין התפילות, בתורה או בתהילים. – תשובת של מרן הגר"ז הייתה כך, שהרב מחרקוב כיון שהוא מתמיד, וגם בר"ה קל לו להתרכז בתלמודו, ודאי יעמק בתורה, אבל אלו שקשה להם להתרכז וללמוד בעיון בגלל "יום הדיון", יתעסקו בתהילים... (עובדות והנהגות לבית בריסק) ח"א ע' ק"ס שכך ראה בתכריך כתבי הגאון רבי משה מאיר פראג זצוק"ל).
- כאשר הייתי אצל מרן הגר"ז זצוק"ל בפעם הראשונה בראש השנה אחה"צ, וראיתי עוצם ההתעוררות של אמירת התהילים הוא ובניו, כל אחד בפנינה אחרת של הבית, שאלתי "האם יש חולה חם וחליה?" עני לי: "לא, ראש השנה היום!"!!! (עובדות והנהגות לבית בריסק) ח"א ע' רכ"א שסיפר גאון אחד שליט"א). (ומביא שם בשם גאון אחד שליט"א שכשהי פעם אצל מרן הגר"ז זצ"ל בשעת הפצצה, ראה את מרן הגר"ז משליך מטבע לקופת רבי מאיר בעל הנס ומתחיל לומר תהלים, ואמירת התהלים הי' בודקוק רב, ופעם אמר (בתרגום לעברית) "יש לנו יהלומים, קוראים להם תהילים").
- פעם אחת שאל הרב מחרקוב זצוק"ל בעל "נתיבות הקודש" את מרן הגר"ז זצוק"ל "למה אומר הוא תהילים בכל הזמן הפנוי בראש השנה, האם לא עדיף ללמוד גמרא?" והשיב מרן הגר"ז, "בראש השנה מרגיש כל יהודי כמו סוחר שהי' לו הון רב ופשט את הרגל, ונשאר בלי כלום, וכמוכן העצה הראשונה להעמידו שוב על רגליו היא לחדש את החון, והחון הכי טוב זה גמרא. ולכן בצעירותי הייתי כאמת לומד גמרא בזמן הפנוי בר"ה, אבל כאמצע הלימוד מתעוררת איזו קושיא, וצריך לגשת לארון הספרים להוציא ספר לעיון בו, ובדרך נחי' איזה ביטול, וזה מאוד לא טוב שיהיו ביטולים בראש השנה, ומאז התחלתי לומר תהילים, שזה אומרים בלי הפסקות וכלי ביטולים..." (עובדות והנהגות לבית בריסק) ח"א ע' רכ"ב בשם הגרמ"ד הלוי סאלאוויצקי שליט"א).
- תלמוד תורה הוא ג"כ מעיקרי התשובה, כמוש"כ רבינו יונה ביסוד התשובה, שהחזו"ק בתורה מדריך התשובה הוא, ובמעשה רב מובא מהגאון זללה"ה דעיקר התשובה הוא בתורה, ורק התורה תוכל להשיב את הנשמה לשרשה כמבואר בנפש החיים פל"א. והרי גם הכהן הגדול בלי' יוחכ"פ לא עסק בהכנות לביאתו בקדשי הקדשים, מקום שאין מלאך יכול ליכנס, כי אם קרא בתורה כדי להדבק בהקב"ה כי תורה והקב"ה חדא נינהו. על כן ראוי גם בראש השנה ויוחכ"פ לקבוע זמן לסדרי תורה. ואם אי אפשר כן משום התפילות שנמשכות על פני כל היום בימי תפילה אלו, לכהפ"ח יש ללמוד משניות דר"ה ויום הכיפורים, ואם אי אפשר כל המשניות, לכהפ"ח המשניות ממצוות היום פרק בתרא ראש השנה ודיומא (הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – זהב משכא מאמרים עמ' ק"ס).

שינה בראש השנה

קסא.נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (דאמר^י בירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה") (רמ"א תקפ"ג ב'), ולדעת האר"ז^ל אחר חצות היום מותר לישן (שכבר נתעורר המלאך ע"י תפילות ותקיעות ^(פא)), והב"ח כתב שהר"מ היה ישן בראש השנה. ובחיי אדם כתב דאחרי האכילה יקבע עצמו ללימוד, ואם ראשו כבד עליו ואינו יכול בלא שינת היום יישן מעט (משנ"ב שם סק"ט). וכתב המג"א (תקפ"ג סק"ו והו"ד במשנ"ב שם) ד"היושב בטל, כישן דמי", וביארו המחצה"ש שם: דכשהאדם עוסק בדברי תורה או בתפילה הוא מעורר את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, משא"כ כשישן או כשיושב בטל אינו מעורר את המלאך. ע"כ.

- כתב השל"ה הק' (סבכת ראש השנה פרק תורה אור אות נ"ד ד"ה ויהיו דברים אלה) "...שאמרו בירושלמי וז"ל הך בר נש דדמיך בריש שתא, ועוסקים בדיניה לעיל מורה עצלה, דכתיב (יונה א' ד') "מה לך נדרם", ונראה ללאו דוקא ישן ממש, אלא אפילו ער ויושב בטל, ואינו מבקש על נפשו בתפילה ובתחנונים, ישן מקרי, ואדם מועד לעולם בין ער בין ישן, אם אינו עוסק בתורה ובמעשים טובים" עכ"ל.

קסב.הישן כלילה, י"א דצריך להיזהר להתעורר משינתו כלילה קודם עלות השחר (לקיים דברי הרמ"א הנ"ל מהירושלמי) ("בן איש חי" שנה א' פ' נצבים אות י"א וכה"ח תקפ"ד ס"ק ט"ל, אלף המגן תקפ"ד ס"ק א'), אכן י"א דלא נהגו להשכים משום כך קודם עלות השחר או הנץ החמה (דסמכין דכל שישן כדרכו בכל יום, הרי זה נמשך אחרי שינת הלילה, ולא אמרו אלא בשוכב לישן לכתחילה ביום) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' כ' בדבר הלכה' אות ל"ו, והגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' נ"ה).

קסג. אם נתעורר משנתו לאחר עמוד השחר יש לו לקום מיד ולא לחזור לישן (דפשיטא דזה כלול במנהג שלא לישן ביום ראש השנה) (הגר"ש דבליצקי שליט"א, והגר"נ קרליץ שליט"א – "חוט שני" ר"ה ע' נ').

- פעם במוצאי ראש השנה התכבא מרן הגר"ז זצוק"ל ואמר "פליאה לי על העולם, שהוששין טובא מדברי הירושלמי שאמר, מאן דדמיך בריש שתא, דמיך כל שתא... ועל כל אינם חולכים לישון בימי ראש השנה, ותחת זאת יושבים ומתבטלים, ואינם חוששין למה שכתוב יושב בטל כישן דמי..." (עובדות והנהגות לבית בריסק) ח"ב ע' ט"ז שכך ראה בתכריך כתביו של הגאון רבי משה מאיר פראג זצוק"ל).

- מובא בספר מאור עינים ובספר היכל הברכה (פ' תרומה ע' רי"ד) דבעת שרואה אדם חיסרון אצל חבריו, הוא משום שבשמים דנים באותה העת את האדם הרואה עצמו על אותו חיסרון, והפסק דין בשמים נקבע לפי מה שהוא עצמו יפסוק את הדין על חבריו, דאם ידון חבריו בלבו לכף זכות אף אותו (הרואה) ידינוהו בשמים לזכות, אך אם חושב בלבו על חבריו לחובה, אף אותו ידינוהו לחובה ר"ל (ומכלל זאת יעריש דע"י שדן את חבריו לכף חובה גורם בכך שאף בשמים ידונו את חבריו לחובה ר"ל, וכן מבואר בשטמ"ק נדרים דף מ. ד"ה דלא ליתרע מזליה) ^(פא).
 - טוב לומר כליל ר"ה פיתום הקטורת, למתק הדינים (מעבד יבוק הובא באלף המגן).
 - כ' המקובלים שנכון לכל בן תורה ללמוד ברי"ה סדר הקרבנות ומשניות מסדר קרישים אשר הוא סגולה נפלאה לחגן בעד תוקף הדין (כמש"כ בזה"ק פרשת וירא וז"ל בקיצור כיון דהוא דמעיני בדיני ויר"י ויחן בן בקר סדר הקרבנות יע"ש) (אלף המגן סי' תקצ"ט ס"ק א').
 - כתב כיסושה"ע, שלפני שהולך לישון בשני הלילות אלו ישיביע עצמו בדברי תורה כדי שלא יכשרוהו ח"ו בשורות לא טובות בחלומו (יעו"י ברכות יד.) ויצטרך להתענות ימי ר"ה כל ימיו. ויאמר קודם השינה ארבעה מזמורי תהילים הראשונים בכוונה עצומה שהם מוטגלים שלא יבוא לידי קרי ר"ל (ונכון כל השנה לאומרם קודם שינתו).
- קסד.נכון למנוע עצמו מת"ה בשני הלילות של ר"ה** אא"כ הוא ל"ט דאז חייב, ויחזור ויטבול בשחרית. אבל האוכלים לשובע בטנם או שנכנס במחשבתו ח"ו הרהור, יותר טוב שיעשה כן משיבוא לידי עבירה, ויחזור ויטבול שחרית (משנ"ב תקפ"א כ"ו). וכן מי שלא קיים עדיין פור"ר אין להחמיר בזה (ביאה"ל ר"מ א' ד"ה מליל).

^(מב) וכן היה נוהג החזו"א זצוק"ל ע"פ עדות הגר"ח קניבסקי שליט"א הובא בארחות רבינו.

^(מב) ולדון את חבריו לכף זכות הוא דינא דגמרא בשבועות ל: ולכמה פוסקים הוי מצות עשה מדאורייתא של "בצדק תשפוט עמיתך" ובפרט אם הוא ירא אלוקים דבדידיה המצוה לדנו לכף זכות היא אפילו אם הדרך לכף חוב מכריע הרבה יותר מלכף זכות (כמבואר ברבינו יונה בשע"ת אות ר"ח) ושדן לכף חובה עובר עבירת עשה מדאורייתא (חפץ חיים הל' לשח"ר כלל ו' ח' ובהנה"ה שם).

שחרית

◊ מה מאוד ראוי ונכון שיתגבר כל אדם עכ"פ בימים אלו להשכים לביהכ"נ כדי שיוכל לפנות ולהכין עצמו לתפילה עם הציבור מראש ועד סוף (דוי אדם קל"ח ח).
קסה. יש הסוברים דצריך להשכים קודם עלות השחר (משום המנהג שלא לישן בראש השנה) יעוי' בדיני שינה ברה"ה. אכן בלא"ה ראוי להשכים בכל מה שאפשר **ולשים על ליבו כי היום יביאו למשפט את כל מעשיו, מחשבותיו ודיבוריו ועל הכל יהיה נידון ואין ישכב על מיטתו כאילו אין כל זה נוגע לו** (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

קסו. הנהגים שלא לצום עד לאחר חצות היום (יעוי' להלן בדיני מוסף) ואינם עושים קידוש לפני התקיעות, יש להם לשותות מים או תה או קפה קודם התפילה (ויעוי' משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ב גבי דין שתיה עם סוכר קודם התפילה) (אלף המגן תקצ"ז ס"ק ב' גבי כשחל ר"ה בשבת ^(פא)).

קסז. המתפללין בראש השנה כוונתקין יזהרו שלא להקדים להתעטף בטלית לפני כ-52 דקות לפני הנץ החמה. ואם לא מספיק זמן זה לאמירת פסוד"ז וכו' במתינות, יכולים להפסיק גם לאחר ברכת 'ברוך שאמר' וכו' באמצע פסוקי דזמרה, בין פרק לפרק ולברך ולהתעטף שם (כמבואר במשנ"ב סי' נ"ג ס"ק ה'), אך יזהרו שלא לומר שום דבר חוץ מעצם הברכה (והמתפלל בנוסח ספרד שמקדימים כל מזמורי ההוספות לפי ברכת ברוך שאמר, יתעטף לפני ברוך שאמר) (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור ה' המועדים).

קסח. טוב לכוון בשעת הברכה על עטיפת הציצית שדעתו לפטור את כל זמן לבישת הטלית עד לאחר מוסף (אף אם יפשטנה ויחזור וילבשנה) (ביאה"ל סי' ח' י"ד ד"ה אם פשט, דיעוי' שם סעי' יד דנחלקו הפוסקים בפושט טליתו ע"מ להכנס לביהכ"ס אם צריך לחזור ולברך. ולהלכה נקט המשנ"ב [שם סקל"ז] דאין חזרו ומברך. ומ"מ כתב שם בביאה"ל דהעושה כעיצה הנ"ל מפיק נפשיה מפלוגתא, ובכה"ג לכו"ע אי"צ לחזור ולברך).

◊ הובא בכתבי הארז"ל (שער הכוונות) **"הנכנס לביהכנ"ס צריך לזוהר מאוד להתעכב מעט בפתח קודם שיכנס ולהראות עצמו ירא וחרד ומועזע ליכנס בחיבל מלכו של עולם, וענין זה מועיל מאוד אל השלימות של האדם ואל השגה"** נ"כ (ובפשטות כוונתו גבי קודם שדריש, אכן הגר"י הלל שליט"א כתב דה"ה לפני שאר התפילות).

◊ איתא בספר מטה משה (תלמודו של מהרש"ל סי' לא) ז"ל **"מצאתי כל מי שמכוון בעת התחלת ארון עולם, כתב רב יהודה חסיד ורב האי ורב שרירא נאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה וביום הכיפורים בתפלתו, ואויביו נופלים לפניו. ויש אומרים אף יצר הרע משלים אתו"** ע"כ. (הובא באר"י מ"ז סוף ס"ק ט"ז).

◊ **"כל האומר שירת הים בשמחה גדולה ובנעימה מוחלים לו על כל עוונותיו"** (מדרש תהלים י"ח).

◊ צריך להתאמץ מאוד לכוון בתפילה, ואף כי אין דרכו בכך כל השנה, מ"מ בימים האדירים האלה יכין ליבו ביותר ויתפלל בכל כוחו כדי לכוון בהם ובפירושם כפי כח ידיעתו, ויהיה ליבו לשמים בתפילה כאילו כיוון מה שראוי לכוון ואז הקב"ה מעלה עליו כאילו היה כן, כמבואר בוו"ק פ' יתרו עה"פ 'מעשה ידינו כוננה עלינו' (אלף המגן תקפ"ד סק"ד). ובספר ליקוטי תורה מהארז"ל (פ' כי תבוא) כתוב שלשה דברים להסיר כל המונעים בתפילה א. מקוה ב. צדקה ג. הוא ערך ולימוד דברי מוסר ובפרט דברי מוסר הנמצאים בוו"ק (אלף המגן שם). וכתב הרב מוהר"ם קורדוברו ז"ל דטוב לומר קודם התפילה פתח אליהו שוהה סגולה שישפע עליו אור הרחמים לבטל מעליו כל הדינים וכל גזירות קשות ורעות (אלף המגן שם).

◊ ב"ספר חסידים' (אות ק"ל) כתב **"יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעת עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנון, אע"פ שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו"**, עכ"ל.

◊ תמיד תחיה תפילת האב והאם שגורה בפייהם להתפלל על בניהם שיחיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוון מאוד בברכת 'אהבה רבה' ובברכת התורה בשעה שאומרים **'זניהו אנחנו וצאצאינו'** (וכן כשאומר ב"בא לציון גואל' למען לא נגע לרוק ולא נלד לבהלה) (משנ"ב סי' מ"ז ס"ק י').

סדר חזרת הש"ץ

קסט. בשעת חזרת הש"ץ (את עיקר התפילה, ולא הפיוטים), צריך הקהל לעמוד (דכיון שמכוונים ושומעים מהש"ץ, שומע כעונה וכאילו מתפללים בעצמם) (רמ"א קכ"ד ד' ומשנ"ב ס"ק כ'). ומי שהוא זקן או חולה וחלוש המזג הרבה מותר להם לישב (כה"ח קכ"ד כ"ד וכע"ז בערוך השלחן קכ"ד ט').

◊ המכוון ליבו בכל ברכה בברכות הש"ץ **הוי כמו שהתפלל ב' פעמים ויש לו שחר בפול**, ואמרו רז"ל במדרש אם התפללת ולא כיוונת ליבך וחזרת והתפללת תהא מבושר שתפילתך נשמעת (אגרת התשובה לרבינו יונה אות ט').

קע. בשעת אמירת הפיוטים שהוכנסו בתוך חזרת הש"ץ, אפשר להקל לישב (הגר"ש אלישיב זצוק"ל –אשי ישראל' ע' רנ"ז הערה ס"ח וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל –'חכו ממתקים' ע' רח"צ מרשימות הרב ארנטרבי שליט"א).

קעא. אין נכון לומר עם הש"ץ אפי' כמה מילים מאמצע ברכות שמו"ע (דיש לחוש משום שגרא דלישנא דיוציא ברכה מפיו), וכל שכן המגביהים קולם ומזמרים עם הש"ץ הוי כיהורא ויש לגעור בהם, דהוי כקלות ראש (משנ"ב קכ"ד ס"ק ט"ז. אכן יעוי' בשערי תשובה סי' תקפ"ב ס"ק ח' דהביא דיש מקילים בזה בתפילות ר"ה ויהי"כ כדי לכוון לבו בהתעוררות תפילה ותחנונים, וכתב שם דאין לעשות כן כי אם כשמרגיש בנפשו שיתעורר עיי"ז לכוון ליבו לאביו שבשמים, ואפי' בכד"ג יזהר לומר בלחש שלא יבטל הש"ץ מתפילתו ויזהר שלא לסיים הברכה עם הש"ץ, ויעוי"ש לענין הזכרת שאר השמות).

◊ י"א דהמאריך בתפילתו ובגלל זה מפסיד מלשמוע חזרת הש"ץ, אין שום חסרון בתפילתו, גם לא ע"פ הסוד (מאחר שנכללת תפילתו עם אותם ציבור והוא יוצא מהם) ("בן איש חי" שנה א' פ' י' תשא אות ו', וכתבנו כוונתו מצד ההפך של חזרת הש"ץ אכן איכא הפסד משום אמירת קדושה אפי' בשומע ושותק).

אבינו מלכנו

קעב. במשנ"ב הביא לפרש "אבינו מלכנו חטאנו לפניך" כלומר אבותינו חטאו שעבדו עבודת אלילים (ואנו צריכים להתוודות עליהם כמש"כ והתוודו את עונם ואת עוון אבותם) ואנו "אין לנו מלך אלא אתה" לכן "עשה עמנו למען שמך" (משנ"ב תקפ"ד סק"ג).

קעג. באמירת "אבינו מלכנו" צריך לומר "מחה והעבר חטאינו ופשעינו" כי פשע גדול הרבה מחטא וצריך לבקש תחילה על הקל ואח"כ על החמור ^(פא). ויש לומר "רע גזר" בנשימה אחת, דהיינו שיקרע הוא יתברך הרע שבגזירה, ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים (והמפסיקים בניגון בין 'רע' ל'גזר' צריך למחות, ובפרט שלא יעשו כן החזנים) (משנ"ב תקפ"ד סק"ג ותר"ב סק"י).

קניית עליה

קעד. ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים, ואף במקומות שמוכרים מצוות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרכה יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו חינם אין כסף (מטה אפרים תקפ"ד – י"ז והוב"ד במשנה שם סק"ח) (וכ"ה ביטושה"ע "ועיקר המצוה דווקא לקנות אותה בדמים ולא בחינם כנזכר בוו"ק בהרבה מקומות") ^(פט).

◊ ראוי להשתדל לקנות פתיחת ארון הקודש של הוצאת הספר תורה לקריאת הפרשה, כי פתיחת ארון הקודש מרמז לנסוד גדול בעולמות העליונים כמבואר בספח"ק (אלף המגן תרי"ט סק"ג וכע"ז בכף החיים קל"ג י', י"ב ע"פ הארז"ל בשער הכוונות).

^(פא) יעוי' באלף המגן שם, בדבחה"ה למטה כתב דמים מהני (לצאת מכלל תענית) **בשעת הדחק**, ויעוי' בערוך השולחן רפ"ח א' (גבי שבת) דכתב דכששותים חמין קודם התפילה מותר להמתין עד אחר חצות שהרי יצא מכלל תענית.

^(פב) דכ"ה ביומא לו: "מאחר שהתוודע על הזדונות ועל המרדים, חזר ומתוודע על השגגות?" אם על דוגנות ימחלו לו אי"צ לבקש שוב על שגגות" (רשי"י שם).

^(פט) וכתב באלף המגן (תרי"ט סק"ג, ותקפ"ד ס"ק כ"א) ישתדל לקנותה כבר קודם ראש השנה, וקודם יתחב"פ ככדי לצאת מכמה חששות שיש בזה בדברי האחרונים.

תקיעות

◊ **"אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגגים כל שנתם בהבל דרין אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעללכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה"** (רמב"ם פ"ג מתשובה ח"ד).

◊ **"הנה חזיל אמרו בריה דף כו. דמעמא דאין תוקעין בשופר של פרה משום דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא משום דישאל חטאו בעגל ולכן אין קטיגור נעשה סניגור, ופרכינן דא"כ איך עובד הכה"ג ביוה"כ בחוץ בבגדי זהב, דהרי העגל היה של זהב ואין קטיגור נעשה סניגור, ומשני דכל האי דינא דאין קטיגור נעשה סניגור הוא דוקא כעבודת פנים, והכה"ג בפנים היה עובד רק בבגדי לבן, ואף דשופר אינו בפנים, כיוון דלכרון קאתי הוה כעבודת פנים עיי"ש, ומבואר בגמרא דלא רק חיבת דעצם מעשה המצוה הוא בגדר קטיגור לא מהני, אלא גם כדברים דהם רק הכשר המצוה, נמי לא מהני אם הוא בגדר קטיגור, דהרי כנדי כהונה הם רק הכשר מצוה לעבודת הכה"ג, ואפי' הכי אית בהו חסרון דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא הדין בשופר, דכיון דלכרון אתא הוי כעבודת פנים, ואין תוקעין בשופר של פרה משום דהוא בגדר קטיגור, א"כ גם בתקיעת שופר ובשמיטת שופר, הכלים שעל ידם נעשית המצוה, דהיינו חפה והאזניים גם הם צריכים שלא להיות בגדר אין קטיגור וכו', כי חפה שמדברים כל השנה בדברים בטלים וכן האזנים השומעות הדברים הנ"ל וכן מדברים באמצע התפילה ובאמצע קריאת התורה, עם כלים כאלו אי אפשר לקיים מצוות תקיעת שופר. ... בריה צריך האדם להחפץ לאחר, ואין נחפכים לאחר, – ע"י תשובה. ואף דאסור להזכיר חטאים בריה, זהו דוקא בקול אבל בלחש צריך כל אחד לחזור בחשובה שלימה, ובשארם עושה תשובה נחפץ לאיש אחר, כמש"כ הרמב"ם בה' תשובה פ"ז ה"ו אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וזהו יסוד מה דאמרו חכמים קורעת גזר דין, משום דע"י תשובה נעשה האדם לבריה חדשה ולא עליו נגזרה הגזירה. – וכן מבואר להדיא בילקוט תהלים ק"ב על הפסוק 'פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נכרא יהלל יי', ומתמיהנן וכי עד עכשיו עתידה אומה אחרת להבראות אלא רבנן אמרין: אלו הדורות שהם כמתים במעשיהם ובאים ומחפלים לפניך בריה וביוה"כ ואתה בורא אותם בריה חדשה. – והיינו דע"י תשובה נעשים בריה חדשה ע"כ. ... וזהו מה דאמרו חז"ל אשרי העם יודעי תרועה, שיודעים לפתות את בוראם בתרועה. היינו דאומות העולם אינם יודעים דאיכא הלכה בהלכות תרועה דאין קטיגור נעשה סניגור וצריך לעשות תשובה מקודם, ועי"ז נכשרים הכלים שיוצאים בהם התקיעה דהיינו חפה והאזנים נעשו חדשים כי כל האדם נעשה לבריה חדשה, וזהו מה שאמרו יודעים לפתות את בוראם בתרועה היינו שיודע שצריך לעשות להקב"ה עכשיו כבוראם בריה חדשה, ואז מהני התקיעות וכמש"נ. ועל כן, כל הקהל אשר לא עשו תשובה בתפילת שחרית, ירהרו עכשיו בתשובה לפני התקיעות, וגם יכוונו לקיים מצות עשה דתקיעות, ואז בוודאי יתקבלו תקיעתינו, ונזכה ויהיה שנת שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדור עבדך במהרה בימינו אמן** (הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצוק"ל – אבן ישראל ח"א).

אכילה ושתיה קודם התקיעות

קעה.לכתחילה אין לאכול כלום קודם התקיעות ^(א). ואם הוא צורך גדול מותר רק טעימה, דהיינו פחות מכביצה פת או פת כיסנין (עוגות וביסקוויטים וכיוצא ב), ופירות וירקות מותר אפי' הרבה. (וגבי תבשיל מה' מיני דגן יעוי' הערה ^(אא)). (משנ"ב תרנ"ב סק"ז גבי לולב, ובסי' תרצ"ב סקט"ו כתב דה"ה גבי שופר, וכ"ה במטה אפרים תקפ"ח סעי' ב' דכתב דאסור לאכול קודם תקיעת שופר, ומי שלבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום יעשה קידוש ויאכל כזית לַעֲקָךְ, ודיני טעימה מקורם בשו"ע רפ"ו ג' ומשנ"ב שם) ויעוי' הערה ^(אב). ומותר לשתות כרצונו אך לא ישתה משקה המשכר כיון ושיכר (משנ"ב רל"ב סקל"ה).

קעו. המיקל לטעום או לשתות קודם התקיעות הוא בדווקא כשעושה קידוש קודם לכן, דאחרי שחרית נתחייב בקידוש ואסור לאכול ולשתות כלום עד שיקדש (משנ"ב רפ"ו סק"ז).

קעז. אין קידוש אלא במקום סעודה, ולפיכך המקדש צריך לאכול כזית מזונות או ישתה רביעית יין או מיץ ענבים (יעוי' משנ"ב רפ"ו סק"ז).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

קעה.במקומות שעושים הפסקה לפני התקיעות, אם בשעת ההפסקה יצא החוצה, כשחזור צריך ליטול ידיים בלא ברכה לפני תפילת מוסף (כמבואר בשו"ע צ"ב ד' ומשנ"ב ס"ק י"ג) (וכשנטול קודם התקיעות, אי"צ ליטול שוב קודם המוסף), אבל אם נשאר בביהכ"נ (ועסק בדברי קדושה) אי"צ לחזור וליטול (דמסתמא לא הסיח דעתו מהנטילה של קודם שחרית) (שו"ע צ"ב ד' ומשנ"ב ס"ק י"ג, ומשנ"ב רל"ג סק"ח, מט"א תקפ"ה ט"ז).

קעט. מי שפשט טליתו בזמן ההפסקה ובה ללבושה, אם חלף שעתיים מזמן הפשיטה, צריך לברך שוב. אכן בפחות מזמן זה אינו מברך גם אם יצא החוצה (יעוי' משנ"ב סימן ח' סקל"ז ושו"ע הרב סימן כ"ה - כ"ט, וסימן תרל"ט י"ג, כ"ה - הגר"ש דבליצקי שליט"א, ויעוי' עוד אלף המגן תקפ"ד י"א).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ בחכמת שלמה (למחריש"ק זצוק"ל סי' תקפ"ה) כתב דטוב לבעל תוקע לומר לעצמו לפני התקיעות מזמור קמ"ד "המלמד ידי לקרב" וכו' היות והיא מלחמה גדולה, ויועיל בעוה"ת. עכ"ל. ונראה דכל אדם אפי' שאינו בעל תוקע, שמרגיש את כובד המלחמה בראש השנה ובפרט ביום הראשון שהוא דינא קשיא, יאמר מזמור הנ"ל בבקשה ותחינה בלב נשכר. (ספר "אני לדודי" להנח"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א).

◊ בכתר ראש (את קיד) כתב ז"ל "רבינו (הגר"ה מוהלאאין זיע"א) היה שמה מאוד בעת תקיעת השופר כי כן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנהנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל העולמות שאנחנו עימיו. ומאידך יש לידע שבזמן התקיעות זהו הרגע שדנים את האדם על מעשיו וזהו זמן של סכנה גדולה לאדם ובני בתו תהלים עליו" (הג"ד ישראל שלנר זיע"א "אור ישראל" במכתב ד). וכתב הבית יוסף (סי' תקצ"ד ד"ה ונראה) "תקיעה שהוא קול פשוט הוי סימן שמחה, ותרועה הוי סימן בני ויללה". וכ"כ הנצי"ב זצוק"ל (העסק דבר ויקרא פכ"ג פ"ב כ"ד) דתקיעה באה לשמחה (היינו שמחה על המלכת ד' ית"ש) ושברים ותרועה באים להפחיד (יעוי' עוד מש"כ השלה חק' בבאור התשרית הובא לעיל בתקיעות דאלו).

◊ כתב היסושה"ע (שער י"א פ"ג) שזמן התקיעות הוא זמן של תשובה (יעקב סוד השופר הוא התשובה) ואדם צריך לקבל על עצמו בעת התקיעות בלב שלם להיות עבד נאמן. ובשפתי חיים (מועדים ח"א ע' ק"ע) הביא דאם אין האדם משתדל כלל להתעלות ולהתרומם ע"י ההורו תשובה בשעה זו (שעת התקיעות) ולהשתוקק ע"י שיפור מעשיו להתקרב אל פני השמים ... לתביעה יחשב איך הוא רומם את פלטריון של מלך בבגדים מלוכלכים.

◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) "צריך האדם לקבל על עצמו בעת התקיעות בלב שלם על להבא לשמור עצמו בכל עניני עבודת הבורא ית"ש במה שיודע בעצמו נגעי לבבו שלא היה נזהר עד הנה כראוי, וביתר דברים שאדם דש בעקביו ויקבל על עצמו בלבו גדרים וסיגים שבוראי לא יחזור וישוב לכסלה עוד". ויעוי"ש שהוכיח כן מהוזה"ק (פ' אמור דף צט.) שעם התקיעות צריך ג"כ תשובה.

◊ כל אחד ישתדל בכל עוז ותעצומות לעשות לו מנוחה להיות מעתה מבני עליה מועטים שבדור, כי כל אחד ואחד יכול להשיג את זה על ידי רוב עמל ויגיעה, שלעמל כזה הרי יולד האדם, ותדעו נאמנה שכל אלו הרשומים שבכל הדורות, בני עליה מועטים בכל דור ודור, לא הגיעו לזה רק ברוב עמל ויגיעה, ואף אחד לא קיבל בלום על צלחת של זהב, עכ"פ בהתחלת השתדלותו, וע"י קבלות ומחשבות ומגמות טהורות כאלה בשעה נוראה כזאת שאנו עומדים בה בעת בודאי שחקב"ה יראה ללב ואפי' אם ח"ו נגזר משהו, הכל יתחפץ לטובה ולברכה (לנפש תדרשנו להנח"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א ע' ק"ב).

◊ לפי שהתקיעות מעוררים הרחמים ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים, נהגו לעשות הכנה רבה ומעיינים בפירוש וכוונות התקיעות או בשאר ספרים קדושים המדברים מעניין היום (מטה אפרים תקפ"ה א').

◊ כתב ביסושה"ע: אשרי העם יודעי תרועה ודייק בזה"ק דלא כתיב שומעי תרועה או תנקעי תרועה אלא יודעי תרועה לפיכך "חייב גדול על כל יודע ספר להפש בספרים ולחקור סוד התקיעות להיות בכלל יודעי תרועה. וכתב כוונה בקיצור "כי הבורא ית"ש ברא עולמות עליונים קדושים לאין קץ ותכלית ובעולמות ההם יש עולם אחד שנקרא "שופר" ועולם זה הוא סוד התשובה, והיינו שע"פ שורת הדין לא היה מהראוי לקבל תשובתו של אדם, אחר שהכניס כמה פעמים לבורא ית"ש, אך זה

^(א) והקדילות יעקב זצוק"ל אף שהרגיש חלש מאוד לא קידש לפני התקיעות (ארחות רבינו ח"ב ע' קצ"א אות ט"ז).

^(אא) תבשיל מה' מיני דגן מותר אפי' יותר מכביצה אם לא קובע על זה סעודה – משנ"ב רל"ב סקל"ה, אכן בסי' תרל"ט סקט"ו הביא דדעת המג"א דתבשיל מה' מיני דגן דינו כפת שיותר מכביצה חייב בסוכה, יעוי"ש, וה"ה הכא יזא אסור לאכול שיעור זה קודם התקיעות.

^(אב) וי"א דאף יותר מכביצה פת כיסנין מזונות בכלל טעימה היא (יעוי' שעה"צ רפ"ו אות ז, וסי' תרל"ט סקט"ז דכתב דיש בזה דעות באחרונים).

העולם מוסד על רחמים ומקבל תשובת האדם אף שאינו ראוי לכך, לכן נקרא זה העולם 'תשובה' דרך כלל. וצונו הבורא ית"ש בגדול רחמנותו עלינו לתקוע בשופר ביום ר"ה שהוא יום הדין הגדול והנורא בעולמות העליונים על כל בראיו, ואז כשאנו תוקעים בשופר בעולם זה התחתון ומעוררים ליבנו בתשובה שלמה ואמיתית בזה אנחנו מעוררים עולם העליון הקדוש הנ"ל הנקרא ג"כ 'שופר' והוא סוד התשובה כנ"ל ואז מתהפך ממשלת הדין לרחמים עלינו עם קדוש".

קפ. לפני שמיעת התקיעות יש לזכור:

א. לכוון לקיים לצאת יד"ח של מצוות עשה מדאורייתא של תקיעת ושמיעת שופר (וביום השני מדרבנן) (שו"ע סי' ס' סעי' ד'), [ומ"מ בדיעבד אף אם לא כיוון בפירוש לזה יצא יד"ח (דעומד בתוך ביהכנ"ס ושומע קול שופר מסתמא עומד לשם כוונה) (משנ"ב סי' ס' סק"י וביאה"ל שם)].

ב. לכוון לצאת מהתקוע בכל הברכות ובכל התקיעות (מיושב, מעומד ולאחר התפילה, ושהברכה תחול על כל התקיעות אף מה שאחר התפילה) (יעו"י שו"ע תקפ"ט ח' ומטה אפרים תקפ"ג ג') [ומ"מ אם בא לביהכנ"ס לצאת יד"ח תקיעת שופר עם הציבור אע"פ שבשעה ששמע לא כיוון ליבו לצאת יצא (משנ"ב תקפ"ט ס"ק ט"ז)]. ויכוון כוונות אלו בנחת וברוגע לפני הברכות והתקיעות וסמוך להן, וסגי בזה (יעו"י משנ"ב תר"צ סק"מ וסקמ"ח, וה"ה הכא) ואף התקוע יכוון להוציא את הציבור יד"ח הן בברכות והן בכל התקיעות ולקיים מצוות עשה של תקיעת ושמיעת שופר (שו"ע ומט"א שם).

- ◇ **ישמח שמחה גדולה על שזוכה לקיים מצוות עשה דאורייתא זו** (וביום השני מדרבנן) **ויכוון לעשות נחת רוח ליוצרו וישמח על שזוכה לכך** (יבישה"ע).
- ◇ **ראוי לכוון כוונה כללית בתקיעות דמלכות – שאנו עתה ממליכים את ד' על עצמנו** (על כל אבר ואבר מאברנו) **ועל כל העולם, ומקבלים על עצמנו בשמחה להיות "אנא עבדא דקורשא בריך הוא" ולשעבד כל אבר ואבר מאברינו לעשות רצונו ית"ש, ומאמינים שעתה מתחדשת מלכות ד' על כל היקום והבריאה ובלעדיו אין כלום** (יעו"י משנ"ב תקצ"א סק"ח ובספח"ק).
- ◇ **מלכות הוא קבלת מלכות שמים לקבל עלינו גזירותיו ומצוותיו, כידוע מה דא"י במכילתא יתרו פ"ו קבלו עלי מלכותי ואח"כ אנזור עליכם גזירות, דפירושו לא רק מדין סדר שצריכים להקדים קבלת עול מלכות שמים לקיום המצוות, אלא שמקדימים קבלת עול מלכות בשביל קיום המצוות עצמן, שלא יהי' מעשה מצוות בעלמא כי אם מתוך שהן גזירות המלך שקיבלנו מלכותו וגזירותיו, ומקיימים כל מצוה מהמצוות בתורת גזירת מלכות, נזהרים מאיסורים משום עול מלכות, מרגישים בכל מצוה שעושים, שהיא עבודת מלכות – השם הוא מלכנו ואנחנו עבדיו, עבדי המלך, ומשום כך מוטלת עלינו עבודת התורה והמצוות. וזהו קבלת עול מלכות שמים עלינו וזהו עבודת מלכות דר"ה (הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – "זוהב משבא" מאמרים עמ' קנ"ד).**
- ◇ **כתב בתקוני הוזהר ל"י "זמאן דאמליך לקב"ה על כל אבר ואבר, כאילו המליך אותו על כל העולם!!! – והשכר של בן אדם שממליך אותו על כל אבר ואבר, לא ניתן רשות לגלותו"** (מובא ב"לפנש תדרשנו ע' מ"ה).
- ◇ **כתב ביסושה"ע "כל תקיעה ותקיעה שישמע מהתקוע יחשוב במחשבתו בשמחה עצומה מאוד כזה"ל אני מקיים בשמיעת תקיעה זו מצוה עשה שציווני בוראי ית"ש וכוונתי לתת לו יתברך נחת רוח בזה".**
- ◇ **כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) "וראוי לאדם שיעיין בזמן התקיעות בתוך המהזור, וזה תועלת גדולה שלא יפנה מחשבתו ח"ו למחשבה אחרת".**

דין ישיבה בזמן תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד

קפא. התקיעות שתוקעים קודם מוסף נקראים "תקיעות דמיושב" כיון דמעיקר הדין מותר לשומעים לשבת בהם, ומ"מ המנהג שהקהל עומדים בהם. ומי שקשה לו העמידה יכול לסמוך על דבר אחר (יעו"י משנ"ב תקפ"ה סק"א).

קפב. התקיעות שתוקעים במוסף על סדר הברכות של 'מלכות' ו'זכרונות' ו'שופרות' נקראים "תקיעות דמעומד" משום דמדינא צריך לעמוד בהם לכתחילה. ולפיכך אין לסמוך על שום דבר באופן שאם ינטל אותו הדבר יפול, דעמידה זו חשובה כשישיבה (ובמקום הדחק אפשר להקל בסמיכה זו). ובדיעבד גם אם ישב לגמרי בשעת התקיעות יצא (שו"ע תקפ"ה א' ומשנ"ב סק"ב ושעה"צ ב').

מדיני ברכות התקיעות

קפג. בשעת הברכה על השופר צריכים השומעים לעמוד כדין כל ברכת המצוות (משנ"ב תקפ"ה סק"א).

קפד. המכוונים לצאת אינם עונים "ברוך הוא וברוך שמו". ובדיעבד אם ענה יצא (משנ"ב סי' קכ"ד סק"א).

קפה. יש להזהר שלא להגביה קולו בעניית אמן יותר מהמברך (שו"ע קכ"ד י"ב). ואם כוונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם, מותר (משנ"ב שם).

קפו. מי שכבדו אזניו לשמוע את הברכות מהתקוע, יברך לעצמו בלחש בשעה שהתקוע מברך (בן איש חי, נצבים אות ט"ו) ולא יענה אמן על ברכות התקוע (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הל' מועדים ע' מ"א).

המאחר לבוא לביהכ"נ ולא שמע ברכות השופר

קפז. אדם שאיחר לבוא לביהכ"נ וכבר בירכו את הברכות, אם עדיין לא התחילו לתקוע, יברך לעצמו בלחש, ואם כבר התחילו לתקוע או שלא יספיק לברך, ימתין מלברך עד בין סדר לסדר. - ואם נכנס לאחר שכבר התחילו בסימן האחרון (תר"ת), וכמו"כ אם הגיע לאחר כל תקיעות דמיושב, יברך לעצמו את הברכות בחזרת הש"ץ לפני תקיעות דמלכויות, ויזהר מאוד שלא להפסיק בשום דיבור חוץ מעצם התפילות עד אחר תקיעות דשופרות, ובמקומות שתוקעים במוסף ס"ה רק י' קולות (ולא ל') יזהר מאוד שלא להפסיק עד אחר תקיעות שתוקעים לאחר התפילה^(צד). ובמקום שתוקעים בתוך תפילת לחש יברך לעצמו בתוך תפילת מוסף שלו לפני תקיעות דמלכויות, אך אסור לו לברך באמצע ברכה של תפילת מוסף רק בין ברכה לברכה. ויכול לברך אז גם שהחינו (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הל' מועדים ע' מ"א, מ"ב). – אכן אם כבר שמע גם תקיעות דמעומד, אין יכול לברך על התקיעות ששומע בסוף התפילה להשלים למאה קולות (הגר"ש קרליץ שליט"א – "ימי הרחמים" ע' ק"ו).

הפסקה בדיבור

קפח. לא ידברו (לא התקוע ולא הצבור) בין הברכות לתקיעות, ואם צריך לדבר בענין התקיעות (כגון שאומר להביא שופר^(צד), וכיוצ"ב) יכול (שו"ע תקצ"ב ג' ומשנ"ב ס"ק י"ד) ואם דיבר (התקוע או השומע) שלא מענין התקיעות (אפי' אם היה זה תפילה) ואפי' מילה אחת, צריך לחזור ולברך (ואף אם היה זה השומע, יברך הברכה לעצמו) (משנ"ב שם ושעה"צ אות כ"א ומשנ"ב סי' ח' ס"ק ל"ה ובה"ל סי' כ"ה ס"ט ד"ה ואם).

קפט. לא ידברו (לא התקוע ולא הצבור) בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד (דהברכה קודם התקיעות קאי ג"כ על התקיעות דמעומד), ובענין התקיעות והתפילות מותר (לכתחילה) לדבר, וכמו"כ אסור לדבר בין תקיעות דמיושב עצמן וכן בין תקיעות דמעומד עצמן. ודעת הדרך החיים שבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפי' בתפילות (ולכן לא יאמר ה"יהי רצון' הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב, אלא כך יהרהר בליבו ולא יוציא בפיו, או שיאמר ה"יהי רצון' אחר גמר תקיעות דמיושב) (ודעת הגאון מהר"י עמדין בסידורו להקל בזה, וע"כ במקום שנוהגין כן אין למחות בידם). - ואם דיבר ואפי' דברים בטלים (בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ואפי' בין תקיעות דמיושב עצמן) אי"צ לחזור ולברך. ומ"מ מצדדים האחרונים דמי ששח בתשר"ת בין שברים לתרועה, אפי' אם שח מעניני התקיעה, אף שאין צריך לחזור ולברך מ"מ לא יצא וצריך לחזור ולתקוע אותו סדר (שו"ע תקצ"ב ג' ומשנ"ב ס"ק ח', י"א, י"ב, י"ג, ושעה"צ אות ט"ו).

^(צד) אלף הגמן תקפ"ה ס"ק י"ג, הגר"ש דבליצקי שליט"א, וכ"ה בקונטרס 'הליכות הגר"ש אלישיב (שליט"א) וצוק"ל" ע' 6, משום שתקנת חז"ל היתה לשמוע גם תקיעות אלו, ואף זה חלק מהמצוה מדרבנן. וכ"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א – "ימי הרחמים" ע' ק"ו, והביא שם ראייה לזה מהמשנ"ב תרנ"א סק"ב יעו"י ש.

^(צד) או לשכשך אותו במים שלא יכול לתקוע בו.

קצ. אסור לדבר בשעת התקיעות ואפי' לירוק אסור, דצריך לשמוע כל תקיעה מראשיתה ועד סופה אפי' אם היא מאוד ארוכה, וכ"ש שאסור להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון (דמבלבל גם את השומעים האחרים) (משנ"ב תקצ"ב סק"י, ושעה"צ אות י"א).

תקיעות על סדר הברכות

קצא. אע"פ שתקעו קודם תפילת מוסף מ"מ תקנת חז"ל שיתקעו גם על סדר הברכות של חזרת הש"צ בסוף מלכויות, זכרונות ושופרות. (שו"ע תקצ"ב ומשנ"ב שם). — לדעת הגרי"ו זצוק"ל כל יחיד שרוצה לזכות במצות תקיעות דמעומד על סדר הברכות, צריך לשמוע חזרת הש"צ דמוסף דר"ה כל מילה מפי הש"צ, דרך או חשיבי שמיעת התקיעות כ"על סדר הברכות. והמאריכים בשמו"ע דמוסף בלחש גם אחר שהתחיל הש"ץ לא קיימו האי מצוה. (יעו' מועדים וזמנים ח"א סי' ח' — וכן נהג הגאון רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל. וכן פשט המנהג בכמה קהילות ליתן זמן ארוך יותר קצת לתפילת לחש שיסיקו להתפלל בנחת ולסיים קודם תחילת חזרת הש"ץ). וי"א דאפי' מי שלא שמע חזרת הש"צ כלל, כל שיש שם ציבור שמחפלים מוסף מיקרי נמי "על סדר הברכות". (חזו"א א"ח סי' קל"ז סק"ג-ד', וכן נהגו כמה גדולי תורה שהאריכו בתפילתם בלחש ולא שמעו חזרת הש"ץ כ"א רק את התקיעות — יעו' שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' מ"ח, ויעו' עוד מש"כ בזה בספר "הלכות חג בחג" ע' ר"ז — ר"ח).

קצב. צריך להזהר מאוד לשמוע את כל הקול מראשיתו ועד סופו גם אם התקיעה ארוכה מאוד ופשיטא שאסור לדבר, ואפילו לירוק או להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון בכל שעת התקיעות (משנ"ב תקצ"ב סק"י), ואין להתחיל בשום תפילות ויהי רצון עד גמר התקיעה ממש (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

שיבוון איזו תקיעה שומע

קצג. התוקע תקיעה וחושב ששייכת לתשר"ת לא מהני תקיעה זו להעלות לתקיעה של תש"ת (דמאחר דלא כיוון לשם סדר דתש"ת הוי כתקע בלא כוונה — שעה"צ תקצ"א אות כ"ג). ולפיכך ראוי לכל אחד לדעת באיזה סדר תקיעות עומד הבעל תוקע, ומאחר דמצוי אצל השומעים (בפרט כשהתוקע חוזר מחמת טעות) שחושבים שהתוקע אוזח בתקיעה של תשר"ת ובאמת אוזח בתש"ת ואם כיוון השומע לשם כך וטעה יתכן דלא יצא יד"ח וכהנ"ל. לפיכך יכוון מתחילה שרוצה לצאת בכל הקולות כפי דעת ה"בעל תוקע" (הגר"נ קרליץ שליט"א — חוט שני ע' ע"ג, וכע"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שכורך לכונן שרוצה לצאת בכל תקיעה לפי מה שהיא, ובכך יוצא יד"ח אפי' אינו יודע באיזה סדר עומדים — באר ישראל ע' נ"ב).

תקיעה ליחיד

קצד. יחיד שלא שמע 'תקיעות דמיושב' מהש"ץ, תוקעים בשבילו קודם שיתפלל מוסף (כדי לערוב השטן שלא יקטרג עליו בשעת תפילתו) ואם אין לו מי שיתקע לו קודם תפילתו, יכוון לשמעם אחר תפילתו (משנ"ב תקצ"ב ס"ד ז').

קצה. כשתוקעין ליחיד יש להזהר לתקוע לו רק לאחר ג' שעות של היום (דבשלש שעות הראשונות הקב"ה דן את עולמו, ושמן יעיינו את דינו בייחוד, ומי יצדק, וכמו"כ כדי שתקיעתו תהיה בשעה שהציבור עומדים בתקיעה ^(צד)) (משנ"ב תקפ"ח סוף סק"ב, ומשנ"ב תקצ"א ס"ק י"ד, ט"ו).

קצו. התוקע ליחיד, די שיתקע לו שלשים קולות של תקיעות דמיושב (הגר"ש דבליצקי שליט"א, ולהבדיל"ח הגרי"ש אלישיב זצוק"ל — "באר ישראל" ע' מ"ו).

קצז. התוקע ליחיד שלושים קולות, מעיקר הדין לכתחילה צריך השומע לעמוד בלי סמיכה (משנ"ב תקפ"ה ס"ב), אכן אם הוא חולה מותר לו גם לשבת או לשכב (הגר"ש דבליצקי שליט"א — קיצור הלכות מועדים).

תקיעת נשים

קצח. נשים פטורות מתקיעת שופר משום דהוה מצוות עשה שהזמן גרמא (שו"ע תקפ"ט ג') ומ"מ קבלו על עצמן מצוה זו כחובה (חיי אדם קמ"א ד').

קצט. אין האשה צריכה לשמוע את כל המאה קולות אלא די לה אם תשמע שלושים קולות שתוקעין לפני מוסף או שלושים דמוסף או שלושים דלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצוק"ל — באר ישראל ע' מ"ז).

ר. אשה שקשה לה להמתין עד לאחר התקיעות, מותר לה לאכול קודם התקיעות אפי' סעודה גמורה (דבמקום צער או חולי לא קבלו עליהם — חיי אדם קמ"א ד', והגר"ש אלישיב זצוק"ל — באר ישראל ע' מ"ז).

רא. כתב הרמ"א (תקפ"ו) המנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, וכן מנהג האשכנזים שאשה שלא שמעה הברכות מהש"ץ, ובאה לשמוע תקיעות, תברך לעצמה קודם התקיעות ב' הברכות ("אשר קדשנו במצוותיו וצונו לשמוע קול שופר" ו"שהחיינו") ותשמע ל' קולות דהיינו ג' פעמים תשר"ת תש"ת ותו"ת. אכן מנהג הספרדים (דעת השו"ע שם) דהנשים לא מברכות על התקיעות ולא יברכו בעבורן.

רב. מי שכבר יצא יד"ח התקיעות ובא לתקוע לנשים שלא שמעו עדיין תקיעות, לא יברך על תקיעות אלו אלא הנשים תברכנה לעצמן את הברכות (רמ"א שם), או שאשה אחת תברך ותוציא את כולן (הגר"ש אלישיב זצוק"ל — "באר ישראל" ע' מ"ז).

רג. התוקע לנשים לאחר שיצא יד"ח, לכתחילה יש לו לעמוד בעת התקיעות, אך אם הוא עייף מהתקיעות בביהכנ"ס, יכול לישב (הגר"ש אלישיב זצוק"ל — "באר ישראל" ע' מ"ח).

חיוב קטנים בשמיעת התקיעות

רד. קטנים שהגיעו לגיל חינוך מצוה להביאם לשמיעת התקיעות ויזהירו שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור (משנ"ב תקפ"ז ס"ק ט"ז).

רה. גיל חינוך במצוות עשה תלוי בכל קטן וקטן לפי חריפותו וידיעתו (משנ"ב שמ"ג ס"ק ג'), ובתקיעת שופר חיוב חינוך אינו מגיל שיכול לשמוע קול שופר (דהא אפי' תינוק יכול לשמוע) כ"א מגיל שמבין ששמיעת קול השופר זהו מצוה מן התורה (תשובות והנהגות ח"ב סי' רפ"א, ושם כתב דכנראה מכן כ-4-5 כבר שייך למצוה ^(צד) ^(צד)).

רו. אין הקטן חייב לשמוע את כל המאה קולות, אלא די לו שלשים קולות שתוקעים לפני מוסף, או שלשים דמוסף או שלשים שלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצוק"ל — "באר ישראל" ע' נ' ויעו' הערה שברין קודם).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

^(צד) וכעין מה שכתב השו"ע סי' צ' ס"ט, דמי שהוא אנוס שאינו יכול לבוא לביהכ"נ, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים.

^(צד) ובספר "באר ישראל" (ע' נ"א) הביא דרעת הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שהגיע לחינוך היינו שהקטן מסוגל לשבת במנוחה בזמן התקיעות, ומבין שעושה מצוה בשמיעת קול השופר.

^(צד) ובספר הלכות חג בחג (ע' קכ"ה) כתב דקטן שהגיע לגיל חינוך המצוה, היינו שיועד שיש מצוה לשמוע קול שופר תשר"ת תש"ת תר"ת ג' פעמים, דאז מחייב אביו לחנכו במצוות תקיעת שופר דמיושב, וכשמגיע לגיל חינוך לתפילה שיכול גם להתפלל מוסף (שהו גיל יותר גדול) חייב אביו לחנכו אף בתקיעות דמעומד דכיון שהם חובה על הציבור (ולא על היחיד) ובתוך התפילה, לפיכך גיל החינוך בהם שייך רק למי שיכול ג"כ להתפלל מוסף, יעו"ש.

יז. בכל פעם לאחר שתקעו אומרים "היום הרת" ו"ארשת" וכו' (רמ"א תקצ"ב א'). ויש להזהר לא להתחיל לאומרם עד שיגמור התקעה את התקיעה האחרונה גם אם מאריך בה ביותר.

יח. מי שנסתפק אם שמע קול שופר, ביום הראשון (שחיבו מדאורייתא) תוקע ואינו מברך, וביום השני (שחיבו רק מדרבנן) אי"צ לתקוע (דספק דרבנן לקולא) (משנ"ב תקפ"ה ס"ק ה') ויעור' הערה (צח).

יט. מותר להוציא השופר מרשות לרשות ביו"ט במקום שאין בו עירוב כדי לתקוע, גם אם התקיעות הם רק תקיעות דמעומד דתפילת מוסף או עבור אשה (יעור' משנ"ב תקצ"ו סק"ד).

י. אחר שיצאו יד"ח התקיעות אין לתקוע עוד בחינם. (דכין שאי"צ, מעתה הוי כשאר יו"ט דאסור לתקוע בו משום שבות) וכמו"כ אסור לתקוע ביום הראשון להתלמד לתקיעות של היום השני (רמ"א תקצ"ו ומשנ"ב סק"ד). והרוצים לצאת יד"ח כל הדעות, מותר להם לתקוע לפי השיטות השונות (דזה נחשב תקיעות לצורך) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' נ"ב, ויבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א).

יא. דין טלטול השופר בשבת הוא ככלי שמלאכתו לאיסור הניטל רק לצורך גופו או מקומו. וי"א שהיות ובזמן הזה אין משתמשים בשופר לשום דבר אחר ומאוד מקפידים שלא יסדק, הרי הוא מוקצה מחמת חסרון כים ואסור לטלטלו בשבת אפי' לצורך גופו ומקומו (הגרי"א ד שליט"א בשם הגרי"ש אלישיב זצוק"ל). אך השנה שחל ראש השנה ביום חול מותר לטלטל השופר גם לאחר התקיעות לצורך מקומו או לכל צורך אחר כל שהוא, כדין כלי שמלאכתו להיתר, אך אסור להשתמש בגופו שום תשיש אחר, משום שהוקצה למצוותו (רמ"א תקפ"ח ה' ומשנ"ב סק"ו ושעה"צ כ"ז).

מוסף

❖ כשהתחילת יעקב זצוק"ל אמר פיוט "מלך עליון וכו' ראיתי דמעות יורדות מעיניו (ארחות רבינו ח"ב ע' קצ"ג אות ט"ז).

יב. טוב לקצר בפיוטים בשחרית כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם כלות שבע שעות של היום (שו"ע תר"כ א' – משום דפסק השו"ע רפ"ו א' דהמתפלל מוסף לאחר סוף שבע שעות נקרא "פושע" ויהר שלא יקרא כן בימים קדושים אלו – יעור' אלף המגן שם סק"ב). ולפי"ז לכתחילה ראוי להיות זהיר להתחיל תפילת מוסף קודם שש שעות ומחצה של היום (מטה אפרים תר"כ א'). אכן י"א דהמתפלל לאחר שבע שעות משום שמאריך בפיוטים לא מיקרי "פושע" ומותר לעשות כן לכתחילה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל קובץ מבקשי תורה קובץ מ"ג יעור' הערה (צט) (ק).

יג. המתחיל תפילתו בתוך שבע שעות ומסיים את השמונה עשרה לאחר השבע שעות יעור' פרמ"ג (תר"כ א"א סק"א) דמצדד להתיר.

יד. אף אשה המתפללת מוסף אין לה להקל ולהתפלל אחרי שבע שעות (הגר"ח בסקר נקיות וכבוד בתפילה ע' רל"ז) ובדיעבד כשלא התפללה קודם שבע שעות יכולה להתפלל גם לאחר מכן (יעור' אשי ישראל ע' שצ"ג סע"ד והערה קע"ח וקע"ט).

❖ יתאמץ במוסף הנשגב והנורא בכביה ובכוונה שלימה ויבקש מומלך מלכי המלכים הקב"ה בלב נשבר ותחינה (החיד"א – מורה באצבע רס"א).

❖ יש לזכור שיעקר עבודת היום היא "המלכת ד" והיינו שד' מלך ואנו עבדיו וענינו קבלת עול מלכות שמים מוחלטת, וכל סיבת אמירת פסוקי מלכויות הוא בשביל שיקבל עליו עול מלכות שמים, ועל כן צריך האדם באמת ליתן ליבו היטב בכל ימים אלו ובפרט בהזכרת מלכות ד' לקבל עליו עול מלכות שמים בלב שלם והיינו בשעבוד המלא של כל אבריו וחושיו לעבודת יוצרו, וביטול רצונו בשביל קיום רצון הבורא ית"ש (יעור' משנ"ב תקצ"א סק"ח).

❖ בשער הכוונות מהר"ל מביא (והתקדוהו במחזורים) : ש"כשהש"יין אומר במוסף "איה" (מקום כבודו) יש להתפלל עבור א' מג' דברים: עושר או בנים צדיקים או השגת רוח הקודש. ובכתבי האר"י"ל כ' דבמוסף דר"ה ויוה"כ פ' ישאל כהנ"ל "ובהכרזה יענו לו" (יעור' תשובות והנהגות אור"ח סי' ע"ד).

יט. כשכורעים באמירת "ואנחנו כורעים" יש לכרוע מעט פחות מאשר בכריעות המחויבים (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הלכות המועדים ע' נ"ב, ויעור' ערוך השלחן סי' נ"ו סעי' ד' דבקרשי יכרע מעט ודלא ככריעה דהשמונה עשרה).

יטז. כשנופלים על פניהם ב"עלינו לשבח" יש להזהר להפסיק בבגד או דבר אחר בין הקרקע לפנים (יעור' רמ"א קל"א ח' ומשנ"ב שם ס"ק מ' מ"א מ"ד, ושעה"צ אות מ"ד) (ואין לטעות עיתון) ויש להזהר מאוד שאם התלככו בגדיו מהעפר והם חדשים ושחורים שלא ינערום מהאבק ויכשל בחילול שבת יו"ט (שו"ע ש"ב א' ומשנ"ב ס"ק ו') (הגר"ש דבליצקי שליט"א – קיצור הל' מועדים ע' נ"ד).

יז. מתחילת "עלינו לשבח" כל הציבור אומרים בלחש מילה ומילה עם החזן (מטה אפרים תקצ"ב א'), וכשמגיע לאל לא יושע מפסיק מעט (קא) קודם שיאמר ואנחנו כורעים (רמ"א סי' קל"ב סעי' ב' – שלא יהיה נראה דקאי על מה שאמר קודם – "קצה המטה" סי' תקצ"ב סק"ג).

יח. מאריכין בתפילות ופיוטים עד חצות. והשנה שחל בחול יכולים להאריך בפיוטים ותפילות יותר מחצות (אבל בניגונים אין להאריך יותר מחצות) (רמ"א תקפ"ד א' ומשנ"ב סק"ה, תקצ"ז סק"ב) (קב). ומותר להתענות בראש השנה עד חצות אע"ג שבשבת ושאר יו"ט אסור, אמנם לדעת הגר"א (מעשה רב ר"ז) אין להאריך אלא עד לפני חצות.

❖ במעשה רב (אות ר"ז) הובא שהגרא ויע"א הקפיד לפעמים לגנון הקדיש שאחרי מוסף לכבוד יו"ט (וכ"ה בכתר ראש וק"ח) דהגר"ח מוואלאוין ויע"א הקפיד לגנון הקדיש שלאחר מוסף לכבוד יו"ט).

ברכת כהנים

❖ כתב התרומת הדושן (פ' כ"ז) "דהמנחה לגנון ברכת כהנים בנעימה, והכהנים חורדים להנעים את הניגון בברכתם הרי הם משוכחים" (וכתב שם שכן משמע בגמ' בקידושין ע"א. שהכהנים שהיו יודעים שם כן אותיות, היו מבליעים אותו בנעימת אזהרה כהנים, ומבאר דיש להנעים את הניגון בברכת כהנים) ע"כ"ד. (ויעור' עוד שו"ע קכ"ח – כ"א ורמ"א שם סעי' כ"ז וסעי' מ"ח).

יט. בשעה שהכהנים מברכים אין לומר שום פסוק, אלא ישתקו ויכוונו לברכה ויש להזהר שלא להסיח דעת מהברכה (שו"ע קכ"ח כ"ו, כ"ג ומשנ"ב שם ס"ק פ"ט) ועל כן הנהגים לומר בקשות בשעה שהכהנים מנגנים לפני אמירת תיבת 'שלום' יזהרו להפסיק בקשותיהם קודם שהכהנים מתחילים באמירת תיבת 'שלום' (יעור' משנ"ב שם ס"ק קע"ב) ואיתא בתוספתא (מנחות פ"ו) שברכות כהנים מעכבות זו את זו, ולפי"ז בחסרון של תיבה אחת הפסיד את כל הברכה, ולדעת החרדים דיש מצות עשה מדאורייתא גם על הישראל לשמוע ברכת כהנים (הובא בביה"ל ריש סי' קכ"ח) יתכן [נדאם נמצא בביה"נ] ולא שמע את כל הברכה, לא קיים את המצוה (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל "מנחת שלמה" ח"ב סי' ד' אות י"ז).

^(צח) אמנם יעור' שו"ע (ק"ס י"א) גבי נטילת ידיים, דאם היה לו ספק אם נטל ידי או לאו דאע"פ שנפסק שם דטהור, מ"מ הביא שם השו"ע דעת הראב"ד (בשם "יש מי שאומר") דאם יש לו מים אחרים יטול ידי ויוציא עצמו מן הספק, וביאר שם במשנ"ב (ס"ק נ"א) דזהו משום דבכל אפשר לצאת מידי ספקא. – ולכאור דעה זו תהא אף הכא במסתפק אם שמע קול שופר, דכין ויכול בקל לצאת מידי ספקא ע"י שישמע שוב, לדעת הראב"ד יצטרך לשמוע שופר שוב (אם יש לו שופר).

^(צט) דס"ל דדוקא כשמעצצ' להתפלל בזמן אז חשיב פושע. עוד הביא שם מהגר"ש אלישיב זצוק"ל דאף כשמגיע זמן מנחה מותר להתפלל מוסף (לפני מנחה), ולסמוך על השיטות שכתב בשו"ע רפ"ו ד' שבציבור תמיד מקדימים תפילת מוסף למנחה עכ"ד. ואף שבשט הלוי (ח"ט סי' ט"ב) כתב ללמד זכות על הנהגים לאחר תפילת מוסף דיוה"כ ושמחת תורה, והביא שהגרע"ק א' בגליון ברכות (כה) העיר על דברי הגמרא דכתוב שנקרא פושע "עיינן לקמן מג" ונראה שכוונתו לדברי רש"י שם ד"ה פושע שכתב בביאור המילה "פושע" שהכוונה "מתעצל". ע"ב.

^(ק) הובא הנ"ל במשנ"ב הוצאת "דרשו" על סי' רפ"ו סק"ב.

^(קא) וצריך לשהות כדי הילוך ד' אמות קודם שיתחיל ואנחנו ויע"ן הובא ב"ניב שפתים" על מחזור סדר 'מוסף ליום א' של ראש השנה'.

^(קב) אכן כשחל ראש השנה בשבת אין להאריך בפיוטים ותפילה יותר מחצות (משנ"ב תקפ"ד סק"ה) והיינו משום דאסור להתענות בשבת אפי' עד חצות אפי' אם לומד ומתפלל (שו"ע ורמ"א רפ"ח א'). וטעם הדי' הוא משום דהאוכל לאחר שש שעות מתחילת היום (אפי' בחול) הוי כזורק אבן לחמת, ולכן כשאנו אוכל עד חצות מיחשב כתענית (משנ"ב שם סק"א), אכן יעור' במשנ"ב שם סק"ב דהביא דהאליה רבה מצא סמך להקל בלומד ומתפלל להתאחר עד אחר חצות.

רכ. מי שעומד בתפילת שמונה עשרה, והכהנים התחילו בברכת 'ברכך' וכו', י"א שמחויב להמתין בתפילתו ולשמוע את ברכת הכהנים (שור"ת אגרות משה אור"ח ח"ד סי' כ"א אות ב'), אך אינו יכול לענות אמן אפילו אחר פסוקי הברכה של הכהנים (אגרות משה שם). וי"א שאסור להפסיק בשתיקה באמצע שמונה עשרה לשמוע ברכת כהנים, והנמצאים באמצע שמונה עשרה, אנוסים הם וחשובים כעם שבשדות וחלה עליהם הברכה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הערות על מסכת סוטה ל"ח: ד"ה שם).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

רכא. כשיוצאים מביהכ"נ יש ללכת בנחת שמח ובוטח כי שמע ד' בקול תפילתנו ותקיעתנו ברחמים. (יעו"ר מט"א תקצ"ז א'). ומה טוב אם אפשר ללמוד איזה דבר לפני היציאה מביהכ"נ (מט"א שם).

רכב. מותר להתחיל לאכול סעודת יו"ט בזמן מנחה גדולה, אך אם נתאחרו עד חצי שעה לפני התחלת זמן מנחה קטנה, יש סוברים דצריכים קודם להתפלל מנחה (יעו"ר רמ"א רל"ב ב', ושע"צ סקכ"א, ובמט"א תקצ"ו ד' ואלף למטה שם).

רכג. מי שיש לו פנאי, ילך לבקר את אביו ואמו ולהתברך מהם, בפרט אם יודע שנהנים מזה ורוצים בכך (מטה אפרים תקצ"ב י"א).

רכד. המבקר חולה בראש השנה [או ביוהכ"פ] יכול לומר לו "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל" כפי שאומרים ביום חול (ואי"צ לומר לו שבת [אן] יו"ט מלזעק ורפואה קרובה לבוא כפי שאומרים בשבת ויו"ט כדאיתא בשו"ע יור"ד של"ה ר') ^(קא) (הגר"ש דבליצקי שליט"א – הל' מועדים שבועות ע' מ"א).

מנחה

רכה. צריך ליזהר מאוד ב"קדושא דסדרא" לאומרה בכוונה (שור"ע קל"ב א).

◊ באמירת 'קדושא דסדרא' מקיים ב' מצוות עשה מראורייתא, 'מצות תלמוד תורה' ו'מצות קידוש השם' (רש"י סוטה מ"ט. ד"ה אקדושה).

תשליך

◊ בשעת ההילוך לאמירת תשליך יש להזהר שלא להכשל בדברים בטלים, וחלילה בתערובת אנשים ונשים ביחד רח"ל, וכן יש להזהר שבמקום שאין בו עירוב לא יטלטל בכיסו דברים שאינם צריכים לו כלל (יעו"ר מפי"א תקצ"ח ח') (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

רכו. ביום הראשון של ר"ה ^(קד) לאחר מנחה קודם שקיעת החמה הולכים אל נהר או באר, וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ואומרים שם פסוק 'ותשליך במצולות ים כל חטאותינו' וגו' ושאר הנוסח המובא במחזורים (זכר לעקידת יצחק, דאיתא במדרש שכשהלך אברהם אבינו להקריב את יצחק ע"ג המזבח, עבר עד צווארו במים ואמר 'הושיעה כי באו מים עד נפש') (רמ"א תקפ"ג ב', ומשנ"ב ס"ק ח'. והגר"א ויע"א לא היה הולך לנהר או לבאר לומר תשליך - מעשה רב אות ר"ט).

רכז. טוב לילך למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

רכח. מנהג ירושלים (שאין בה מעיינות) שעושים תשליך על שפת הבור שהוא מקום מים (ואפי' אין מים בבור אפשר לעשות, כיון שאינו אלא לרמו בעלמא, דעיקר הכוונה הוא אל ים העליון) (כף החיים תקפ"ג ל').

רכט. מנערים שם שולי הבגדים, והוא לרמו בעלמא, ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן היום ההוא והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא (מטה אפרים תקצ"ח ד') וכ' בספרים שינער בדוקא הבגד של ציצית (אלף המגן שם ס"ק ט').

רל. יש לבטל המנהג מה שהנשים הולכות ג"כ לתשליך, כי באין עי"ז לערבוביא (אלף המגן תקצ"ח ס"ק ז', יעו"ש עוד מש"כ דברים חמורים בזה).

◊ בשחזורים מתשליך ועוד לא הגיע זמן תפילת ערבית, הלילה להקל ראש ולישב בטל, וגם ירחיק עצמו מחברת רעים לשוה יחד, שאף שנדמה להם שהם מדברים מעניני היום והם דברי יראה, אי אפשר שלא ימשך מעניני לעניני של חול ושהוק וקלות ראש ולשון הרע, אלא כל אחד יהיה עסוק בשלו לעסוק בתורה או בתהילים או בספרי מוסר, כי קדוש היום לאדונינו (מפי"א תקצ"ט א' וקיצושי"ע קכ"ט כ"ב).

הכנה מיו"ט ראשון ליו"ט שני

רלא. אסור להכנין שום דבר מיום א' דר"ה ליום השני (אף לא ללילה השני) בין מלאכה כבישול והדלקת נרות בין אם הוי רק טירחא כעריכת השולחן, קביעת הנרות, הדחת כלים והבאת ספרים ודברים לביהכ"נ (אפילו במקום שיש עירוב) או הנחת שתיה במקרר לצורך מחר, וכמו"כ אין לגלול ס"ת ביום הראשון לצורך היום השני ^(קח), אלא ימחינו עד לאחר צאת הכוכבים. [אע"פ שעדיין לא התפלל] (ע"פ שו"ע ריש סי' תק"ג, ומשנ"ב שם סק"א, ד', ויעו"ר עוד בביאור הלכה שם, משנ"ב תקי"ד סקל"ה ומטה אפרים ת"ר כ').

רלב. דברים שעושה עבור סידור הבית לצורך אותו היום מותר לעשותם אף קודם צאה"כ (יעו"ר משנ"ב ש"ב סקי"ט), וכמו"כ אם צריך להדליק נר להינות מאורו מיד באותה שעה, מותר להדליק אפי' מבעוד יום (משנ"ב תקי"ד ס"ק ל"ג).

אכילת סעודה שלישית

רלג. ביו"ט שחל בחול אין נוהגין לעשות סעודה שלישית, אך כיון דיש אומרים דצריך סעודה ג' אף ביו"ט, על כן טוב לאכול אחה"צ מעט פירות (משנ"ב תקכ"ט סקי"ג) או שיעשה תבשיל נוסף בסעודת היום כנגד סעודה ג' (אמנם כשר"ה חל בשבת אי"ז מועיל) (משנ"ב שם ומט"א תקצ"ז ס"ד).

דיני ליל ב' של ר"ה

הדלקת נרות

רלד. אחר צאת הכוכבים של ליל יו"ט שני (כארבעים דקות לאחר השקיעה), ומעט יותר (משום תוספת יו"ט) מדליקה האשה נרות לכבוד יו"ט (מט"א סי' ת"ר ס"ב). **רלה.** מותר להסיר ביום טוב שאריות שעוה שנטפו לתוך הפמוט והן מעכבות הנחת נר אחר בפמוט, וכן מותר להסיר דיסקית (חתיכת פח שמחזיק הפתילה) המונחת בתוך כוסית זכוכית ומעכבת הנחת נר אחר (ארחות שבת ח"ב פי"ט דין ר"ח בשם הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל והגרי"ש אלישיב זצוק"ל ^(קו) ויעו"ש הערה רפ"ו, וכה"ב באר ישראל" ע' ס', וכ"כ להבחל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א – חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג), וי"א לכתחילה אם אפשר יש לעשותו בסכין וכדומ' ולא בידו (הגרי"א דינר שליט"א בשם הגר"ש ואזנר שליט"א).

^(קא) דיעו"ר מטה אפרים תקפ"ד כ"ה, ובסי' תרכ"א א', דבר"ה ויוהכ"פ אי"צ לומר ב"מי שברך לחולה, שבת ויו"ט היא מלזעק וכו', וה"ה בזה.

^(קב) ובשחל יום ראשון של ר"ה בשבת הולכים ביום שני (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

^(קג) דרך להחמיר אמרינן קדושה אחת היא, ולא להקל.

^(קה) הובא גם בהלכות חג בחג, ימים נוראים סוף פט"ו. ובהלכות חג בחג שבועות פ"ח הע' 30.

רלו. אסור לחמם ולהמיס תחתית של נר שעוה כדי להדביקו לפמוט (גזירה שמא ישפשונו להחליקו והוי תולדה דממחק – משנ"ב תקי"ד סקי"ח).

רלו. אסור ביו"ט להוריד ע"י סכין מן השעוה בנר כדי להתאימו ע"מ להכניסו לתוך הפמוט, אך מותר לדחוק בידו את נר השעוה לתוך הפמוט אף שעיו"ז הוא משתפסף קצת ומקבל את צורת הכלי (הגר"נ קרליץ שליט"א – חוט שני הלכות יו"ט ע' מ"ד).

רלו. מותר ביו"ט לחבר פתיל לפקק צף ואין בזה חשש בונה או מתקן מנא (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – באר ישראל ע' ס'. וכ"ד יבלחט"א הגר"נ קרליץ שליט"א – חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג. וכן נוטה להקל הגר"ש ואזנר שליט"א בשו"ת שבט הלוי ח"ט ס' קכ"ח, אכן סיים שם **"ואני לעצמי נהגתי להכין הכל לפני יו"ט"**, וזהו בדוקא אם יש נקב מוכן בפקק, אבל אם מנקב ע"י הפתיל וקורע אסור (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – שם).

רלו. מאחר דיש דעות בראשונים דאין מברכים שהחיינו על היום השני של ר"ה (דס"ל דהיום השני הוא המשך של היום הראשון ואינו יום חדש בפני"ע), על כן אשה הנוהגת לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות של ליל שני דראש השנה, תלבש בגד חדש, או שתניח פרי חדש לפניו ותכוון בברכת שהחיינו גם על הבגד או הפרי (משנ"ב ת"ר סק"ד).

רמ. אם מניחה לפניו פרי חדש י"א דיש לה להדליק סמוך לקידוש ממש (ולא מיד אחר צאה"כ) ותוהר שלא להפסיק בדיבור עד אחר הקידוש, ומיד לאחר הקידוש תברך על הפרי ברכת פרי העץ ותאכלנו (מט"א תקצ"ט ט') ^(ק'). וי"א דאין צריכה לאכול מהפרי סמוך לשעת ההדלקה (דהכא סמכין על דעת הפוסקים דמברכים שהחיינו על ראית הפרי) (כף החיים ת"ר ו', וכ"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א – "ימי הרחמים" ע' קל"ד).

רמא. אשה שאין לה בגד חדש ולא פרי חדש, לא תברך שהחיינו בהדלקת הנרות, אלא תשמע שהחיינו בקידוש ^(ק'), אכן הרבה נשים נוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בלא פרי חדש ובלא בגד חדש ^(ק'). (הגר"ש דבליצקי שליט"א).

רמב. יש להזהר שלא להדליק אש חדשה, דמותר רק להעביר אש (ע"י נר) מנר נשמה או מהגז (יעו"י שו"ע תק"ב א' ומשנ"ב שם סק"א).

רמג. מברכת 'להדליק נר של יו"ט' ויש שמברכות אף 'שהחיינו' (וכנה"ל) ותדליק את הנרות. ואסור לכבות הנר או הגפרור שהדליקה עמו, אלא תניחנו עד שיתכבה מאליו (יעו"י שו"ע תקי"ד א').

קידוש ליל ב' דר"ה

רמד. מאחר דיש דעות דס"ל דכיוון דשני ימי ר"ה קדושה אחת הן על כן אי"צ לברך שהחיינו בליל ב' דר"ה (שכבר ביו"ר בליל א' דר"ה), לפיכך בשעת הקידוש של ליל שני ילבש המקדש בגד חדש, או יניח על השולחן בשעת הקידוש פרי חדש שעדיין לא בירך עליו שהחיינו, ובשעת הקידוש כשמברך שהחיינו יכוון על קדושת יו"ט וכמו"כ על הפרי (ויבט בפרי בשעת הברכה⁹¹) או הבגד החדש, ובכך מוציא עצמו ממחלוקת ומספק ברכה (שו"ע ורמ"א ת"ר ב' ומטה אפרים שם סי"ג).

רמה. רק המקדש עצמו שבירך שהחיינו צריך לטעום מהפרי החדש אבל השומעים אי"צ לאכול ממנו כלל, דכל עיקרו בא רק להסתלק מספק ברכה (מט"א שם).

רמו. אם מניח פרי חדש לצאת בו מספק ברכת שהחיינו, יש אומרים דאחר ששתה מכוס של קידוש לא יפסיק המקדש בשום דיבור אלא תיכף יברך על הפרי ברכת פרי העץ ויאכל ממנו חתיכה ורק אח"כ יטול ידיו לסעודה (כדי שלא יהא הפסק בין שהחיינו לאכילה, לדין דנוהגין לברך שהחיינו בשעת האכילה) (מט"א ת"ר ו' ומחצה"ש שם וכן נהג הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – הליכות שלמה ע' ט"ז הע' 91). אכן המנהג הוא שאין מקפידין לאוכלו מיד לאחר קידוש אלא אוכלים את הפרי החדש בתוך הסעודה (דמדינא מברכים שהחיינו על היום, ורק לצאת ידי חובת שאר השיטות מוסיפים פרי חדש, ולזה סגי כשבירך שהחיינו בשעת הראיה דכתב הרמ"א (סי' רכ"ה ג') שהמברך שהחיינו בשעת הראיה לכו"ע יצא) (יעו"י כה"ח ת"ר ס"ק ו', וכ"ה בהלכות חג בחג ע' ר"מ והביא שם דכן שמע מהגר"ש אלישיב זצוק"ל, וכן דעת יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א – "ימי הרחמים" ע' פ"ט, וכן נה הגר"ש ואזנר שליט"א מחשש הפסק בין קידוש לסעודה – ספר מבית לוי ע' י"ח הע' י"ז).

רמז. אם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש מ"מ מברך שהחיינו בקידוש דליל שני בלא פרי (דאף דקדושה אחת היא מ"מ שני ימים הם). (שו"ע ת"ר ב' ומשנ"ב סק"ה), ויש הנוהגים שלא להדר כלל אחר פרי חדש (הגר"א במעשה רב אות ר"י, האריז"ל והחיד"א בברכ"י סק"ב).

רמח. יש נוהגים עריכת כל הסימנים גם בלילה השני (מט"א ת"ר י"ד, שע"ת תקפ"ג, מורה באצבע רס"ו, וכן נוהג הגר"ש וואזנר שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א – "ימי הרחמים" ע' קט"ו). ויש שאין נוהגים בהם חוץ מטיבול פרוסת המוציא בדבש (אלף המגן ת"ר סק"ט).

רמט. אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבזמן הקידוש משום דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתיתיה (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "באר ישראל" ע' ל"ג, "שבט הלוי" ח"ג ס' ס"ט, והגר"ש דבליצקי שליט"א). ובדיעבד, אם ענתה אמן, יכולה לשתות מכוס הקידוש (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – שם, ויבלחט"א הגר"ש דבליצקי שליט"א).

תקיעות יום ב' דר"ה

רנ. נחלקו הפוסקים אם מברכים "שהחיינו" על התקיעות ביום ב' דר"ה (אי אמרינן דב' הימים יומא אריכתא הוא, וכבר יצאו בשחיינו שבירכו על התקיעות ביום הראשון) ועל כן לכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש, או שיהיה לפניו פרי חדש בשעת הברכות על התקיעה בכדי שיוכל לברך שהחיינו לכו"ע (משנ"ב ת"ר ס"ק ד').

רנא. אם אין לו בגד חדש או פרי חדש יברך שהחיינו על תקיעת השופר (כן מנהג האשכנזים וכדעת הרמ"א ת"ר ס"ק ג' – משנ"ב שם), אכן במקומו של הבית יוסף נהגו שלא לברך שהחיינו ביום השני (משנ"ב שם).

רנב. יזהר להקדים הכנת מאכליו לשבת באופן שיהיו המאכלים מוכנים שליש בישולם ^(ק') בעוד היום גדול (דאם יהיו מוכנים רק סמוך לחשיכה בזמן כזה דלא שייך שיצטרך לו ביו"ט עצמו יש דעות שעובר על איסור דאורייתא ר"ל ^(ק"א)). ובשעת הדחק יש להקל (ביו"ט שני שחל בער"ש) אם נתאחר בישולו לשבת עד סמוך לשבת ^(ק"ב).

^(ק') ובאלף למטה תקפ"א ס"ק מ' כתב, דטוב יותר שתלבש בגד חדש מאשר שיהא פרי חדש לפניו דבפרי חדש תצטרך להפסיק בשמיעת הקידוש לפני האכילה מהפרי.

^(ק') דכבר נתבאר לעיל (תחילת דיני סעודת יו"ט) דכל המנהג לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אין לו יסוד, והעיקר הוא לברך שהחיינו בקידוש, והבא דיש ספק על עצם הברכה, למה לה להיכנס בספק זה כשיכולה לשמוע הברכה מבעלה בשעת הקידוש (הלכות חג בחג ע' רל"ב). וכ"מ מלשון המשנ"ב ת"ר סק"ד דבלא בגד או פרי לא תברך כלל.

^(ק') דבקידוש נקטינן מדינא דמברכים שהחיינו אף אם אין בגד חדש או פרי חדש, וה"ה נשים המברכות שהחיינו בשעת הדלקת הנרות.

^(ק') ויעו"י משנ"ב רנ"ג ס"ק ל"ח.

^(ק"א) דהא דמהני העירוב תבשילין הוא משום דאין כאן איסור מדברי סופרים, דמדאורייתא למ"ד מלאכות שבת אין נעשין ביו"ט מדאורייתא ההיתר הוא משום דאמרינן "הואיל ואילו נקלעו אורחיהם ה"י ראוי להם ליו"ט עצמו" ורק מדרבנן אסרו, ובשביל שבת שהוא שעת הדחק התירו ע"י עירוב (שנחשב בזה כאילו כבר התחיל להכין מעריר"ט

רגנ. י"א דאסור לרחוץ כלים מיו"ט לשבת אפי' אם עשו עירובי תבשילין, ובשעת הדחק גדול יש להתיר (הגרי"ש אלישיב דצוק"ל - פסקי הגרי"ש, יו"ט ע' קנ"ה).

רנד. אפי' אם הניח עירוב תבשילין מ"מ אין מערבין לא עירובי חצרות ולא עירובי תחומין (דמחזי כמתקן לצורך מחר) (ועירובי תבשילין אינו מתיר אלא לתקן צרכי סעודה לצורך מחר) ^(ק"ג) (שו"ע ורמ"א תקכ"ח סעי' ב' ומ"ב ס"ק ב', ג').

רנה. יערי' משנ"ב סי' ש"ב ס"ק י"ז ושעה"צ אות כ"ג עוד פרטים בענין האסור והמותר להכין מיו"ט לשבת למי שהניח עירוב תבשילין ולמי שלא הניח (וכן בשעה"צ תרס"ז אות ז', ובמשנ"ב תקכ"ח ס"ק ג').

רנו. יש להדליק הנרות ביו"ט (לכבוד שבת) במקום חשוך ולא במקום חשמל (משום דהפוסקים ר"ס תקכ"ז נקטו דההיתר הוא משום 'הואיל' וא"כ צריך שיהא ראוי ויהי' הנאה מהם ביו"ט) (הגרי"ש אלישיב דצוק"ל הובא בהל' חג בחג יו"ט ח"ב, ע' ת"י בהערה. ובהל' חג בחג שם כתב דיש להדליק בחדר חשוך מעט שיש בו הנאה מהדלקת הנרות והוסף שם דלמי שיש שעון שבת לאזור מקום הנרות, יכול לכוונו בשעה של זמן הדלקת הנרות למצב "כבו" ושכך ה' נוהג הגרי"ש אלישיב דצוק"ל). וי"א דגם במקום מואר אפשר להדליק (גאב"ד אונגוואר דצוק"ל בעל 'משנה הלכות' הובא ב'נתיבות ההלכה' ל"ח ע' 266 ע"י הרה"ג יוסף שוב שליט"א וכן נראה דעת האג"מ ח"ה סי' ל"ז אות ט' (ק"ד)).

רנז. אם לאחר שהאשה הדליקה נרות בשמן לכבוד שבת רואה שחסר שם שמן לדליקת השבת, אסור לו להוסיף שמן אם יש שם מספיק בשביל שידלק עד סוף היו"ט (הגר"ג קרליץ שליט"א - חוט שני, יו"ט ע' קמ"ט).

◇ בכל מוצאי שבת היו מתפללים תפילת מעריב בבית מרחץ וצוק"ל כמ"א ר"ק ביראת ד' כל היום - מוחליו לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום חולדו ועד עתה. וכך הוא במשנ"ב (תר"ג פק"ב בשם היענות דבש היא דרוש א') לגבי כל ד' ימים שבין ר"ה ליוה"כ שהם כנגד ד' ימי השבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, דרך משל יום א' יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום א' וכן ביום ב' וכן בכל ה' ימים. עכ"ד. (ומבואר מדברי האריז"ל ודו"ק שבו ימים שבין ר"ה ויוה"כ יכול לתקן את אותו יום שבכל ימי חיינו משא"כ בו ימים אחרונים של השנה מתקן בכל יום רק את אותו יום שבכל השנה - הגרי"ג קרלינשטיין זצ"ל). ולכן בספר חוקת עולם (עמ' י"ב י"ג) כתב "ואנכי הנהגתי בעשיית בלי"ז לפרט כפה בכל תפילות השמו"ע ב"שומע תפילה" באמירת הידידי הקצור, בקטע "ותכפר לי". ובפרט על כל מה שחטאתי לפניך בכל ימי חיי, ביום ראשון בשבת או ביום שני בשבת וכו', כל ימי חיי ובכל הגלגולים שעברו".

♦ ♦ ♦ ♦

רנת. בשנה זו (שיום שני דר"ה חל בערב שבת) אין אומרים אבינו מלכנו בתפילת המנחה (משנ"ב תקפ"ד ס"ק ד').

רנט. יש לאדם להזכיר לבני ביתו שהדלקת הנרות ביום ב' דר"ה לכבוד שבת צריכה להיות דווקא מבעוד יום, וככל ערב שבת וגילה (דמתוך שיכולה להדליק ביום א' דר"ה לאחר צאת הכוכבים, עלולה לשכוח ולהדליק ח"ו אף ביום ב' דר"ה לאחר צאת הכוכבים) ומדליקה ואח"כ מברכת.

שבת שובה

◇ בימשה"ע הביא בשם האריז"ל שכל מי ששומר שבת שובה לעשות אותה כהלכתה לכל פרטיה ודקדוקיה וגם להזכיר בה שיחת חולין ולטמא רעיוניו ומחשבותיו שלא יחשוב בעניני העוה"ז כלל וכלל כ"א רק ביראת ד' כל היום - מוחליו לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום חולדו ועד עתה. וכך הוא במשנ"ב (תר"ג פק"ב בשם היענות דבש היא דרוש א') לגבי כל ד' ימים שבין ר"ה ליוה"כ שהם כנגד ד' ימי השבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, דרך משל יום א' יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום א' וכן ביום ב' וכן בכל ה' ימים. עכ"ד. (ומבואר מדברי האריז"ל ודו"ק שבו ימים שבין ר"ה ויוה"כ יכול לתקן את אותו יום שבכל ימי חיינו משא"כ בו ימים אחרונים של השנה מתקן בכל יום רק את אותו יום שבכל השנה - הגרי"ג קרלינשטיין זצ"ל). ולכן בספר חוקת עולם (עמ' י"ב י"ג) כתב "ואנכי הנהגתי בעשיית בלי"ז לפרט כפה בכל תפילות השמו"ע ב"שומע תפילה" באמירת הידידי הקצור, בקטע "ותכפר לי". ובפרט על כל מה שחטאתי לפניך בכל ימי חיי, ביום ראשון בשבת או ביום שני בשבת וכו', כל ימי חיי ובכל הגלגולים שעברו".

◇ בכרכי יוסף (פי' תר"ב אות ב') כתב דיש לשמור שבת תשובה בכל החומרות, ויתקיים בו מש"כ בשבת (ק"ה) כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עיבוד ע"ז כדורו של אנוש, ומוחליו לו על כל עוונותיו. ובספר "לנפש תדרשנו" (ע' צ"ח) הביא דיש לידע ש'בהלכות' כולל בתוכו שמירת שבת במעשה, בדיבור ובמחשבה. במעשה - הוא כמש"כ במרגניתא מביא לקדוש ד' רבי יהונתן משה דובער הלוי זצוק"ל (פאת 5) שלא להזיז ידיו בשבת ויו"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקור מתחילה וישים אל ליבו אם אין בו חשש איסור שבת ויו"ט ומועד ח"ו. בדיבור - לא מיבעיא שלא ידבר בדברי משה ומתן או מעניני מלאכות שיעשה למחר, אלא אפילו בדברי חול בעלמא אסור להרבות ומותר רק מה שצריך מאוד, וזה אינו מידת חסידות אלא דין גמור מדינא דגמרא (שבת ק"ג) דילפי' שם 'ודבר דבר' שלא יחא דיבורך של שבת כדיבורך של חול ולדעת תוס' (סו', הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ש, הריטב"א וחר"ן, כוננת הגמ' דיש חוב גמור למעט כדיבורי חולין בשבת, וכע"ז במאורי שם "שלא יוציא דבריו לבטלה ובעסקי הבאי... אלא בדברי תורה, ואם אינו כדאי לדברי תורה יתעסק בנפלאות ה' ובמצוותיו וכיוצ"ב בענינים אלו" וכך פסק השו"ע (שו"א א') דאסור להרבות בשבת בשיחת דברים בטלים, (ועי' הערה קט"ז). והוזה"ק קרא למי שאינם זכירים בזה בשם 'מהללי שבת קדוש' (קט"ז). וכבר כתב ע"ז בהחיד"א (לכ דוד פכ"א) דמה שהוטאים בזה הוא קרוב לשונג שאינם יודעים שזה איסור גמור וכל המפרים ראשונים ואחרונים וספרי וספר ועבודת וקבלה כולם מזהירים אודות איסור זה ואבהמ"ל.

◇ ובימשה"ע (פ"א) מעניני שבת אחר שהאריך שם בכל הפרק בדברים המורים בחומר איסור זה, כתב דאף מי שהוא צדיק בדרכיו וחסיד במעשיו אך שאינו נזהר בדיבורו בשבת, דבר שפתיים אך למחסור שאין לו חלק כלל בהקב"ה ובישראל עם קדוש, וכתב שם עוד ז"ל "בין תבין את אשר לפניך וחוס נא על נפשך חיקרה, דברך אשר יצא מפיו, טרם יוציאם, וביאם לשקול כמאזני שכלו אם הדיבור הוא של מצוה או מחשבה קדושה בדברי תורה או בעבודת חבורא ידבר ויהישוב, אך אם יראה בעיניו שכלו שהדיבור אין בו קדושה שמור גלגול מלכד ח"ו והיו בורה מהם כמו שבורחין מן הדוב ומן הארי. עכ"ל. והגר"א וי"ע באגרתו כתב "ובשבת וביו"ט אל תדברו כלל מדברים שאינם נצרכים מאוד, וגם בדברים הנצרכים למאוד תקצרו מאוד, כי קדושת שבת גדולה מאוד ובקושי הניחו לומר שלו' בשבת, ראה בדיבור אחד כמה החמירו" ובפלא יועץ (שבת) כתב "אמנם גדול הכאב כי יש מי שלא נזהר מלדבר דברי חול בשבת ורחמנא אמר ודבר דבר וכו' והמון העם לא ידעו ולא יבינו ולא יאמינו שהמדיבור דברי חול בשבת חלול שבת" וכו'. יעו"ש. ואף אם באים לאדם אורחים בשבת ומוכרח לכבדם לדבר כמה דיבורים משום כין אדם להביר, שזה מותר כפי מש"כ המנחת שבת (שוריי המנחה שם לפי' י"ב פק"י יעו"ש מה שצריך לדמות זה לפינוי האוצר מפני הארחים) מ"מ יתחוק מאוד שלא להמשיך בדברים יתרים ורק יעבור לנושא שבדברי תורה, ועל כן ראוי מאוד שכל אדם יכין לעצמו תמיד דברים קלים בפרשת השבוע וכיוצ"ב שיהיו מוכנים אצלו לדבר בהם ולא יצטרך לדבר דברי חול. (א. ה. וידוע שמחבר ספר זה לנפש תדרשנו' זה למעלה מ-50 שנה לא מדבר שום דבר חולין בשבת ויו"ט). ובמחשבה - כמש"כ במרגניתא (שם אות ל"א) לעלות בכל שבת במחשבתו קדושת היום ולא ישבח בו כמ"ש "זכור את יום השבת לקדשו". וכבר האריך בזה במנחת שבת (פי' א' פק"א) בחוב הגדול שלא יסיה דעתו מקדושת ומורא השבת במשך כל היום, וכ"ה דעת חיראים (פי' ת"י) שכתב ז"ל "כשם שצוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת שהרי חוקשו זה לזה וכו' ומהו מורא שבת שיחשבו

לשבת ורק שגומר ביו"ט (וכהרמ"א)). ואם מכין התבשיל באופן שיגמר מלאכתו סמוך לחשיכה בזמן שלא שייך שיצטרך לו דליכא למימר 'הואיל', להג"ל איסור דאורייתא הוא.

^(ק"ד) די"א דמותר מדאורייתא אף בלי ההיתר ד'הואיל' (או משום דאיסור הכנה לא שייך אלא רק בדבר חדש ולא במלאכת אפיה ובישול שהוא תיקון בעלמא או משום דמדאורייתא מלאכות שבת נעשין ביו"ט).

^(ק"ה) ואם הניח עירובי חצירות מעיו"ט לשם יו"ט ועדיין העירוב קיים סומך עליו גם לשבת.

^(ק"ו) דשם כתב דאם אשה צריכה להדליק נר של שבת (אע"פ שאי"צ לבשל וכו') תעשה עירוב תבשילין (בלא ברכה), ואם לא עשתה עירוב תבשילין לא תדליק אפי' נר אחד, מאחר שאיכא חשמל להאיר. ע"כ מדבריו. ונמצא דהא דקאמר דאם עשתה עירוב תבשילין יכולה להדליק היינו בדאיכא חשמל.

^(ק"ז) אמנם ברמ"א (שם) כתב שבני אדם שסיפרו שמועות ודברי חידושים הוא עונג להם, מותר לספרם בשבת כמו בחול. אכן במשנ"ב (שם סק"ה) כתב "ולאו משנת חסידים היא, והנשמר מלדבר דברי חול קדוש יאמר לו", ובמשנ"ב (סי' ש"ז ס"ק כ"ז) כתב בשם המגיד משנה (אף כלפי שאר ימות השבוע) "שאין שיחה בטילה ראוי ליראי חטא".

^(ק"ח) ובקיצור ראשית חכמה (פי"ד שער הקדושה) הביא כן מהמדרש תנחומא פרשת בראשית סי' ב 'אימיה דרשב"י כד הוה ממלאא מיליה סגי בשבת, אמר לה אימי שבת הוא, ושתקת'. ואמרו במדרש (ירושלמי שבת פט"ו ה"ג) "מה הקב"ה שבת מדיבור אף אתה שבות מדיבור שנאמר וישבות ביום השביעי והוא שביטה מדיבור גם האדם כיוצ"ב עכ"ל.

האדם בלבדו לכבד את השבת ולשמור אותה ולהיות חרד על הדבר". ע"כ. (ובדומה פ"ד מ"א שאפילו עם הארץ אימת שבת עליו ולא משקר בשבת). ובמנחת שבת (ס' ע"ב סק"ב) הביא בשם הש"ח הק' דצריך אדם לרקוד במעשיו בשבת יותר מבימי החול ויהיה יותר ירא וחרד וכו' גם יחמיר יותר בספקא דספקא באיסורים, וענינו על העבירה בשבת הוא כפול ומכופל יותר. ע"כ. - על כן עלינו להתאמץ מאוד לפחות בשבת שובת לשמור אותה בג' דברים הנ"ל ועיני' יהא זאת מזכה כפרה עבורינו ועי' כך נתחזק אף לשבתות של שאר ימות השנה. ע"כ מספר לנפש תדרשנו.